

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

ALŽBĚTA ŠARLOTA FALCKÁ, DRUHÁ VÉVODKYNĚ
ORLÉANSKÁ (1652-1722) OČIMA FRANCOUZSKÝCH
EDIC 19. STOLETÍ - PROMĚNY VNÍMÁNÍ DVOŘANKY
LUDVÍKA XIV. V KONTEXTU UDÁLOSTÍ 19. STOLETÍ

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Kristýna Olszarová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2017

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předloženou práci zpracovala samostatně, na základě citovaných pramenů a literatury.

Kristýna Olszarová

OBSAH

OBSAH	2
ÚVOD	3
PRVNÍ FRANCOUZSKÉ PŘEKLADY DOPISŮ	7
1788, <i>FRAGMENTS DE LETTRES ORIGINALES</i>	9
1807, <i>MÉLANGES HISTORIQUES, ANECDOTIQUES ET CRITIQUES</i>	13
1823, <i>MÉMOIRES SUR LA COUR DE LOUIS XIV ET DE LA RÉGENCE</i>	22
PUBLIKACE Z LET 1788 - 1832	52
PRVNÍ FRANCOUZSKÉ EDICE	54
1853, <i>NOUVELLES LETTRES DE MADAME</i>	57
1855, <i>CORRESPONDANCE COMPLÈTE DE MADAME DUCHESSE D'ORLÉANS</i>	73
1853, <i>CAUSERIES DU LUNDI, NOUVELLES LETTRES DE MADAME, MÈRE DU RÉGENT,</i> <i>TRADUITES PAR M. G. BRUNET</i>	77
1863, <i>LETTRES INÉDITES DE LA PRINCESSE PALATINE</i>	87
1880, <i>CORRESPONDANCE DE MADAME DUCHESSE D'ORLÉANS</i>	98
ZÁVĚR	104
RESUMÉ	109
BIBLIOGRAFIE	110
PRAMENY:	110
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:	111
ČLÁNKY:	112
INTERNETOVÉ ZDROJE:	113
DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA:	113
PŘÍLOHY	115

ÚVOD

Osobnost Alžběty Šarloty Falcké, druhé vévodkyně Orléanské je v historiografii úzce spjata s reprezentací dvora Ludvíka XIV. a Regenta,¹ Filipa II. Orléanského. Čtyřicet tři let byla svědkyní událostí na dvoře krále Slunce a díky rozsáhlé korespondenci, kterou udržovala se svými příbuznými až do smrti, je považována za pozoruhodnou svědkyni událostí, které v letech 1671 – 1722 ovlivňovaly dění nejen v celé Francii ale i v Evropě.

Největšího francouzského krále přežila o sedm let. Její syn se stal regentem mladého Ludvíka XV. a její příbuzní žili u všech evropských panovnických dvorů. Byla vnučkou Fridricha Falckého, sestřenicí Jiřího I. a prababičkou Josefa II. Přesto jí francouzská historiografie přisoudila obhroublé mravy, přehnanou pýchu, mrzutost a odpudivý vzhled. Její povaha nebyla vlastní oslnivému dvoru, u něž byla nucena žít. Nepřestala být onou Němkou ve Francii. Takto, v různých obměnách, za použití příbuzných slov, ji ve svých dílech charakterizují tvůrci francouzských antologií vydaných v 19. století. Díky nimž Alžběta Šarlota získala ve francouzské literatuře pověst věčně nespokojené kritičky. Pro autory biografí jako byl Augustin Cabanès², či Paul Reboux³ se stala „tlustou

---

¹ V práci je používán titul s velkým „R“, podle francouzského pravidla, kdy je Regentem

² CABANES, Augustin: *Une Allemande à la cour de France: La princesse Palatine*. Paris 1916.

³ REBOUX, Paul: *Une rude gaillarde: la Princesse Palatine*. Paris 1934.

Němkou u dvora“ a „drsnou ženštinou plnou kysaného zelí a piva“.⁴ Pro francouzského teologa a historika Henriho Leclercqa, který za své dílo o dějinách Regentství *Histoire de la Régence pendant la minorité de Louis XV*⁵, získal v roce 1922 ocenění Francouzské Akademie, představovala autorku, která „dopisy o patnácti, dvaceti stranách napěchovala nesmysly, lžemi, nadávkami, povrchnostmi a všemi oplzlostmi, které se jí podařily nashromáždit.“⁶ Tyto názory představují vyvrcholení procesu formování paměti na její osobnost a korespondenci, který probíhal v 19. století ve Francii.

Pro německé autory naopak tradičně představovala nevinnou oběť politických kalkulů a ženu, která se celý život snažila o zachování své germánské nátury (*droiture germanique*).⁷ Za účelem vytvoření tohoto dvojího obrazu, bylo obsahem zveřejňovaných dopisů účelově manipulováno a texty byly na obou březích Rýna publikovány formou velmi subjektivně utvářených antologií.

Předkládaná práce se zaměřuje na publikace dopisů vydaných ve Francii mezi léty 1788 a 1890. Analyzuje obsah biografických předmluv v nich obsažených, a na jejich základě představuje vývoj historického obrazu vévodkyně Orléanské, který byl utvářen s ohledem na odlišné

---

⁴ LEFEVRE, Michel: *Publications et études existantes du fonds des lettres de Liselotte à Sophie*. In: *L'Allemand de Madame Palatine: Etude de la correspondance allemande (1676–1714) d'Elisabeth Charlotte, Princesse Palatine, à sa tante, Sophie de Hanovre*. Paris 1993, s. 7.

⁵ LECLERCQ, Henri: *Histoire de la Régence pendant la minorité de Louis XV*. Paris 1921.

⁶ VAN DER CRUYSE, Dirk: *Madame Palatine, Princesse européenne*. Paris 1988 s. 11.

⁷ Tamtéž, s. 9.

politické a kulturní potřeby doby. Tento vývoj nebyl v historiografii doposud sledován. Vůči vzniklým stereotypům se ve frankofonní literatuře vyhranila až monografie *Madame Palatine: princesse européenne* (1988) belgického historika Dirka Van der Cruyseho, která představuje základní faktografickou literaturou použitou v této práci.

U publikací z let 1807,⁸ 1823,⁹ 1832,¹⁰ 1853,¹¹ 1863¹² a 1880¹³ je především sledováno, jakou formou jsou zpracovány biografické předmluvy o vévodkyni v nich obsažené. Analyzován byl rovněž esej¹⁴ literárního kritika Charlese Augustina Sainte-Beuva, neboť je bezprostředně svázán s publikací první francouzské odborně zpracované edice dopisů, kterou sestavil v roce 1853 Gustav Brunet.

Pro tuto práci se velice přínosnými staly i články a odborné studie britského historika a literárního vědce Williama Brookse, především pak práce *Madame Palatine, ignorée en France*¹⁵ z roku 2011 a *Nostalgia in the*

---

⁸ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques sur la fin du règne de Louis XIV et le commencement de celui de Louis XI Précédée d'une notice sur la vie de cette illustre princesse / par Maubuy*. Paris 1807.

⁹ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Mémoires de la cour de Louis XIV*. Paris 1823.

¹⁰ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Mémoires fragmens historiques et correspondences de la Duchesse d'Orléans*. BUSONI, P. (ed.): Paris 1832.

¹¹ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Nouvelles lettres de Madame la Duchesse d'Orléans : princesse palatine, mère du régent*. BRUNET, G. (ed.): Paris 1853.

¹² ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Lettres inédites de la princesse Palatine*. ROLLAND, A—A (ed.): Paris 1863.

¹³ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Correspondance de Madame la Duchesse d'Orléans : extraite des lettres p.p. M. de Ranke et M. Holland*, JAEGLE, E. (ed.): Paris 1880.

¹⁴ SAINTE-BEUVE, Augustin: *Nouvelles lettres de Madame, mère du Régent, traduites par M. G. Brunet*. In: *Causeries du lundi*. Tome 9e, 3. édition. Paris 1864.

¹⁵ BROOKS, William: *Madame Palatine, ignorée en France*. Littératures classiques, 76, 2011/3. s.123–132.

*letters of Elisabeth Charlotte, the second Madame*¹⁶ z roku 2006. Seznam dalších použitých článků a prací se nachází v bibliografii, která je zařazena na konci práce.

---

¹⁶ BROOKS, William: *Nostalgia in the letters of Elisabeth Charlotte, the second Madame*. Cahiers du 17e, 10, 2006. s. 1–17.

PRVNÍ FRANCOUZSKÉ PŘEKLADY DOPISŮ

V následující části práce bude pojednáno o prvních překladech německých dopisů vévodkyně Orléanské do francouzštiny. První z nich vyšel tiskem v roce 1788. Překladu se ujal Joseph de Maimieux, který ovšem v době publikace setrval v anonymitě.¹⁷ Druhý překlad z roku 1823 je připisován Georgovi Bernhardovi Deppingovi, biografická poznámka o Alžbětě Šarlotě nese podpis D-G. Každý z těchto překladů se dočkal dvou různých vydání. Překlad Maimieuxeho z roku 1788 poprvé vydalo nakladatelství Maradan, podruhé v roce 1807 s předmluvou právníka de Maubuye nakladatelství Léopolda Collina. Deppingův překlad byl publikován roku 1823 v nakladatelství Ponthieu a v roce 1832 v nakladatelství Paulin s novou poznámkou o vévodkyni Orléanské, kterou sepsal Philippe Busoni.

Ve francouzštině je o textech psáno jako o *édition* a toto slovo svádí k tomu, aby bylo překládáno jako edice, nejedná se ovšem o edici v odborném slova smyslu. Z francouzštiny lze přeložit i jako *vydání* či *publikace* a těmito termíny budou označovány i v této práci. Odborně sestavenou edici vytvořil až G. Brunet v padesátých letech 19. století.

První dva překlady jsou sestaveny jako výbor z dopisů, neobsahují dataci ani chronologické řazení. Vybrané pasáže z korespondence jsou seskupeny do tematických celků pojmenovaných podle osobností dvora

---

¹⁷ ORLÉANS: *Correspondance complète*. 1855, s. III.

Ludvíka XIV. Překlady jsou poznamenány opatrností překladatele i cenzurou.¹⁸ Byly zbaveny jmen některých významných rodin a doplněny o vysvětlivky. Konkrétní text dopisů ale není pro tuto studii nosný natolik, jako zmíněné předmluvy, které byly přepisovány s každým novým vydáním, i když obsah díla zůstal stejný. Díky těmto předmluvám můžeme sledovat, jak se ve francouzské historiografii začal měnit pohled na Alžbětu Šarlotu Falckou, patronku vědců a majitelku jedné z nejlepších numismatických sbírek, v „drsnou ženštinu“ prezentovanou v biografii Paula Reboux.¹⁹

---

¹⁸ Tamtéž, s. III.

¹⁹ REBOUX: *Une rude gaillarde*. 1934.

Čtyřicet pět let po Liselottině smrti v roce 1767 zemřela vévodkyně Alžběta Brunšvická, třetí manželka Antona Ulricha Brunšvicko-Wolfenbüttelského. V její pozůstalosti byly nalezeny dopisy Alžběty Šarloty Falcké, adresované právě jejímu manželovi a Karolině z Ansbachu, waleské princezně, budoucí anglické královně (1727). Bylo to zřejmě poprvé, co se objevily na veřejnosti. Svým obsahem byly natolik zajímavé, že bylo rozhodnuto o jejich publikaci. Vytvořením výběrové edice byl pověřen dvorský úředník Carl von Praun.²⁰ Kopie tohoto výběru se dostala do Francie, kde zůstala dlouho nepublikována.²¹ Jako první je v roce 1788 vydalo nakladatelství Maradan v Paříži. Praunova edice v němčině pak byla publikována až o rok později. Překladať se ujal Joseph de Maimieux a jeho dílo vešlo ve známost pod názvem *Fragments de lettres originales de Madame Charlotte-Élisabeth de Bavière, veuve de Monsieur, frère unique de Louis XIV, écrites à S. A. S. Monseigneur le duc Antoine Ulric de B** W**** [Bavière] et à S. A. R. Madame la princesse de Galles, Caroline, née princesse d'Anspach. De 1715 à 1720*. Maimieux byl francouzský šlechtic, který emigroval během Revoluce do Německa a vrátil se v roce 1797. Byl překladatelem a literárním vědcem. Snažil se o vytvoření univerzálního jazykového systému a je mu připisováno zavedení termínu pasigrafie.²²

---

²⁰ ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Anekdoten vom Französischen Hofe vorzüglich aus den Zeiten Ludewigs des XIV. und des Duc Regent aus Briefen der Madame d'Orléans Charlotte Elisabeth, Herzog Philipp I. von Orléans Witwe ; welchen noch ein Versuch über die Masque de Fer beigefügt ist*. Straßburg 1789.

²¹ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV*. 1823, s. V.

²² *Joseph de Maimieux (1753–1820)*. In: data.bnf.fr/11996509/joseph_de_maimieux/ [cit: 16/04/2017].

Přesto je kvalita jeho prvního francouzského překladu autory těch novějších kritizována. Častým důvodem k nespokojenosti jsou údajné zásahy jak samotného překladatele, tak cenzury. Jedná se ovšem o obvyklý jev, kdy se se zpochybňováním díla předchozího překladatele setkáváme v předmluvě každého nového překladu. Navíc se jedná o překlad předrevoluční. Na konkrétní chyby překladatele *Fragmentů* je upozorňováno v předmluvě vydavatele, která je součástí výboru dopisů z roku 1823, jenž byly za účelem nové publikace přeloženy Georgem Bernhardem Deppingem.

Aby nakladatel dokázal, nakolik je starší překlad problematický, uvedl ve své předmluvě dva konkrétní příklady s vlastním komentářem. Jeden případ se váže k rodu de Mortemar. V originále Liselotte²³ hovoří o prohnání Mortemaru (*fausseté des Mortemar*), v překladu z roku 1788 je ovšem použit termín *finesse des Mortemar* (jemnost, důvtip). „Korespondence se může mýlit, ale není třeba ji překrucovat,“ uvádí nakladatel.²⁴ Další ukázka je zajímavější, protože se váže k Liselottinu německému. Podle předmluvy vydavatele z roku 1823 Liselotte 22. března 1710 napsala, že princezna de Conti je jediná z rodu Condé, která za něco stojí (*vaille quelque chose*) a doufá, že stále cítí, že jí v žilách koluje dobrá německá krev. Maimieux v roce 1788 tuto větu přeložil tak, že vůči rodu Condé vyzněla shovívavěji a projev Liselottiny hrdosti na svůj původ zas umírněněji. Podle poznámky z roku 1823 se překlad sotva podobá originálu.

---

²³ V práci je používáno jméno Liselotte, které vzniklo spojením vévodkyniných jmen Elisabeth Charlotte. Jedná se o přezdívku, zdrobnělinu, která je v historiografii běžně používána a proto se k jejímu užití přiklonila i tato práce. Když o sobě píše v dopisech vévodkyně rovněž užívá toto jméno.

²⁴ *La correspondance peut avoir tort; mais ce n'est pas ainsi qu'il fallait la traduire.*
ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. VI.

„Princezna de Conti má všechny myslitelné ctnosti a je zbožná; je vidět, že jí v žilách koluje dobrá německá krev.“²⁵ První vydaný překlad obsahuje podle pozdějších kritiků více takovýchto překroucených významů, stejně tak vynechávek.²⁶ Který z překladatelů více upravoval významy vět a vynechával pasáže, by se ale dalo definitivně posoudit jen při konfrontaci s originály.

První korektury pro potřeby německé edice učinil již Carl von Praun. Ten podle předmluvy francouzského nakladatele z roku 1823 opravil pravopis, bohužel jeho text obsahoval většinu francouzských jmen zkomoleně. Stejně problémy byly i s francouzskými větami, kterými byly dopisy psané v němčině proloženy.²⁷ Z textu předmluvy ovšem není jasné, zdali nakladatel chyby ve francouzštině připisoval von Praunovi, nebo Liselotte. V pozdějších edicích už je tomu jinak. Rolland v roce 1863 napsal, že chyby, jakých se v dopisech vévodkyně dopustila, jej jako překladatele několikrát úplně zmátly, i když Leibnitz její němčinu chválil a Madame tuto chválu komickým způsobem odmítala.²⁸

Pro svůj první překlad měl de Maimieux možnost čerpat pouze z von Praunova německého výboru, který vyšel oficiálně tiskem až v roce 1789. Potom dílo prošlo cenzurou a ke čtenářům se dostal o mnoho zjednodušený a zkrácený text. Aby se tato skutečnost vyvážila, byly přidány rozsáhlé poznámky pod čarou. V určitých místech ovšem pro autora

---

²⁵ Tamtéž, s. VI.

²⁶ Tamtéž, s. VI.

²⁷ Tamtéž s. VII.

²⁸ ORLÉANS: *Lettres inédites*. 1863, s. XII.

předmluvy nakladatele z roku 1823 působí poznámky směšně (*passablement ridicules*). Bylo tomu například ve chvíli, kdy byl k historce o intrikách dvou milenců doplněn komentář, že toto tvrzení postrádá důkazů (*assertion dénuée de preuves*). To způsobuje, že: „text vypadá, jako by vznikl pod dohledem notáře.“²⁹

---

²⁹ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. VII.

At' už byl překlad z roku 1788 zkomolený a zkreslený, ochuzený o ty nejpikantnější pasáže,³⁰ získal si ve Francii Maimieuxeho text oblibu a znova vyšel v roce 1807 v nakladatelství Léopolda Collina pod názvem *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques, sur la fin du règne de Louis XIV et le commencement de celui de Louis XV, par Madame la Princesse Elisabeth-Charlotte de Bavière, Seconde femme de Monsieur, frère de Louis-le-Grand*. Toto vydání je doplněno o citace z díla Saint-Simona, zbaveno datace a ochuzeno o část poznámek.³¹ Z názvu je patrné, že autor o vědeckou edici korespondence neusiloval. Jedná se o opravdovou sbírku historek a anekdot. Vévodkyně Orléanská byla jako autorka textu upozaděna a dozvíme se o ní jen z předmluvy a krátké kapitolky, do níž je vybrán úryvek z pamětí de Saint-Simona, který o Liselotte nikdy nehovořil neuctivě. Jedná se o pasáž ze šesté kapitoly 12. svazku v níž vévoda řeší povahu Madame.³² „Madame byla princeznou ze starých časů, lpící na čestnosti, ctnosti, postavení a důstojnosti, neústupná v pravidlech slušného chování.“³³

Nepřítomnost autorky byla na překážku, protože musela značně ovlivnit pochopení textu. Liselotte svá tvrzení často komentovala, jakmile ale kontext vymizel, ztratila se i podstatná část smyslu. K dotvoření požadovaného obrazu pak jistě přispěla i cenzura, kvůli níž zmizela z textu

---

³⁰ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV*. 1823, s. V.

³¹ Tamtéž, s. XII.

³² SAINT-SIMON, Louis Rouvroy duc d': *Mémoires*. Tome 12. In:[<http://rouvroy.medusis.com/docs/1206.html>]

³³ ORLÉANS: *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques*. 1807, s. 391.

jména rodů, které se i v 19. století těšily vážnosti, popřípadě celé pasáže, které tvůrcům publikací připadaly nadbytečné, nevhodné, či úplně zbytečné. První fází úprav dopisy prošly už na dvoře v Brunšviku, druhá byla učiněna překladatelem do francouzštiny a cenzory. Do jaké míry se tyto vnější zásahy na textu projeví, by šlo definitivně posoudit až při porovnání s originály. O zmíněných úpravách se ve své monografii *Madame Palatine* zmiňuje Van der Cruysse. „Ke spokojenosti překladatelům nestačilo, že na sebe navršili nesmysly, přeskakovali a falšovali věty a vytvářeli směsice z různých útržků dopisů, jejichž dataci si vymýšleli. Snažili se mimo jiné, aby Madame psala tak, jako by to byla madame de Sévigné,³⁴ ačkoli je její korespondence nejhodnotnější právě tím, že neobsahuje žádné příkrasy.“³⁵ Poznámky pod čarou pak měli zajišťovat, aby bylo náležitě objasněno všechno, u čehož hrozilo, že by mohlo být špatně pochopeno. S prudkou kritikou autorky se v publikacích vydaných na počátku 19. století ještě nesetkáváme, ta se objevila až později.

V edici z roku 1823 a 1832 (které obsahují takřka totožnou předmluvu nakladatele) nalezneme i krátký ironický komentář, který se váže k životopisné předmluvě o Liselotte vytištěné v *Mélanges historiques* z roku 1807. Ta je: „spíše než životopisu podobná chvalozpěvu připomínajícímu

---

³⁴ *Marie de Rabutin-Chantal, marquise de Sévigné*. In: http://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Marie_de_Rabutin-Chantal_marquise_de_Sévigné/144028. [cit. 2. 5. 2017].

Francouzská šlechtična, která proslula svou korespondencí adresovanou své vlastní dceři. Vyznačuje se rozsáhlými a podrobnými popisy připomínající deníkové záznamy. Její dopisy byly vydány poprvé v roce 1734.

³⁵ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 10.

kázání na *nějaké* vesnici.³⁶ Biografickou poznámku sepsal Jean Zorobabel Aublet de Maubuy, teolog, historik a právník. Mimo jiné autor děl *Les vies des femmes illustres de la France, Traité des dépôts volontaires, nécessaires, judiciaires et autres...*, *Point de vue sur la constitution de la monarchie française...*, nebo životopisu manželky Ludvíka XV. Marie Leszczyňské.

Na třiceti osmi stranách jsou připomínány vévodkyniny ctnosti, její mateřská láska, zbožnost i příkladná smrt. Lze předpokládat, že Maubuyovi předlohou bylo některé z pohřebních kázání, která vyšla tiskem. V roce 1723 bylo publikováno kázání s názvem *L'Oraison funèbre prononcée dans l'église de Laon, le 18 mars 1723*, jehož autorem byl otec Jacques Cathalan, jezuita, který sepsal pohřební kázání i pro syna Ludvíka XIV., Velkého Dauphina. Další z kázání, které vyšlo tiskem a mohlo být Maubuyovi v sepsání předmluvy z roku 1807 vzorem, bylo dílo Sait-Geryho de Maynas, *Discours prononcé dans l'église de Saint-Denis, en présentant le corps de Madame, avec l'abrégé de sa vie*, které rovněž vyšlo tiskem v roce 1723.

V Maubuyově textu nacházíme motiv otce, který se stará o vzdělání a výchovu své dcery. Díky tomu o ní na francouzském dvoře všichni příznivě smýšleli a Ludvík Veliký neviděl žádnou vhodnější manželku pro svého jediného bratra.³⁷ Našla se jen jedna překážka a to, že princezna nebyla

---

³⁶ (...) *une vie de la princesse palatine, ou plutôt un panégyrique qui ressemble à un sermon prêché dans quelque village.*

ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. VII

³⁷ ORLÉANS: *Mélanges historiques, anecdotes et critiques.* 1807, s. VI.

katolička.³⁸ Když Maubuy zmiňuje, že byla Liselotte a její otec jiného vyznání, nenapsal, že se jednalo o kalvinismus. Mluví o *jejich* náboženství.³⁹ Dále se dočteme, že její otec Karel Ludvík byl ve své víře velmi pevný a protože ženy neposlouchají a jsou vždycky tvrdohlavé a neústupné, vznikla obava, že by Liselotte svou víru nechtěla opustit. „Naštěstí byla velmi poddajná a bylo snadné ji přesvědčit.“⁴⁰ Maubuy na tomto místě věnoval princeznině konverzi poměrně veliký prostor. Připomíná, jak těžký boj Liselotte musela svádět, aby překonala předsudky, které získala svou výchovou a zároveň překonat náklonnost k otcově víře, protože se mu velice obávala znelíbit. „Její přání spatřit dvůr Ludvíka Velikého, o němž se tak obdivně mluvilo po celé Evropě, ji omámilo. Začala toužit po tom, čeho se zprvu obávala. Nakonec, postupně, otevřela oči pravdě a podrobila se.“⁴¹ Její konverzi Maubuy zhodnotil jako triumfální vítězství otce Jourdana, který ji před oficiální konverzí přezkoušel, a který se později stal jedním z jejích dvou zpovědníků. Liselotte se zřekla své víry 6. listopadu 1671 v Metách a 22. stejného měsíce byla v Châlons provdána za Filipa Orléanského.

Liselotte na svou konverzi v korespondenci vzpomínala trošku jinak. Ostatně o tom zanechala zprávy.: „Když jsem přijela do Francie, u mé konverze asistovala spousta biskupů a arcibiskupů, kteří měli posílit mou katolickou víru. Ale bylo pro mě obtížné spatřit, v čem ta katolická víra

---

³⁸ Tamtéž, s. VII.

³⁹ Tamtéž, s. VIII.

⁴⁰ Tamtéž, s. X.

(...) *Elisabeth étoit fort docile, par conséquent il fut plus facile de la convaincre.*

⁴¹ Tamtéž, s. XIII.

spočívá. V základu mi představili věc stejným způsobem, ale jak došlo na interpretaci, ani jeden nesdílel víru /názor toho druhého. To mě dost rozesmálo, ale nebyla bych si jistá, čeho se do budoucna držet, kdybych neměla (jak říkají Angličané), *moje vlastní malé náboženství*.⁴²

„Francie zanedlouho poznala, jak neocenitelný poklad získala. Upřímné srdce, pravdivou a poddajnou povahu, ženu věrnou svým slibům, hodnou svého postavení (...) mohla být vzorem pro všechny ženy.“⁴³ V textu nenalezneme nic než superlativy. Podle Maubuy se Liselotte zachovala ve všem správně. Když stál její otec během války s Augšburskou ligou proti Ludvíku XIV. na straně císaře, trpěla tím, nakolik byla její vlast vojensky sužována, ale nikdy neprotestovala, protože zájmy Francie považovala za své. Tím si získala královu důvěru.⁴⁴

Maubuy rovněž chválí, jak starostlivě se Liselotte starala nejen o vlastní děti a jejich výchovu, ale i o ty z Filipova prvního manželství. Připomíná, nakolik si Liselotte cenila svého urozeného původu a postavení a že se jí velmi protivily mesaliance, a to i ve chvíli, kdy tím riskovala štěstí svého vlastního syna.⁴⁵ Poté co se stala vdovou, setrvala dobrovolně u dvora, podporovala vzdělance a celý svůj život zasvětila státu a dětem. Zemřela na následky špatně provedeného pouštění žilou, po němž se ještě účastnila korunovace Ludvíka XV. v Remeši, neboť k mladému králi

---

⁴² ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Lettres de Madame Duchesse d'Orléans née Princesse palatine*. AMIEL, O. (ed.): Paris 2000, s. 231.

⁴³ ORLÉANS: *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques*. 1807, s. XV.

⁴⁴ Tamtéž, s. XV.

⁴⁵ Tamtéž, s. XXVII.

chovala velké přátelství.⁴⁶ Poslední pomazání jí poskytl jezuita, otec Linière. Chtěla pohřeb bez zbytečné pompy a zakázala, aby se její tělo podrobilo pitvě, což bylo přísně respektováno.⁴⁷ „Její pohřební kázání neinspirovaly lichotky, ale skutečnost.“⁴⁸

Ke konci textu Maubuy ještě jednou připomíná všechny vévodkyniny ctnosti. Mezi ty nejvýraznější počítá oddanost víře, zbožnost a dobrotu srdce. Učenci a filosofové ztratili svou mecenášku, jejíž kabinetní sbírky Maubuy hodnotí jako jedny z nejbohatších a nejskvělejších, především pak její sbírku římských medailí. Předmluvu uzavírá věta, kterou měli pronést lidé ochromení zprávou o její smrti. „Ztratili jsme matku chudých a ubohých, tato velká princezna byla naší útěchou, naší radostí, naším útočištěm.“⁴⁹

Proti vévodkyni nebylo v celé předmluvě z roku 1807 napsáno křivého slova. Nenajdeme poznámku o jejím jazyce ani pravopisných chybách, které jsou jí, v později vydaných publikacích, bezvýhradně vyčítány. Jedná se o předmluvu, která vévodkyni, v porovnání s ostatními předmluvami vydanými v 19. století, představuje nejpozitivněji. Obraz vykreslený v této předmluvě je výjimečný, a podobná chvála vévodkyniných ctností se v předmluvách v 19. století již neobjevila.

Po Maubuyově vzletném úvodu, následuje samotný text dopisů, který je prezentován vybranými pasážemi, z nichž je každá věnovaná jedné osobě, samotnému Ludvíku XIV. kapitol hned několik. Nejprve se autor

---

⁴⁶ Tamtéž, s. XXVII.

⁴⁷ Tamtéž, s. XXXV.

⁴⁸ Tamtéž, s. XXXVI.

⁴⁹ Tamtéž, s. XXXVIII.

zaměřil na jeho osobnost, poté na charakter a mravy a nakonec na jeho vztah k manželce, dětem, příbuzným i cizincům. Po kapitole s názvem Lásky Ludvíka XIV., jsou čtyři věnované jeho nejznámějším milenkám, Mademoiselle de Fontangne, madame de la Vallière, madame de Montespan a madame de Maintenon. Kapitola o královně je zařazena až následně.

Samotné autorce textů je věnováno pět stran. Na konci knihy jsou pak úryvky ze Saint-Simona. Jedná se kapitolu, v níž popisuje vévodkyninu povahu, ale přímý odkaz na svazek, či vydání, v publikaci uveden není, jedná se ale o věrný přepis, který lze nalézt v šesté kapitole dvanáctého svazku.⁵⁰ Tato pasáž se omezila na krátkou dvoustránku. Jelikož jsou dostupné lepší a věrnější edice vévodkyniných dopisů, není obsah této sbírky natolik zajímavý, jako poznámky pod čarou, které některé z útržků dopisů doprovázejí. Například v kapitole o madame de Maintenon, kterou Liselotte ve své korespondenci běžně označovala za svou nepřítelkyni, najdeme úryvky, ve kterých popisuje, jak s ní daná dáma jednala a nakolik ji cíleně vyřazovala z dění u dvora. Podle Liselotte její pýcha způsobila neštěstí celé Francii. K tomuto tvrzení je přidána poznámka pod čarou.: „V očích Madame byla největší chybou madame de Maintenon, že se nenarodila princeznou a odcizila ji, jakožto neústupnou odpůrkyni mesaliancí, s Ludvíkem XIV.“⁵¹ To, že Liselotte většinou dává do souvislosti s neštěstím pro Francii, za které může madame de Maintenon, revokaci

---

⁵⁰ SAINT-SIMON, Louis Rouvroy duc d': *Mémoires*. Tome 12. In:[<http://rouvroy.medusis.com/docs/1206.html>]

⁵¹ ORLÉANS: *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques*. 1807, s. 88.

ediktu Nantského zde zmíněno není. Toto téma, které se v korespondenci často objevuje, autor výběru zcela vynechal.

Místo toho v jednu chvíli čteme o tom, jak se kardinál Mazarin rozhodl spálit co nejvíce textů sepsaných proti jeho osobě a když jich nasbíral dostatek, prodal je a vydělal deset tisíc écus (korun, zlatáků). Hned zas o dánském králi Frederikovi IV., který byl na plese celý popletený, protože se asi zamiloval do Liselottiny dcery.⁵² Jako čtenářsky atraktivní text měla tato publikace nepochybně úspěch, představila veřejnosti zajímavý pramen, avšak v dosti redukované podobě. Největším úskalím takto sestavené edice byla skutečnost, že se na jednom místě objevovaly informace, jejichž sepsání mohly dělit i desítky let. Korespondence, kterou vedla Madame s princeznou Waleskou, a na níž se tato publikace zakládá, započala až po smrti Ludvíka XIV. v roce 1715. Objevují se v ní sice informace, které se váží i k ranějšímu období, ale byly sepisovány zpětně, jako paměti.

Maubuyova předmluva z roku 1807 je typická tím, že je v ní, jako jediné, patrná inspirace pohřebními kázáními. Obsahuje několik faktů z vévodkynina života, které tvoří stručnou biografii, ale kdyby se tyto informace vynechaly, mohl by text velmi dobře posloužit k popisu jakékoli jiné osobnosti. Čím se tato předmluva od ostatních liší je i to, že je v ní jako v jediné o Ludvíkovi psáno jako o Ludvíkovi Velikém. Ostatní texty, v nichž je zdůrazněna vévodkynina kritika dvora, o něm už hovoří pouze jako o Ludvíkovi XIV. V pozdějších předmluvách je tedy patrný i posun ve vnímání starého režimu. Explicitně vyjádřeno je to například hned v další publikaci

---

⁵² Tamtéž, s. 2.

z roku 1823, která měla zbořit iluze o starém režimu, protože: „falešný lesk století Ludvíka XIV. až moc dlouho zastiňoval oči potomkům. Je správné, že bude tato iluze zbořena osobami, které žily v přítomnosti předstírané velkoleposti, a které měly dostatek rozumu, aby odhadly její skutečnou podstatu.“⁵³

---

⁵³ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. XXXIV.

V roce 1823 vznikl druhý francouzský překlad dopisů vévodkyně Orléanské, jehož vzorem byla edice německá, která vyšla v roce 1789 ve Štrasburku. Jednalo se o originální výbor, který připravil Carl von Praun. Způsob uspořádání dopisů ovšem francouzskému vydavateli nevyhovoval, a proto zvolil jinou variantu řazení.⁵⁴ V tomto ohledu je nejvýraznějším rozdílem oproti publikaci z roku 1807 umístění kapitoly o Alžbětě Šarlotě jako první. Poté následuje kapitola o Ludvíku XIV., Madame de Fontange, Madama de la Vallière, Madame de Montespan a Madame de Maintenon. Kapitola věnovaná královně je zařazena až poté. Kapitola o Regentovi Filipovi II. je zařazena dříve, než kapitoly o králových potomcích.

Samotnému textu předchází předmluva nakladatele s podpisem A. S.,⁵⁵ poté životopis Madame. Jako autora překladu ve svém článku *Madame Palatine, ignorée en France*, uvádí W. Brooks Georga Bernharda Deppinga,⁵⁶ i když v katalogu Národní francouzské knihovny je u Deppinga uvedeno autorství pouze předmluvy, nikoli celého překladu. Jedná se o rodáka z Münsteru, který v devatenácti letech (1803) emigroval do Francie. Díky svým znalostem němčiny se tak nemusel vracet k textu prvního francouzského překladu, který zhotovil de Maimieux, a místo toho vytvořil edici po vzoru Carla von Prauna.

---

⁵⁴ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV*. 1823, s. IX.

⁵⁵ Celé jméno není uvedeno a nezmiňuje se o něm ani žádný z autorů sekundární literatury.

⁵⁶ BROOKS: *Madame Palatine ignorée en France*. 2011, s. 125.

(...) éditions françaises d'extraits traduits respectivement par Maimieux et Depping.

V předmluvě nakladatele se dočteme, že překladatel musel nahradit některá slova z vévodkynina slovníku, protože byla příliš nevhodná, ale jinak se, dle jeho slov, jedná o věrný překlad Štrasburského vydání.⁵⁷ K originálům dopisů se Depping nedostal, takže upravoval to, co už před ním upravil von Praun, který k nim měl přístup. I přes tuto zjevnou výhodu udělal von Praun chybu, která rozpoutala debatu o pravosti dopisů. Nalezený soubor korespondence se měl datovat léty 1715 – 1720. Vědecký časopis *Göttingische Anzeigen* ale upozornil na to, že jsou v dopisech chyby, a že nemohou být datovány těmito léty, protože vévoda Brunšvický zemřel v roce 1711, takže by si s ním musela Liselotte začít dopisovat až po jeho smrti.⁵⁸ Vévoda Brunšvický sice skutečně zemřel až v roce 1714, ale problém s datací to neřeší. Von Praun se zřejmě spletl. Tato polemika o pravosti korespondence uzavírá předmluvu nakladatele.

Následuje Deppingova biografická předmluva čítající dvacet tři stran, ve které se už setkáváme s odlišným pohledem na Liselottino mládí a výchovu, než jaký se objevil v de Maubuyově textu z roku 1807. Jeho předmluva se více opírá o citace textů sepsaných vévodkyninými současníky a je více zasazená do kontextu doby. Nutno poznamenat, že všechny texty pracovaly s chybným datem Liselottina narození. V předmluvě z roku 1807 je uvedeno 7. května 1652, v roce 1823 Depping napsal 7. července 1652 a v roce 1863 Rolland přesunul datum až na září 1652. V současnosti je za správné datum označován 27. květen.⁵⁹ Depping

---

⁵⁷ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. IX.

⁵⁸ Tamtéž, s. X.

⁵⁹ ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Women's Life.* FORSTER, E. (ed.): Baltimore 1997, s. V.

uvádí pouze jména rodičů, další předky nezaznamenává. O tom, že byla Liselotte vnučkou Friedricha Falckého a Alžběty Stuartovny, neexistuje v textu zmínka.

„V mládí německá knížata ještě nenapodobovala oslnivost a galantnost dvora Ludvíka XIV.“⁶⁰ Německý dvůr se nemohl srovnávat s francouzským, vládly tam hrubé mravy a neomalenost. Takto ve své stati popisuje Depping situaci v Liselottině domovině. Nespokojil se ale jen s touto informací. Přidává ještě poznámku o berlínském dvoře na počátku 18. století, jak jej měla ve svých vzpomínkách popsat princezna de Baireuth, jejíž matka i otec vyrůstali na dvoře Sofie Hannoverské stejně jako Liselotte. „Krutý a lakomý král, královna otrokyní svazku, který měl přinést velikost její rodině, týrané děti, hle pruský královský dvůr!“⁶¹ Ten v Heidelbergu se mu měl podle Deppinga podobat, alespoň do chvíle než ho ovlivnil Ludvík XIV. a francouzské mravy.⁶² Kromě chybného data narození nalezneme v textu nalezneme další problematickou pasáž. Autor uvádí, že Liselotte zůstala na dvoře Sofie Hannoverské až do své svatby. Ve skutečnosti se vrátila do Heidelbergu už v roce 1663.⁶³ Tato informace se přenesla i do později publikovaných textů. Byli to až Sainte-Beuve v roce 1853 a Jaeglé v roce 1880, kteří zmínili, že se Liselotte vrátila do Heidelbergu.

---

⁶⁰ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. XI.

⁶¹ Tamtéž, s. XII.

⁶² Tamtéž, s. XII.

⁶³ VAN DER CRUYSSSE, *Madame Palatine.* 1988, s. 94.

Čemu Depping věnoval větší pozornost než de Maubuy v roce 1807, je vztah jejich rodičů. Místo otce, který se pečlivě staral o dceřino vzdělání, zde nacházíme ukázkového despota a tyрана, který zapudil svou manželku kvůli milence. Liselottina matka se nedovolala zásahu v této záležitosti ani u císaře, a proto se vrátila do Hesselu. Liselotte a její bratr byli posláni na výchovu k otcově sestře Sofii. Zde se vychovatelkou malé Liselotte stala madame de Harling, ke které dívka nesmírně přilnula a celý život k ní chovala veliké přátelství. Pevný charakter a upřímnost byly podle Deppinga jejími vrozenými vlastnostmi, stejně jako určitá moudrost a jasná mysl. Běžná chyba šlechtické vrstvy ovšem byla pýcha na svůj původ, která podle něj kalila i Liselottinu osobnost. Protože se jednalo o natolik typickou věc, zřejmě se jí vychovatelka ani nesnažila napravit, poznamenal Depping.⁶⁴

Další z témat, které se neobjevilo v Maubuyově (1807) životopisné předmluvě, jsou předchozí možní nápadníci Liselotte. Nejsou tu ovšem jmenováni. Nalezneme jen poznámku: „jeden jí připadal ješitný, další měl zájmy jinde, a když pak Alžbětu Šarlotu viděl, už na sňatku netrval.“⁶⁵ Nakonec přišla nabídka od francouzského krále, kterou nebylo možno odmítnout. O smrti Filipovy první manželky je zde bez pochybností hovořeno jako o otravě, i když i ve své době bylo potvrzeno, že zemřela na následky zánětu pobřišnice. Ve chvíli kdy byl Filip zproštěn obvinění, že by se na smrti své manželky jakýmkoli způsobem podílel, zaměřil Ludvík XIV. pozornost na Německo. Bratr Alžběty Šarloty byl jediný následník, doposud

---

⁶⁴ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. XIII.

⁶⁵ Tamtéž, s. XIII.

bezdětný a byl považován za muže slabé tělesné konstituce. Depping hovoří o tomto rozhodnutí jako o snaze Ludvíka XIV. přiblížit se císařské koruně, která: „z lačných rukou francouzským monarchům vždy unikla.“⁶⁶

Pasáž, která se věnuje Liselottině konverzi ke katolictví, se úplně liší od Maubuyova popisu. O průběhu celé záležitosti Depping informuje na základě úryvku dopisu, který byl citován i výše v této práci. Tři biskupové měli za úkol vyškolit mladou bystrou protestantku, odpůrkyni fanatismu a bigotnosti. To, že se mezi sebou neshodli ani tři biskupové, způsobilo, že si Liselotte vytvořila svou specifickou představu o víře⁶⁷ (později třeba ve své korespondenci řešila jestli, do nebe odcházejí i duše zvířat). Depping připomíná, že i když bylo o Liselotte v pohřebním kázání sestavené jezuitou Masillonem napsáno, jak oddaně zachovávala katolickou víru, kterou přijala dobrovolně, je třeba nahlédnout do vévodkyniny korespondence. V ní píše, že se každodenních mší povinně účastnila, ale preferovala četbu luteránský modlitebních knih. Podle Deppinga Liselotte odsuzovala pokrytectví církevních činitelů, což dokládá na následující citaci. „Kdybychom žili jako Leibnitz, jsem přesvědčená, že bychom se nemuseli tolik obklopotvat preláty. Neměli ho co nového naučit, věděl toho více než oni. Zvyk neznamená zbožnost, eucharistie nahlížena jako obyčej nemá žádnou morální hodnotu, když je srdce prosto šlechetnosti. Proto nepochybuji o tom, že Leibnitz dosáhne věčné blaženosti.“⁶⁸

---

⁶⁶ Tamtéž, s. XIV.

⁶⁷ Tamtéž, s. XIV.

⁶⁸ Tamtéž, s. XV.

Po přijetí katolictví následoval sňatek s Filipem Orléanským. Depping upozorňuje na to, jak zajímavá je skutečnost, že obě strany tento sňatek považovaly za vzájemně prospěšný, i když Madame de Sévigné poznamenala, že byla Liselotte celá omráčená z toho, jakého vysokého postavení se jí sňatkem dostane. Tato představa je v předmluvě z roku 1823 zamítnuta. Depping připomíná, že z Liselottiny korespondence je naopak vidět, že si byla dobře vědoma, nakolik přišlo jejímu manželovi věno z Palatinátu vhod.⁶⁹ Původní Liselottina izolace na dvoře, kterou Depping zdůvodňuje nejen jazykovou bariérou, kdy tvrdí, že Madame hovořila francouzsky jen s obtížemi, ale i nedostatkem půvabů, se časem proměnila. Liselotte si získala přátelství krále a co je překvapivé, bez užití jakýchkoli nízkých praktik. Prvotní vztah mezi manželi, který měl z počátku charakter striktně politické záležitosti, bez jakýchkoli vzájemných sympatií, se také proměnil a Liselotte si získala Filipovu důvěru.⁷⁰ Přesto Depping dodává: „uprostřed dvora, kde byly ceněny pouze francouzské mravy, zůstala Němkou, svými city i zvyklostmi.“⁷¹

Stravovala se, oblékala, a chovala pořád stejně, jako by byla v Německu. Srdečně vítala své krajany, ochraňovala je, šla svou cestou a nebála se ani favoritů, ani milenek ani zpovědníků – tedy tří nejvlivnějších skupin na versailském dvoře. Tento Deppingův pohled se naprosto shoduje s německým pohledem na Liselotte, který shrnul v úvodu své biografie z roku 1988 Dirk Van der Cruysse. „Tradičně je německými historiky na

---

⁶⁹ Tamtéž, s. XVI.

⁷⁰ Tamtéž, s. XVI.

⁷¹ Tamtéž, s. XVI.

osobu Liselotte nahlíženo, jako na nevinou princeznu z druhé strany Rýna, která byla přivedena na francouzský dvůr kvůli nešťastným politickým kalkulům. Její životopis je ukázkou boje o zachování původních německých kvalit, uprostřed dvora, který byl víc dekadentní než oslnivý. Pro francouzské životopisce představuje Alžběta Šarlota především švagrovou Ludvíka XIV. a matku Regenta. Její minulost a německá identita nejsou důležité, pokud ano, tak pouze za účelem vysvětlení jejích obhroublých mravů a necivilizovaného charakteru.“⁷² Svému původu byla Liselotte natolik věrná, že Francii seznámila s kysaným zelím, škvarkovou pomazánkou a dokonce dala králi ochutnat omeletu s uzenáči. I takovéto informace Depping do své předmluvy zahrnul. Skromnost v oblékání, ovšem nesmlouvavost v dbání na společenské postavení, to je další z charakteristických rysů Madame, který je v předmluvě z roku 1823 uveden. S tím souvisí i připomenutí jejího rozhořčení, když se dozvěděla, že bude její syn sezdán s jednou z legitimizovaných dcer Ludvíka XIV. a Madame de Montespan. Byla to jedna ze záležitostí, kterou Madame de Maintenon a abbému Duboisovi, kteří měli na sjednání tohoto sňatku lví podíl, nikdy neodpustila.⁷³

To, co v předchozí předmluvě rovněž nezaznělo, byla zmínka o Liselottině rozsáhlé korespondenci jako nejpodstatnější části jejího života. Depping cituje jeden z dopisů, v nichž *Madame* popisuje, který den v týdnu píše dopis do kterého z koutů Evropy. Hannover, Lotrinsko, Savojsko, Španělsko, Modena... dvacet stran pro princeznu z Walesu, poté sicilské

---

⁷² VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 9.

⁷³ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV*. 1823, s. XVIII.

královně, vzdálenému bratranci Ulrichovi Brunšvickému, pruské královně, těm všem Liselotte pravidelně posílala dopisy, které jí čím dál tím více vydělovaly ze společnosti, která se utvářela kolem jejího manžela, společnosti prostopášných mužů a nestoudných žen.⁷⁴ Na tomto místě Depping cituje Saint-Simona, v jehož větě spatřuje jistý nádech sarkasmu. „Zavřela se ve svém kabinetu, jehož stěny byly posety portréty německých knížat, a posílala jim celé svazky korespondence.“⁷⁵ Korespondence, sbírka medailí, rytin a četba nebyly na versailleském dvoře zrovna obvyklé, proto připadala Liselotte dvořanům směšná a vyjadřovali se o jejích činnostech sarkasticky, vysvětlil Depping.

Přesto to byl podle něj právě Saint-Simon, kdo nejlépe zachytil Liselottin obraz. „Byla to princezna ze starých časů (...) přímá, pravdomluvná, (...) schopná udělat na veřejnosti hloupost, německá ve všech svých mravech, otevřená(...), od přírody výřečná, měla zvláštní schopnost dostat se přímo k jádru věci. Říkala, co chtěla a jak chtěla, přímo, důrazně, pravdivě, i když podle svých vlastních měřítek. (...) Velice milovala svého syna, svého zetě Leopolda Lotrinského, jeho děti a všechny jeho německé příbuzné. I když je nikdy neviděla, celý život jim psala dopisy. (...) Přátelila se s Madame de Saint-Simon, nechovala sympatie k vévodkyni de Berri a naprosto nenáviděla vévodu de Maine, královy nemanželské potomky a jejich povyšování.“⁷⁶ Depping Saint-Simona ve své předmluvě cituje velmi často. Většina jeho tvrzení se právě opírá o tento

---

⁷⁴ Tamtéž, s. XIX.

⁷⁵ Tamtéž, s. XIX.

⁷⁶ Tamtéž, s. XXI.

pramen. Když se věnuje Liselottinu vzhledu, nezapomene citovat ani madame de Sévigné, která měla přísnější hodnotící kritéria, už jen protože srovnávala Liselotte s delikátní Jindřiškou Anglickou. V předmluvě je potom ještě vzpomínán car⁷⁷, který po dvouhodinovém rozhovoru s Liselotte tvrdil, že se na všechno až příliš vyptává, a baron de Poellnitz,⁷⁸ který ji hodnotil jako velmi příjemnou výřečnou ženu, která ráda mluvila německy a ani po padesáti letech ve Francii ji nepřestala ovládat. Do svých pamětí si poznamenal, že nikdy neviděl v němčině sepsaný žádný lepší text než její dopisy. Poellnitz rovněž poznamenal, jak sepisování dopisů Liselotte zabere celý den a večer, a když sedí ve svém kabinetě a její dámy hrají karty, občas jim při práci poradí, jak táhnout ve hře. Psala, i když její vnučka vévodkyně de Berri ztropila rámus, když chtěla jít ke králi jen v negligé. „Opravdu, od dob Césara neexistoval nikdo, kdo by psal dopisy s takovou lehkostí.“⁷⁹ Takto se o ní vyjadřoval baron de Poellnitz. To ovšem netušil, že za několik let Fridrich II., který vlastnil některé z dopisů a uchovával je v archivu v Postupimi, najde list, v němž se *Madame* zmiňuje o jistém Poellnitzovi, který je v Paříži považován za darebáka a tropí samé hlouposti. Přesto mu darovala 3000 livrů, když přišel do jejího kabinetu a pověděl jí, že je chudý vdovec. Depping chtěl na těchto pasážích ilustrovat

---

⁷⁷ Petr Veliký

⁷⁸ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV.* 1823, s. XXII.

Dvořan-dobrodruh, který se v Paříži stal katolíkem a v Berlíně opět protestantem, aby dostal penzi a o kterém pruský král Fridrich ve své korespondenci napsal, že zemřel tak jak žil a prováděl darebnosti ještě v předvečer své smrti.

⁷⁹ Tamtéž, s. XXIV.

Liselottinu dobrosrdečnost, kterou potvrdil i abbé de Saint-Pier ve svém článku v *Annales politiques*, který vyšel u příležitosti jejího úmrtí.⁸⁰

Depping další část svého textu věnuje Liselottiným dětem. První syn zemřel ve třech letech. Druhý se stal příštím Regentem a třetí dítě, dcera, se provdala za Leopolda Lotrinského. Jak ve své předmluvě de Maubuy uváděl, nakolik Liselotte dbala o výchovu svých dětí a nestrpěla by, aby se jich dotkla cizí ruka, Depping zde hovoří jinak. Filipovi se dostalo průměrného vzdělání, Liselotte jakožto ženě, nebyla tato činnost svěřena. Vychovatelem jejího syna se stal Dubois, kterého později Liselotte nenáviděla za ujednání pro ni nepřijatelného sňatku. Depping Filipově vychovateli přímo přisuzuje to, že stál za jeho zkaženým chováním a podporoval jeho výstřelky. *Madame* toto postřehla až ve chvíli, kdy bylo pozdě na nápravu.⁸¹ Podle Deppinga svou matku Filip II. ctil a jejich společným rysem byla averze k pověrčivosti. „Fanatikové neměli za Regenství žádný vliv a perzekuce, která byla vykonávána s takovou krutostí za vlády Ludvíka XIV. nebyla Regentem schvalována.“⁸² Depping zmiňuje, že za Regenství bylo třeba napravit škody, které napáchali kněží během vlády Ludvíka XIV., ale k tomu by Filip II. musel mít opravdový smysl pro náboženství, jenž Regent neměl víru žádného druhu. Příklad ve svém otci měla vévodkyně de Berri, která se starala o skandály v Lucemburském paláci, stejně jako se o ně staral její otec v Palais-Royale. Depping připomíná, že *Madame* do své korespondence zahrnuje detaily o smrti své

---

⁸⁰ Tamtéž, s. XXV.

⁸¹ Tamtéž, s. XXIV.

⁸² Tamtéž, s. XXVI.

vnučky, které nebyly dříve známé a rovněž popisuje všechny její prostopášnosti. V předmluvě je rovněž vzpomenu na Liselottiny další dvě vnučky, z nichž se jedna, k velkému zármutku své babičky, stala abatyší v Chelles, druhá vévodkyní z Modeny.

Další pasáž své předmluvy Depping věnoval válce s Palatinátem. Je to jediná dějinná událost, která podle něj *Madame* váže se svou dobou. Její sňatek měl být motivem, či alespoň záminkou k této Ludvíkově expanzi na východ. Její bratr zemřel po pouhých pěti letech své vlády a Liselotte ve své korespondenci naznačovala, že to bylo násilně: „v tomto ohledu neexistuje žádné objasnění této události. Stávalo se, že politické zločiny byly v této době velmi běžnými a že spousta princů zemřela jako oběť takovýchto činů.“⁸³ S ním vymřela přímá dědická linie a vlády se ujala postranní linie vévody z Neuburgu. Francie ihned, ve jménu vévodkyně Orléanské, protestovala a požadovala, aby veškeré majetky rodu Falc-Simmeren, s výjimkou mužských dědičných lén, přešla na dědice Liselotte. Rovněž byl požadován převoz veškerého nábytku zesnulého knížete a také děl z pevností. Nový falcký kurfiřt protestoval proti rozdělení rodinného majetku a argumentoval zřeknutím se nároků, které učinila vévodkyně Orléanská ve své svatební smlouvě. Dlouhou historickou a genealogickou diskusí utnul Ludvík XIV. vysláním vojsk do Falce a vyhlášením války. Žádná z válek nepřinesla Francii tak malé výsledky jako ta v Palatinátu. Způsobila spoustu neštěstí a pohromy v Německu, a posloužila tak málo k slávě Ludvíka XIV. Ani všechny majetky které by připadly rodu Orléans by nestačili k tomu aby nahradili sotva čtvrtinu škod. To Ludvíkovi XIV. nestačilo. Pod vedením

---

⁸³ Tamtéž, s. XXVII.

Louvoise byla pustošena nejkrásnější místa Německa a Falc se změnila v poušť. Depping popisuje pustošení Falce ve značných detailech. Kácení lesů, ničení vinic, řezání ovocných stromů, pálení vesnic, měst, zámků a chaloupek. Heidelberg, Mannheim, Andernach, Bade, Rastadt, Špýr, Worms, Offenbach... Důstojníci armády Ludvíka XIV. se chovali jako náčelníci Hunů a Vandalů. Jméno Mélaca, který vedl žháře, vzbuzuje v Německu neustále odpor a spálené trosky zámku v Heidelbergu doteď protestují proti králi, který nechal zpívat *Te Deum*, aby měli paliči úspěch, a který nechal vydat zlatou medaili na oslavy těchto odporných činů.⁸⁴ Boje byly ukončeny mírem v Riswicku (1697), vláda nad Falcí připadla vévodovi z Neubourgu. U rozhodčího soudu byla vévodkyně Orléanská zbavena svých nároků. Jednalo se ovšem jen o samolibý počin, kterým si chtěl Ludvík XIV. uchovat svou čest. Toto rozhodnutí potvrdil i papež, i když neměl podle Deppinga nejmenší tušení o záležitostech v Německu.⁸⁵ Když byl proces s Madame v Římě u konce, byla už rok vdovou (1702).

Jedná se o jedinou předmluvu, v níž je takto důkladně popsáno pustošení francouzských vojsk. Z Deppingova textu vyznívá silný nesouhlas s francouzskými vojenskými akcemi, což mohla být jedna z příčin stažení této publikace z knižního trhu. K tomu došlo z nařízení královského dvora někdy mezi rokem vydání a rokem 1827, kdy byl stejný text publikován

---

⁸⁴ Tamtéž, s. XXIX.

Jednalo se o medaili z roku 1693, která na opisu rubové strany nesla název HEIDELBERG DELETA. V pozadí pak byla vyobrazena scéna hořícího města. Medaile byla později z oficiálního souboru vítězných medailí vyřazena.

BURKE: *The Fabrication of Louis XIV.* New Haven 1992, s. 110.

⁸⁵ Tamtéž, s. XXX.

v Bruselu.⁸⁶ Vzhledem k tomu, že tendence Karla X. bylo podnikat vojenská tažení do stejných míst, která byla dříve připojena k Francii Ludvíkem XIV., jako byla města v Sársku, či akce v Belgii a Lucembursku, jeví se toto jako možné vysvětlení zákazu.

Následně Depping hodnotí její manželství s Filipem. Charakterizuje jej jako nepříteli šťastné. Na základě dopisů ho autor předmluvy z roku 1823 popisuje jako manžela bez duše a charakteru, který se obklopoval svými favority, kteří otrávil jeho první manželku. Madame de Maintenon se těšila, že se Liselotte po smrti jejího manžela zbaví, jako milenka krále a vychovatelka jeho nemanželských dětí měla na Ludvíka XIV. veliký vliv, a ze všech z domu Orléans nejvíce nenáviděla právě Liselotte. Madame de Maintenon obviňovala syna Liselotte, že otrávil královy dědice a Liselotte ve své korespondenci zase obviňovala de Maintenon z toho, že trávila své nepřátele. Liselotte se ve své korespondenci o Madame de Maintenon vyjadřuje v tak nízkých termínech, že Depping až pochyboval o jejím dobrém vzdělání. V němčině ji vždy označovala jako *die alte Zotte*, což je výraz, který Depping kvůli delikátnosti francouzského jazyka není schopen a ani ochoten přeložit.⁸⁷

Co způsobilo takovou nenávist mezi těmito dvěma ženami, se snaží Depping následně vysvětlit. Po smrti *Monsieura* bylo očekáváno, že bude

---

⁸⁶ *Mémoires d'Élisabeth-Charlotte, duchesse d'Orléans, mère du Régent, précédés d'une Notice sur cette Princesse, et suivis d'éclaircissemens et de notes.* In:

<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb31039990k> [cit. 20. 4. 2017].

C'est une réimpression de l'édition de Paris de 1823, qui fut supprimée par arrêt de la cour royale.

⁸⁷ Tamtéž, s. XXXI.

držen smutek alespoň několik týdnů. Druhý den ovšem slyšeli krále, jak si zpívá prolog opery a baví se s vévodkyní de Bourgogne. Madame de Maintenon se ani nesnažila smutek předstírat a nečinilo jí problémy sekundovat egoistickému Ludvíkovi. *Monsieur* byl takřka zapomenut ještě předtím, než jej stačili pohřbít. Ludvík spěchal, aby se Madame zeptal, kam se chce jako vdova na stáří uchýlit. Liselotte tušila, že by ji nechali zemřít hlady a odpověděla, že chce zůstat u dvora. Ludvík jí to dovolil, za předpokladu, že se s madame de Maintenon usmíří a obě se v jeho přítomnosti objaly. O tom, jak si král s oběma dámami zvláště v soukromí pohovořil, zanechal zprávu ve svém deníku markýz de Dangeau, kterého Depping rovněž cituje. Madame de Maintenon přesto neustala ve své snaze povyšovat Ludvíkovi nemanželské potomky, aniž by se starala o to, jakým způsobem to ovlivní legitimní dědice. Po smrti Ludvíka XIV. zbavil Regent tyto legitimizované potomky jejich přiznaných privilegií. Madame z toho měla radost, kterou kalila jen skutečnost, že jedna z takto povýšených králových dcer je její snacha.⁸⁸

Jako vdova žila dalších dvacet let. Vychovávala své vnuky a dožila se nástupu Ludvíka XV. na trůn. Asistovala u jeho korunovace v Remeši, ale záhy po návratu se u ní projevila vodnatelnost. Léčili jí proti její vůli a když viděla, že se blíží její konec, zavolala k sobě syna a zemřela 8. prosince 1722. Byla pochována v Saint-Denis. Odpůrci režimu Filipa II. Orléanského pro ni napsali epitaf, který měl pohanit jejího syna „zde odpočívá zahálka“.

---

⁸⁸ Tamtéž, s. XXXIII.

„A víme čeho je zahálka matkou“ doplňuje Depping.⁸⁹ Jedná se o narážku na přísloví, které praví, že zahálka je matkou všech hříchů.⁹⁰

Životopisná předmluva je zakončena poznámkou o dalších neznámých dopisech, které se podle autora nachází v archivech ve Španělsku, Neapoli, Berlíně a dalších velkých městech. Jazyk Liselotte hodnotí jako nekultivovaný, plný falckého nářečí a francouzských slovních obrátů, její syrové výrazy kontrastují s jemným a líbezným stylem francouzských autorek, madame de Sévigné, de Caylus či de Maintenon. Liselottina korespondence je skutečnou kronikou skandálů a historek, které kolovaly na dvoře. „Nakolik bude tato doba osvětlena, až se jednoho dne otevřou archivy a vydají veřejnosti zbytek této rozsáhlé korespondence!“⁹¹ Mnoho rodin bude uraženo, ale studium historie mravů mnoho získá. V poslední větě Depping shrnuje to, co se snažil ukázat v celé předmluvě, a co bylo zřejmě jeho cílem čtenářům předat. „Falešná nádhera dvora Ludvíka XIV. až příliš dlouho zamlžovala zrak následujících generací; je správné, že bude tato iluze zničena lidmi, kteří tuto předstíranou velikost pozorovali z blízka a měli dostatek zdravého rozumu, aby odhalili skutečnost.“⁹²

---

⁸⁹ Tamtéž, s. XXXIII.

⁹⁰ *L'oisiveté est la mère de tous les vices.*

⁹¹ Tamtéž, s. XXXIV.

⁹² Tamtéž, s. XXXIV.

Un faux éclat a trop longtemps ébloui les yeux de la postérité sur le siècle de Louis XIV; il est bon que cette illusion soit détruite par des personnes qui ont vu de près les prétendues grandeurs, et qui ont eu le bon sens de les apprécier à leur juste valeur.

Z celého textu původem německého autora vyznívá silná kritika vůči francouzskému dvoru Ludvíka XIV. a církvi. Oproti Maubuyově textu z roku 1807 se věnuje širšímu kontextu Liselottina života, cituje více dobových pramenů a odkazuje na více pohledů zabývajících se různými aspekty vévodkynina života. Na základě textu je poznat, nakolik silně nesouhlasil s válkou o falcké dědictví a Liselotte stavěl do role poškozené. Maubuy naopak ve svém textu prohlásil, že Madame proti tažení do Falce neprotestovala, neboť přijala zájmy Francie za své (viz výše). Ona sama v dopise z 5. června roku 1689 děkuje Sofii Hannoverské za to, že posílá do Palatinátu almužny válečným obětem a oznamuje, nakolik jí zasáhlo zjištění, že jsou na místě daně vybírány jejím jménem. „Teď si ti nebozí lidé myslí, že jsem příčnou všeho jejich utrpení, že z něj mám užitek, a to mě hluboce zarmucuje. Přála bych si, abych ty peníze opravdu dostala a mohla s nimi udělat, co bych chtěla já a poslat je ubohým mladým hrbatům⁹³ a všem chudobným v Palatinátu.“⁹⁴

V Deppingově předmluvě z roku 1823 už vidíme jasný odklon od stylu oslavného textu, který je typický pro Maubuyovu předmluvu z roku 1807. Depping poukazuje na to, že byla Liselotte vychovávána v prostředí, které jí nemohlo připravit na pobyt v té nejvznešenější společnosti, která se soustředila na elegantním francouzském dvoře. Poukazování na Liselottinu rustikální až venkovskou národu, se stalo pro předmluvy 19. století typické.⁹⁵

---

⁹³ Jsou tím myšleni její sourozenci z otcova druhého manželství.

⁹⁴ ORLÉANS: *Women's Life*. 1997, s. 64.

⁹⁵ Tento pohled se následně přenesl až do moderní doby, a nalezneme jej především v populárně naučných textech a krásné literatuře, jako je například knížka zaměřená na dětské publikum *Une princesse à Versailles* od autorky Anne-Sophie Silvestreové z roku

Přesto je v Deppingově předmluvě, na rozdíl od pozdějších, zaznamenáno mnohem více pozitivních prvků vévodkyniny povahy. Kladně je hodnocena skutečnost, že měla vévodkyně svůj názor a nedala se zastrašit dvorským systémem, což je zmiňováno v pasáži ve které Depping připomínal, že se nebála ani favoritů, ani milenek ani zpovědníků, což byly tři nejvlivnější skupiny na versailském dvoře. Z textu rovněž vyznívá, že autor pozitivně pohlížel na její hrdost na německý původ. Toto tvrzení bylo v průběhu času obráceno, a její německá identita byla v roce 1963 Rollandem považována za důkaz jejího nepřátelství vůči Francii.

Co se týče samotné práce s textem dopisů, nalezneme v předmluvě vydavatele opakovaná upozornění na zásahy cenzury, na nutnost upravit výrazy, které „pro vybranost francouzského jazyka“ nebylo možno doslova přeložit, což poukazuje na to, jakým způsobem fungovala literární cenzura. Ve své esejí *Pokřivený originál: Paradox cenzury* z roku 1994 Michael Holquist vysvětluje, že: „čtenář textu, o němž se ví, že byl cenzurován, nemůže nadále zůstat naivní (...) to, co z cenzurovaného textu zůstalo zachováno, je pouze částí celku, který čtenář musí zaplnit svými výklady toho, co bylo vypuštěno. (...) Řečeno jinými slovy, cenzura je zvláštním druhem kontextu.“⁹⁶ Podle Holquista může cenzura záměrně poukazovat na to, co popírá a nutit čtenáře k tomu, aby si sami domýšleli ony šokující informace, které autor, v našem případě Liselotte, do svých textů zahrnuje,

---

2012, na jejíž obálce se dočteme, že byla: „nejchudobnější z princezen Bavorských, (...) přesto se dostala ke dvoru ve Versailles, i když bylo její nejoblíbenější činností procházet se sama po lesích v šatech venkovanky.“

⁹⁶ HOLQUIST, Michael: *Pokřivený originál: Paradox cenzury*. In: PAVLÍČEK, T., PIŠA, P., WÖGERBAUER, M. (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno 2012, s. 103.

a které nebylo možno pro zachování dobrých mravů publikovat. To, že čtenáři věděli, že byly dopisy jiné, vulgárnější, otevřenější, plné informací, které by mohly poškodit jméno významných rodů, bezesporu vytvořilo působivou reklamou a přispělo k popularitě textu. Konkrétně publikace, k níž sepsal předmluvu Depping musela být v roce 1827 znovu vydána, tentokrát v Bruselu, protože byl text z roku 1823 zakázán z rozhodnutí královského dvora.⁹⁷

---

⁹⁷ *Mémoires d'Élisabeth-Charlotte, duchesse d'Orléans, mère du Régent, précédés d'une Notice sur cette Princesse, et suivi d'éclaircissemens et de notes.* In:

<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb31039990k> [cit. 20. 4. 2017].

C'est une réimpression de l'édition de Paris de 1823, qui fut supprimée par arrêt de la cour royale.

V roce 1832 vyšla u pařížského nakladatelství Paulin další sbírka Liselottiny korespondence. Název *Mémoires fragmens historiques et correspondance de Madame la duchesse d'Orléans, princesse Palatine, mère du Régent*, napovídá, že se opět jedná o text, který je založen na výboru z dopisů. Jak titul s přídomkem *Première édition complète* inzeruje, mělo se jednat o kompletní vydání doposud známých textů, které se zakládaly na von Praunově výběru. V předmluvě editora se opět setkáváme s negativně laděným komentářem vůči publikaci předchozí. Ačkoli je autorem předmluvy editora z roku 1832 uznáváno, že je text předchozího vydání vystavěn přijatelnějším způsobem než texty z let 1788 a 1807, je zde opět zmiňováno, nakolik starší čtenáře dobová cenzura ochudila o originální a místy až cynické výrazy autorky. Toto upozornění je jen doplněno o pasáž, která tvoří neodmyslitelnou součást všech publikací Liselottiných dopisů vydaných v 19. století. Jak je hned na prvních stránkách upozorňováno, „některé pasáže musely být obětovány pro potřeby toho, co dnes nazýváme *veřejná morálka*.“⁹⁸ Na tento fakt bylo upozorňováno již v předchozích výtiscích a je na něj upozorňováno i v pozdějších edicích. V předmluvě je rovněž zaznamenáno, že byl ten samý překlad v roce 1823 stažen z trhu. Až vyšší instance rozhodla, že může být dílo veřejně publikováno. V tuto chvíli se nabízí tvrzení, že bylo toto upozornění pro senzacechtivé čtenáře v předmluvě záměrně zmíněno, aby vyvolalo v zákaznících zájem o ony šokující informace, které byly v předchozích publikacích cenzurou upraveny, či úplně vynechány.

---

⁹⁸ ORLÉANS: *Mémoires fragmens historiques*. 1832, s. VII.

V předmluvě se dále uvádí, že text obsahuje dříve nezveřejněné pasáže, doplněné poznámky, a že jej mohou čtenáři celkově považovat za to nejkvalitnější, co se na trhu v dané době vyskytovalo.

Následující biografickou předmluvu o Liselotte sepsal Philippe Busoni v říjnu roku 1832. Busoni byl francouzský publicista, narozen v roce 1804. Mezi jeho další díla mimo jiné patří i sbírka francouzské ženské poezie od 13. do 19. století, či spoluautorství jednoaktové komedie o Racinovi. Předmluvu pro tuto publikaci sepsal již za vlády Ludvíka-Filipa, který byl pra-pra-pra vnukem Liselotte. Hned na prvních řádcích Busoni vyzdvihuje Liselotte, jako jednu z nejvýznamnějších literárně činných osob, které žily na dvoře Ludvíka XIV. Její význam srovnává s tím Saint-Simonovým a odkazuje na její portrét, který vykreslil vévoda ve svých pamětech. Busoni se nadále věnuje tvorbě dalších slavných literátek a literátů, kteří se s Liselotte na dvoře setkávali a hodnotí, nakolik se o ní ve svých pracích zmiňují. V korespondenci madame de Sévigné jsou o Liselotte zmínky jen občas. „Mademoiselle de Montpensier, která byla tak dbalá co se týče sledování avantýr, kterými tento dvůr oplýval a jejímuž roztomilému švitoření neunikl ani poslední z komorníků, pokud byl oděn do královské livreje, se spokojila jen s krátkou zmínkou, bez jakýchkoli detailů, o příjezdu princezny a jejím sňatku,“⁹⁹ doplňuje Busoni. Dámy de Caylus¹⁰⁰ a de

---

⁹⁹ Tamtéž, s. IX.

¹⁰⁰ *Marthe Marguerite Le Valois de Villette de Murçay, comtesse de Caylus.*

<http://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Caylus/112236>. [cit. 10. 6. 2017].

Neteř Madame de Maintenon, známá francouzská memoáristka, autorka Pamětí ze dvora Ludvíka XIV., které byly poprvé vydány už 1770.

Lafayette, stejně jako madame de Staël¹⁰¹ se o Liselotte ve svých dopisech a pamětech nezmínily vůbec. Madame de Staël byla tělem a duší oddaná vévodkyni de Maine (Liselotte i její syn Filip byli nepřátelé vévody de Maine) a zajímala se pouze o to, co se šustlo kolem její přítelkyně.¹⁰² „Nakonec,“ doplňuje Busoni,“a to je oficiální důkaz její izolace (...) Dangeau nezmínil její jméno ani v jednom ze čtyř publikovaných svazků svého deníku.“¹⁰³ Tuto informaci je ovšem třeba brát s rezervou. Kompletní vydání deníků markýze de Dangeau obsahuje devatenáct svazků a pokud znal Busoni pouze čtyři, nejeví se tato informace jako relevantní. Jejím účelem zřejmě bylo poukázat na to, že i v díle, které sledovalo každodenní život na dvoře, především samozřejmě osobní aktivity krále, nenalezla jeho švagrová své místo. Její nepřítomnost v textech dvořanů Busoni zdůvodňuje tím, že se na dvůr, který oplýval cynickými a egoistickými osobami, nehodilo její dobré vychování, vrozená hrdost na dobrý původ a pevná morálka, což byly Liselottiny typické vlastnosti. Říká, že byla přehlíženou osobou, zřejmě kvůli své zálibě ve zvycích, které získala svou německou výchovou i kvůli tomu, že si své zvyklosti byla schopna uchovat i na dvoře, kde se střídala různá pravidla etikety, mravů či módy. Po takovémto krátkém pochvalném úvodu, v němž je Liselotte ukázána jako jediná mravná osoba na dvoře, který se

---

¹⁰¹ Anne Louise Germaine Necker, baronne de Staël-Holstein, dite Mme de Staël. In: http://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Anne_Louise_Germaine_Necker_baronne_de_Staël-Holstein_dite_Mme_de_Staël/138825. [cit. 24. 6. 2017].

Madame de Staël (1766 – 1817), dcera ministra financí Ludvíka XVI., autorka románů a poezie, byla ovlivněna salómem své matky, madame Necker. Její dílo inspirovalo romantické autory, dnes je nejznámější díky svým literárně-kritickým, historickým a politickým esejům a memoárům.

¹⁰² Tamtéž s. X.

¹⁰³ Tamtéž s. X.

vyžíval v přetvářce a dekadenci, následuje životopis. V něm Busoni líčí, jak se Liselotte z důvodů neshod mezi rodiči a milostné aféry jejího otce, dostala do Hannoveru. Busoni dodává, že je přesvědčen, že měla tato událost na Liselotte neblahý vliv. Opět zde chybně uvádí, že u tety Sofie Hannoverské zůstala až do svého sňatku. Jak už je v práci výše zmíněno, jednalo se o pouhé čtyři roky. Co nebylo dosud v předchozích biografiích zaznamenáno, byla Liselottina záliba v činnostech, které byly vyhrazeny pro chlapce. Raději si hrála s puškami a bubínky než se stužkami a panenkami. Busoni zmiňuje i příhodu, kdy se podle jedné báchorky z děvčete stal chlapec tím, že hodně skákalo a Liselotte se stejným způsobem snažila o totéž.¹⁰⁴

Co se rovněž neobjevilo v předchozích předmluvách, je zmínka o markraběti durlašském, v němž Liselotte vzbudila takovou vášeň, že jí neustále vyhledával, aniž by pomyslel na důvody, které později vedly Ludvíka XIV. k domluvě sňatku mezi Liselotte a Filipem.¹⁰⁵ Královy důvody byly stejně politické jako ty, které vedly ke sňatku Jindřišky Stuartovny s Filipem Orléanským a Marie-Terezy Habsburské s Ludvíkem XIV. „Tímto sňatkem, si po šancích na dědictví španělské i anglické koruny vkročil i na půdu německou, aby si mohl činit nároky na majetky v Palatinátu,“ napsal

---

¹⁰⁴ Touto záležitostí, tedy spíš otázkou Liselottina příslušenství k takzvanému třetímu pohlaví, což bylo pro intelektuálně činné ženy dané doby typické, se ve své studii zabývá Elise Goodmanová.

GOODMAN, Elise: *Elisabeth Charlotte, Duchesse d'Orléans: Portraits of a Modern Woman*. *Seventeenth-Century French Studies*, 29, 2007, č.1, s. 125–139.

¹⁰⁵ ORLÉANS: *Mémoires fragmens historiques*. 1832, s. XIII.

Busoni.¹⁰⁶

V tomto textu je také obsaženo více jmen, než v textech předchozích. Poté co je zde pojmenován jeden z Liselottiných dřívějších nápadníků, je zde také uvedeno, že Filipa Orléanského zastupoval při sňatku maršál Duplessis. O její konverzi ke katolicismu je zde pojednáno podobně jako v textu z roku 1823. Je zde zmiňována stejná situace s třemi biskupy, kteří se nebyli schopni shodnout na tom, jak Liselotte katolickou víru představit. Tuto skutečnost Busoni vysvětluje tím, že princezna přijela do Francie zrovna v době, kdy bylo jansenistické hnutí na svém vrcholu. O tom, jakého vyznání Liselotte vlastně byla, se snaží podat svědectví na základě citace z jednoho z jejích dopisů. „Plním všechny vnější ceremonie během bohoslužby, každý týden chodím s králem na mši, ale neméně se vzdělávám díky luteránským modlitebním knihám.“¹⁰⁷

Z počátku byla Madame u dvora velice nesmělá a neohrabaná, nedávala najevo své odvážné názory. To, jakým způsobem se dívala na svůj nový život, je shrnuto opět jednou citací z jejího dopisu, kterou Busoni uvádí. „V Saint-Germain jsem si připadala jako bych spadla z nebes.“¹⁰⁸ Liselotte ve své korespondenci vzpomínala na první setkání s manželem a na to, že ihned poznala, že se mu nelíbí, protože je ošklivá. Busoni tento úryvek zmínil, ale vzápětí jej okomentoval, že osobně přikládá větší váhu ostatním svědkům této události, kteří tuto událost rovněž písemně zachytili. Ludvík XIV. měl mademoiselle de Montpensier říct, že je nová Madame

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. XIII.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. XIV.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. XV.

mnohem lépe stavěná než ta předchozí. Z toho Busoni usuzuje, že se králi Liselotte velmi líbila. Kromě mademoiselle de Montpensier se o Liselottině zevnějšku už nikdo nezmínil. Jednou větou je v textu zmíněn baron Poelnitz, jehož popis ovšem Busoni necituje, protože ji tento muž poprvé spatřil až v jejích šedesáti letech. Autor biografie se u otázky Liselottina vzhledu pozastavil poněkud déle a vznesl otázku, jestli k sobě při hodnocení svého zevnějšku nebyla mladá Alžběta Šarlota příliš přísná. Jak by mohla nepěkná žena, neznalá jazyka zaujmout krále, jako byl Ludvík XIV.?¹⁰⁹ Kromě toho, že je v textu rozebírán vzhled nové Madame, je zde chybně, jako ve všech textech předchozích, napsáno, že Liselotte před příjezdem do Francie neuměla francouzsky. Elborg Forsterová naopak ve své edici uvádí, že byla vychovávána prakticky bilingvně.¹¹⁰

Často zmiňovaným tématem tohoto textu je Liselottina izolace na dvoře a samota. Text často působí dojmem, že se autor opravdu snaží Madam ode dvora co nejvíce distancovat. Busoni zmiňuje, že většinu svého času trávila ve společnosti svých nepočetných přátel, se kterými podle madame de Sévigné „neustále brebentila německy“.¹¹¹ Autor zde také poprvé zmiňuje, že dvořané pozorovali její náklonnost ke králi, z čehož následně vyvozuje i Liselottinu nevraživost vůči madame de Maintenon. O vztazích těchto dvou dam, které byly až do smrti skutečnými rivalkami a nepřítelkyněmi, se v Busoniho textu nachází několik stran, na nichž autor porovnává životní osudy obou žen a vysvětluje důvody jejich konfliktů a

---

¹⁰⁹ Tamtéž, s. XV.

¹¹⁰ ORLÉANS: *A Woman's Life*. 1997, s. XXII.

¹¹¹ ORLÉANS: *Mémoires fragmens historiques*. 1832, s. XVI.

nenávisti. Jejich vzájemné vztahy Busoni klasifikoval jako šikanu. Podle něj se na dvoře nenacházely dvě osoby, které by byly tak protikladné. Odlišovaly se postavením, duchem, mravy, předsudky i zvyklostmi. V tomto výčtu ovšem nezmínil jejich odlišnosti v otázce víry, především pak Liselottin nesouhlas s revokací Nantského ediktu, k níž, podle Liselotte, madame de Maintenon krále přesvědčila, což je častým tématem jejich dopisů. Původ veškerého nesouhlasu mezi těmito dámami Busoni spatřuje v jejich výchově. V textu cituje Saint-Simona. Jedná se opět o stejnou pasáž, kterou nalezneme i v předcházejících publikacích. Tato je ovšem doplněna o vsuvku, že Liselotte byla ve svém chování více podobna muži než ženě. Jedná se tak již o druhou zmínku tohoto charakteru, která se v předchozích textech o Madame doposud neobjevovala. Rovněž neobvyklý je velký prostor, který v textu zaujímá popis charakteru madame de Maintenon, který ovšem vyústí v autorovo pochopení nepřátelství, které Liselotte k madame de Maintenon chovala. Saint-Simon, který je zde opět citován, viděl madame de Maintenon jako ženu, která si více cení svého postavení a moci, které ji toto postavení nabízí, než šperků.

Popis Filipa Orléanského, který následuje po rozvláčné charakteristice madame de Maintenon, se v tomto textu omezil na pár řádků. Je zde představen jako zženštilý, marnivý a slabý člověk, který sňatkem s Liselotte získal spoustu peněz, které rozházel. Liselotte pro něj podle Busoniho představovala pouhou překážku ve vedení rozmařilého života. Rytíř de Lorraine a vévodovi další favoriti znemožňovali vývoj jakéhokoli manželského vztahu. Po Filipově smrti Liselotte krátce jejich soužití zhodnotila.: „Třicet let jsem se snažila si jej získat a když už jsem byla

takřka u cíle, zemřel.“¹¹² To, jak se k Liselotte zachoval král poté, co se stala vdovou, Busoni uvádí jako důkaz jeho dobré vůle. Madame mohla zůstat ve Versailles ve svých komnatách a nemusela odejít do kláštera. Jejímu synovi Filipovi byla zachována veškerá privilegia a zvýšena peněžní renta. Poté co se Filip II. Orléanský stal Regentem, Busoni sleduje, nakolik se situace Alžběty Šarloty zlepšila. Měla dostatek financí, aby podporovala své chráněnce a vytvořila si kolem sebe malý dvůr. V textu se dočteme, že to bylo právě za dob vlády jejího syna, kdy se jí začalo dostávat poct a privilegií na které nebyla doposud zvyklá. A Liselotte je vyžadovala. „Když dcera Regenta dostala svolení ke zvýšení počtu dvorních dam, madame požadovala stejné privilegium. Když si vévodkyně de Berri kapitána stráží, Madame jej okamžitě dostala taky.“¹¹³

V závěrečné části textu je ještě připomenuta její nelibost vůči mesaliancím. Busoni uvádí příklad její snachy, nemanželské dcery Ludvíka XIV. a madame de Montespan. Podle korespondence lze vysledovat, že chovala největší náklonnost ke své dceři, která se provdala za vévodu Lotrinského. Krátce před smrtí měla Liselotte to štěstí vidět se se svým zetěm, dcerou a vnoučaty v Remeši u příležitosti korunovace Ludvíka XV. Této poslední fázi jejího života se Busoni ve svém textu také v krátkosti věnuje. Před odjezdem do Remeše churavěla i Liselottina dlouholetá přítelkyně manželka maršála de Clérambaut. Před odjezdem do Remeše Liselotte řekla, ať jede, že se cítí dobře, ačkoli jí něco říká, že zemře z nich dvou jako první. Busoni píše, že se Liselotte vrátila až po

---

¹¹² Tamtéž, s. XXII.

¹¹³ Tamtéž, s. XXVI.

pohřbu své přítelkyně a za pár dní taktéž zesnula. „Jak zvláštní pouto jsme mezi sebou měly, maršálka a já,“ to byla podle Busoniho, jedna z posledních vět, které madame pronesla. Autorův cíl bylo poukázat na to, jak věrného a upřímného přátelství byla Liselotte schopna, že i její poslední slova patřila vzpomínce na nejmilejší přítelkyni.

Busoni připomíná, že její smrt byla jen málo oplakávána, ale že byla vévodkyně velmi oslavována v pohřebním kázání, které pronesl otec Masillon. Jednalo se o skvělého řečníka a jednoho z mála kazatelů, během jehož mší Madame v kostele neusínala. Podle Mathieua Maraise, člena pařížského parlamentu, který se o pohřbu Madame zmínil ve svých pamětech se otec Masillon Na přednes se připravoval od šesté hodiny ráno, a byl na kazatelně takřka dvě hodiny, až úplně ztratil hlas. „Jeho kázání se svou délkou a přesností podobalo meči Karla Velikého.“ Poznámka Marais, který si rovněž zapsal: „Dvůr ztrácí dobrou princeznu a to je výjimečná věc.“¹¹⁴

Úplným závěrem autor vyjádřil lítost nad tím, že nejsou dostupné originály dopisů a že se francouzští překladatelé musí smířit pouze s výběrem, který učinili na dvoře v Brunšviku. Ačkoli si je vědom toho, že jazyk Liselotte nedosahuje takové dokonalosti jako spisy dam de Sévigné, de La Fayette, de Caylus ani de Maintenon, či energii a ducha jako paměti Saint-Simonovy, hodnotí její práci pozitivně. Hlasy kritiků sice připomínají její cynické a často i neslušné výrazy. „Její svobodný projev, který natolik kontrastuje s její morální čistotou a počestností, je právě to nejpřitažlivější,

---

¹¹⁴ MARAIS, Mathieu: *Journal et mémoires de Mathieu Marais, avocat au Parlement de Paris, sur la régence et le règne de Louis XV (1715–1737)*, Paris 1864. s. 120.

co korespondence nabízí a čím čtenáře přitahuje.“¹¹⁵ Tímto Busoni uzavřel svou předmluvu, ve které se velice výrazně zaměřil na osobnosti Liselotte, ale sledoval ji pouze na základě jejích vazeb s ostatními členy francouzského dvora. Velice dlouhá pasáž věnovaná madame de Maintenon byla rovněž neobvyklým prvkem, který se v předmluvách předchozích autorů nevyskytoval.

V Busonihovo předmluvě z roku 1832 je vévodkyně Orléanská vykreslena značně pozitivně. V době vydání textu, byl panovníkem Francie její potomek, Ludvík Filip, který měl nejen smysl pro historii, ale i zájem na budování pozitivního pohledu na svou vlastní dynastii. Podporoval kult Madame, kterou povýšil na hlavu svého rodu, například i tím, že nechal vytvářet kopie jejích portrétů a ty potom vystavoval ve veřejných galeriích, nebo je nechával posílat do zahraničí na ostatní královské dvory. Například královna Viktorie (Ludvík Filip i královna Viktorie měli společné předky v Liselottiných prarodičích Alžbětě Stuartovně a Friedrichu Falckém) na zámku v Eu v obdivovala Mignardův portrét^(a) z let 1678-88, na němž je vyobrazena Liselotte, se synem Filipem a dcerou Alžbětou. V roce 1837 byla vyhotovena jeho kopie, která zůstala ve Versailles a originál byl v roce 1844 Viktorii darován a nyní se nachází v královnině přijímacím sále windsorského paláce.¹¹⁶

Tato snaha Ludvíka Filipa přispěla k tomu, že byla publikace z roku 1832 vnímána sama o sobě spíše jako sbírka dopisů sepsaných

---

¹¹⁵ ORLÉANS: *Mémoires fragmens historiques*. 1832, s. XXIX.

¹¹⁶ BROOKS. *Madame Palatine, ignorée en France*. 2011, s. 125.

významnou osobností, než svědectví o vládě Ludvíka XIV.¹¹⁷ Po analýze Busoniho textu je zřejmé, že se autor snažil vyzdvihnout všechny vévodkyniny klady. Liselotte je představena jako jediná mravná osoba na dvoře, který se vyžíval v přetvářce a dekadenci. V pasáži zabývající se vévodkyniným vzhledem se Busoni zamyslel, zdali by bylo možné, aby ošklivá žena zaujala krále jako byl Ludvík XIV. V této věci se odkazuje na mademoiselle de Montpensier, která zaznamenala, že král o Liselotte prohlásil, že je mnohem lépe stavěná než bývalá Madame Jindřiška, z čehož Busoni vyvodil, že jsou zprávy o vévodkynině ošklivosti neopodstatněné. Úplně opačný pohled pak nalezneme v Rollandově edici z roku 1863. Tam autor Alžbětu Šarlotu přirovnává k opicím na Teniersově^(b) obraze, který se Ludvíkovi XIV. velmi protivil. Busoniho text působí dojmem, že se snažil vévodkyni co nejvíce distancovat od dvorské společnosti. Rolland (1863) tuto izolaci vysvětluje vévodkyninou přehnanou pýchou, Busoni (1832) jako důsledek šikany ze strany zákeřné a prohnané madame de Maintenon.

Nakonec je chválen i vévodkynin styl psaní. Busoni ho označuje za svobodný projev, kdežto pozdější editoři v textech dopisů viděli spíše zbytečný projev, jak zbožnosti tak přátelství, či lítosti nad ztrátou příbuzných, a proto si nedělali starosti s uchováním těchto pasáží, a z textu je rovnou vystříhali (Brunet 1853).

Busoniho předmluva je poslední, v níž popisy vévodkyniných ctností převyšují popisy jejích neřestí. Pozitivně se o dopisech vyjádřil v roce 1853

---

¹¹⁷ Tamtéž s. 126.

ještě Sainte-Beuve, ale poté kladné ohlasy utichly. Kritika 19. století vyvrcholila především v Rollandově předmluvě z roku 1863 o níž je pojednáno níže v textu.

První čtyři publikace dopisů nelze hodnotit jako odborně zpracované edice. Jednalo se o dva odlišné překlady z nichž jeden vznikl před Velkou francouzskou revolucí a druhý před rokem 1823. Každý z těchto dvou překladů přináší jinak zpracovaný text dopisů, který byl francouzským překladatelů dostupný pouze prostřednictvím německých publikací, které samotné už byly tvořeny výběrem z v té době dostupných dopisů.

První vydání z roku 1788 je zajímavé tím, že v roce 1853 se Brunet zmínil, že ještě stále není znám jeho autor. Byl jím Joseph de Maimieux, šlechtic, který za revoluce emigroval. Druhým překladatelem byl Georg Bernhard Depping, který svůj překlad vydal v roce 1823 v publikaci, která byla z rozhodnutí královského dvora stažena z trhu a znovu vydána v Bruselu v roce 1827.¹¹⁸ O důvodu zákazu této publikace neexistuje žádný pramen, ale lze předpokládat, že se Deppingova předmluva, v níž se velmi kriticky vyjadřoval k francouzským vojenským akcím na území německém, neshodovala se státní politikou Karla X., který opět, jako Ludvík XIV., vedl vojenské akce v Sársku, Lucembursku a Nizozemí.

Se změnou panovníka se proměnil i pohled na Liselotte. Její

---

¹¹⁸ *Mémoires d'Élisabeth-Charlotte, duchesse d'Orléans, mère du Régent, précédés d'une Notice sur cette Princesse, et suivi d'éclaircissemens et de notes.* In: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb31039990k> [cit. 20. 4. 2017].
C'est une réimpression de l'édition de Paris de 1823, qui fut supprimée par arrêt de la cour royale.

potomek Ludvík Filip se snažil o pozvednutí jejího kultu a Busoniho předmluva z roku 1832, která uvozovala úplně stejný překlad dopisů jako v roce 1823, se řadí k textům, které vévodkyni prezentují ve velmi pozitivním světle.

PRVNÍ FRANCOUZSKÉ EDICE

Rok 1853 přinesl nový překlad dopisů do francouzštiny. Poprvé se jednalo o edici v odborném slova smyslu. Dopisy zde byly prezentovány v chronologickém pořadí a opatřeny poznámkami pod čarou, které ne zřídka překročily více stran. Jednalo se o první antologii, která byla dostupná i širší veřejnosti. O uvedení tohoto konkrétního vydání na trh se William Brooks vyjádřil následovně: „Když se její dopisy začaly poprvé objevovat ve Francii, nebyly to náhodou, dopisy se staly *předměty doličnými*.“¹¹⁹ Brunetova antologie z roku 1857, která byla rozšířením vydání z roku 1853, a která se jmenovala *Úplná korespondence Madame*, i když jí rozhodně nebyla, vyšla v dobách, kdy jakákoli kritika největšího z Bourbonů korespondovala s požadavky režimu Napoleona III.¹²⁰ Stala se velice oblíbenou a dočkala se několika dotisků.¹²¹ Brunetova edice byla jediná, která obsahovala dva dopisy z Liselottina života předtím, než odjela do Francie. Tyto dopisy se poté v žádné z dalších francouzských edic neobjevily, dokonce ani v nejnovějším Amielově vydání z roku 1981. Ovšem ve chvíli, kdy se jen pouhá dvě procenta z dochovaných rukopisů datuje před rokem 1671, to není natolik překvapivé zjištění. Jen pro srovnání, Elborg Forsterová jich publikovala osm, přičemž je do své edice zařadila

---

¹¹⁹ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 4.

¹²⁰ Tamtéž, s. 4.

¹²¹ BROOKS, *Madame Palatine, ignorée en France*. 2011, s. 126.

hlavně proto, aby poukázala na změnu, jakou prodělal Liselottin literární styl, a dala do kontrastu nevinnou povahu mladé princezny, která dospěla v silnou osobnost, jak je patrné z vévodkyniny pozdější tvorby.¹²² O Brunetově edici z roku 1853 se pochvalně zmínil i jeden z největších literárních kritiků své doby, Charles Augustin Sainte-Beuve. Analýza jeho příspěvku je v práci zařazena, neboť se přímo zabývá nejen osobností vévodkyně Orléanské, ale hodnotí i její korespondenci. Zveřejnění této eseje ve státních novinách potom bezesporu přispělo ke zvýšení povědomí o této publikaci, čímž se může vysvětlit onen nárůst popularity Brunetovy edice.

Následující edice Rollandova z roku 1863 obsahuje dopisy, které z Hannoverských archivů vyselekoval Leopold von Ranke. Rollandův rozpačitý, místy až posměšně působící úvod, který obsahuje několik faktografických chyb, kterých by se autor vyvaroval, kdyby se dostatečně seznámil s textem jakéhokoli ze svých předchůdců, vyvolává pochybnosti ohledně jeho překladu a práce s textem.

Poslední francouzský překlad, který na dlouhou dobu představoval jediný zdroj, ze kterého čerpali autoři francouzsky psaných biografií, je ten od Ernesta Jaeglého z roku 1880 a jeho druhé vydání z roku 1890. Jeho stručná předmluva se vyhýbá jakýmkoli rozvláchným popisům vévodkyniny nатуry a osobnosti, které se staly typickými pro předmluvy v předchozích publikacích. Nicméně se v textech objevovala kritika života na francouzském dvoře, od níž už stačil jen malý krůček k tomu, aby se

---

¹²² ORLÉANS: *Women's Life*. 1997, s. 1.

z kritiky dvora Ludvíka XIV. přešlo k mnohem tendenčnějšímu prohlášení, a to takovému, že vévodkyně kritizovala celou Francii,¹²³ čehož se v následujících letech s nadšením ujali němečtí autoři. Brooks zmiňuje například Eduarda Bodemanna (1891), který do své edice uměle vybral asi jen 8% z 34 000 stran zachovaných rukopisů, aby dopisy vévodkyně co nejvíce odrážely kritiku Francie. To na francouzské straně vedlo k tomu, že místo zasazení těchto informací do kontextu, který Francouzi neznali, protože to byl kontext německý, Madame znevážili a vysmívali se její ignoranci.¹²⁴ Tato situace vyvrcholila vydáním tří textů v letech 1916 (Augustin Cabanès, *Une princesse allemande à la cour de France. La Princesse Palatine*), 1922 (Henri Leclercq, *Histoire de la Régence pendant la minorité de Louis XV*) a 1934 (Paul Reboux, *Une rude gaillarde : la Princesse Palatine*), v nichž se projevila veškerá nevědomost, ignorance a práce s dopisy, které byly cenzurou, editory a překladateli znetvořeny, během devatenácté století,¹²⁵ a které na svou nápravu čekají dodnes. Francouzské a německé edice vytvořily z Liselottiny korespondence nepřehlednou zmeť, kterou je jen těžké rozplést a která stále čeká na kvalitní, co možná nejkompletnější, kritickou edici.¹²⁶

---

¹²³ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 4.

¹²⁴ Tamtéž, s. 4.

¹²⁵ Tamtéž, s. 4.

¹²⁶ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 11.

Roku 1853 se téma Liselottiny korespondence dočkalo opět pozornosti. Vyšla nová edice, tentokrát v podobě zkrácených, chronologicky řazených dopisů. Tato edice vzbudila zájem i jednoho z nejproslulejších francouzských literárních kritiků té doby, Charlese-Augustina Sainte-Beuva, který této knize věnoval jeden ze svých pondělních literárně-kritických esejů.

Sainte-Beuvovy texty vycházely nejprve v deníku *le Constitutionnel* (1849-1852 a 1861-1867),¹²⁷ později v *le Moniteur* (1852-1861 a 1867-1868) a v *le Temps* (1869). Následně byly hned několikrát knižně vydány pod názvem *Causeries du lundi*, kteréžto dílo čítalo 15 svazků. Literární kritiky z let 1861-1869 vyšly pod názvem *Nouveaux lundis* ve 13 svazcích.¹²⁸

Jeho esej pojednává o edici, kterou zpracoval, sestavil a přeložil Gustav Brunet. Edice se jmenuje *Nouvelles lettres de Madame la duchesse d'Orléans, princesse Palatine, mère du Régent* a jak název napovídá, lákala čtenáře novými dopisy. Samotný editor je i autorem předmluvy, ve které se nejen snaží nastínit biografii Liselotte, ale poukázat i na to, jakým způsobem je její korespondence důležitá pro studium období vlády Ludvíka XIV. Podle Bruneta je období vlády krále Slunce v tehdejší době

---

¹²⁷ *Le Constitutionnel*. In: http://www.larousse.fr/encyclopedie/oeuvre/le_Constitutionnel/114513. [cit. 10. 6. 2017].

Deník založený v roce 1815, po zvolení Ludvíka Napoleona Bonaparta se stal hlavními státními novinami. Sainte-Beuve v něm začal publikovat po roce 1848. Mimo jiné v něm publikovali i George Sand, Balzac, Alexandre Dumas, Alfréd de Musset a další.

¹²⁸ *Charles Augustin Sainte-Beuve*. In: <https://www.britannica.com/biography/Charles-Augustin-Sainte-Beuve> [cit. 10. 6. 2017].

předmětem seriózního výzkumu a badatelé se čím dál tím víc začínají zabývat studiem dokumentů, které by mohly osvětlit období, jež ve francouzských dějinách zaujímá tak dlouhé časové období. Brunet korespondenci vévodkyně Orléanské považuje za zajímavý pramen zejména proto, že podle něj nebyl psán s myšlenkou na zveřejnění, což Brunet usuzuje na základě toho, že občas obsahuje až příliš obhroublé, neslušné formulace.¹²⁹

Podle Bruneta je důležité pro pochopení a ocenění textu znát povahu Liselotte, která se jeho slovy v ničem nepodobala slavným kráskám, které byly ozdobou Versailles, či zámku v Marly. Myšlenka, která zdůrazňuje poznání osobnosti autorky za účelem správnému porozumění textu, se v dřívějších předmluvách neobjevila. Můžeme zde hovořit o vlivu romantismu, neboť idea poznání autorova života, jeho rodinného zázemí, fyzického vzhledu, vzdělání, náboženského vyznání, milostných afér, či přátelských vazeb, byla teorie, kterou v této době velice vyznával právě Sainte-Beuve. Prosazoval myšlenku co nejlépe poznat autora, aby čtenáři mohli znalost jeho osobnosti propojit s textem a tím ho lépe pochopit.¹³⁰ Jako předchozí autoři se i Brunet odvolává na citace z díla vévody de Saint-Simona, který zachytil obraz vévodkyně. Je ovšem třeba mít na paměti fakt, že se Saint-Simon narodil v roce 1675 a své paměti začal sepisovat zpětně až v roce 1691, kdy měla Liselotte 38 let a její povaha a vzhled musely být nutně poznamenány pobytem ve Francii. Podle citace ze Saint-Simonových

---

¹²⁹ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. III.

¹³⁰ *Charles Augustin Sainte-Beuve*. In: <https://www.britannica.com/biography/Charles-Augustin-Sainte-Beuve> [cit. 10. 6. 2017].

paměť Liselotte více než ženu připomínala muže. „Byla silná a odvážná, Němka do posledního detailu (...) neustále uzavřená ve svých pokojích, kde psala dopisy, přísná, tvrdá a postavou a neotesaností připomínala Švýcarku. Přesto byla schopna věrného přátelství.“¹³¹ Toto je Brunetem vybraná pasáž, který je rovněž prvním z autorů, kteří přímo odkazují na oddíl v konkrétním vydání Saint-Simonových pamětí, konkrétně na pařížské vydání z roku 1842-43. Brunet tuto pasáž nijak svými slovy nekomentuje a odkazuje se na dalšího autora, který se o Liselotte zmínil ve svém díle o Madame de Sévigné, Charlese Athanase, barona Walckenaëra. „Vévodkyně Orléanská se ode dvora odlišovala svou originální osobností, kterou nikdo neměl pokušení napodobovat. Žila tam v naprosté izolaci, opravdová Němka, která si zachovala svůj vkus a pýchu. Chovala se uctivě jen ke králi a svému manželovi. Ludvík XIV. díky jejím nárokům v Bavorsku a Palatinátu získal během vyjednávání slušný podíl. Byla odpudivě ošklivá a každému se znelíbila svou mrzutostí a pýchou. Byla cizinkou na oslnivém dvoře, u nějž byla nucena žít, zůstala Němkou ve Francii. Ke svému manželovi, kterým opovrhovala se chovala uctivě, aby jí nevěnoval přílišnou pozornost.“¹³² Toto tvrzení je Brunetem okomentováno v poznámce pod čarou, kde vysvětluje, opět na základě Saint-Simonova svědectví, že Liselotte neměla ani jinou možnost, než svým změkčilým a zženštilým manželem opovrhovat, protože se jednalo o muže, kterým opovrhovali i jeho vlastní favorité. Z textu jasně vyplývá snaha poukázat na vévodkyninu

---

¹³¹ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. VI.

¹³² Tamtéž, s. VI.

„německost“, kterou autoři vysvětlovali její nedostatek půvabů, vzhled selky a divošský charakter.¹³³

Taktéž se jedná o první předmluvu, v níž je více nastíněno Liselottino přátelství s Ludvíkem XIV., který si jí vážil především kvůli její zálibě v honu. Poprvé je zde zmíněno, že ve své rozsáhlé korespondenci, v níž nemilosrdně kritizovala francouzský královský dvůr, Ludvíka XIV. jako jediného nehanila. V tomto bodě je opět nutné upozornit na fakt, že se u dvora určitě našlo mnohem více osob, které Liselotte ctila a v dopisech je nekritizovala. I když ve své korespondenci Liselotte na své přátele u dvora neupozorňovala příliš často (možná i proto, že byly mnohé její přítelkyně na rozkaz Monsieura ode dvora vyhnány), pojilo ji věrné přátelství s maršálkou de Clérambaut, komtesou de Beuvron či Madame de Sablé. Kupříkladu vztah mezi vévodkyní Orléanskou a Madame de Sablé ve svém článku *Feminine Friendship at the End of the Century* zkoumá Christine McCall Probes.¹³⁴ Z Brunetova textu je patrné, že se těmito příklady snažil čtenářům přiblížit ve své době moderní, tragickou, romantizující představu o ženě, která byla nucena strávit celý svůj život v nepřátelském a cizím prostředí, v němž si jediného člověka dokázala získat tím, že se účastnila zábav určených především mužům, jako byl hon či záliba v koních a psech. V textu následuje obligátní část o předchozích vydáních dostupných dopisů. Velice stručně jsou zde podány informace, které se opakují ve všech předmluvách za využití stejných vět. Jedná se o upozornění na vynechaná

---

¹³³ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 9.

¹³⁴ MCCALL PROBES, Christine: *Feminine Friendship at the End of the Century: Testimony from the French Correspondence of Madame Palatine*. *Seventeenth-Century French Studies*. 23, 2001, s. 43-54.

jména rodů, které by mohly být poškozeny, v publikaci z roku 1788, či informace týkající se poznámek pod čarou. Co zde není zmíněno, je skutečnost, že byla publikace z roku 1823, ke které napsal předmluvu Georg Bernhard Depping, rodák z Münsteru, cenzurou stažena z trhu a znova vydána v Bruselu 1827.¹³⁵

V předmluvě z roku 1853 je rovněž poprvé upozorňováno na to, že by měly být dopisy čteny s rezervou, nejen kvůli vulgarismům, které obsahují, ale i kvůli tomu, že jsou určité věci příliš podivné, aby se jim bezvýhradně věřilo. William Brooks ve svém článku *Nostalgia in the Letters of Second Madame* zmiňuje, že Liselotte velice ráda zaznamenávala i báchorky, duchařské příběhy a naivní povídky, které se na dvoře doslechla.¹³⁶ Je možné, že je tímto Brunetovým upozorněním naráženo na tyto úseky. Autor sám totiž nekonkretizuje, co v jejích dopisech považuje za nedůvěryhodné.

V Brunetově předmluvě z roku 1853 je na rozdíl od starších předmluv věnován větší prostor Liselottině rodině, především sourozencům z druhého manželství jejího otce. V předcházejících biografiích se o Liselottiných sourozencích nenacházejí takřka žádné informace. Zmíněna je pouze Louisa, která se sestrou udržovala korespondenci až do její smrti. Brunet zaznamenal jména a osudy všech sester a bratrů Liselotte, která je ve svých dopisech často zmiňuje, nejčastěji pak v období války o dědictví Falcké (1688 – 1697). Všech jejích pět bratrů z otcova druhého manželství

---

¹³⁵ ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Mémoires d'Élisabeth-Charlotte, duchesse d'Orléans, mère du Régent, précédés d'une Notice sur cette Princesse, et suivi d'éclaircissemens et de notes*. MUSSET-PATHAY, Victor-Donatien de (ed.): Bruxelles 1827.

¹³⁶ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 5.

zemřelo v boji, či v souboji. Její bratr Karel-August padnul v bitvě proti Francouzům v roce 1691. Carolina byla jediná ze tří sester, která se provdala. Její syn lord Hardwich zemřel mlád a její druhá dcera Marie se provdala za svého bratrance, knížete z Degenfeldu. Jejich potomci uchovali dopisy, které posílala Liselotte svým příbuzným z této linie. Tyto dopisy byly svěřeny spisovateli Wolfgangovi Menzelovi, který je upravil k vydání a které byly publikovány 1843 ve Stuttgartu,¹³⁷ ale zůstaly přístupné jen členům Stutgardtské literární společnosti.¹³⁸ Jednalo se o dopisy, které Liselotte posílala Louise. Pravidelnou korespondenci také udržovala se sestrou Amélie. Brunet počátky těchto kontaktů klade až do roku 1695 a upozorňuje na to, že se korespondence Liselotte se sestrami stávala čím dál tím více frekventovanější a osobnější v závislosti na tom, jak umírali vévodkynini ostatní příbuzní, se kterými si předtím pravidelně dopisovala. V tomto se Brunet mylí, korespondenci se svými sourozenci Liselotte vedla už nejpozději od roku 1680.¹³⁹ Jeho omyl však vysvětluje fakt, že zařadil do edice dopisy počínaje devadesátými lety 17. století a dřívější dopisy mu zřejmě nebyly vůbec dostupné.

V následujícím oddíle Brunet poukázal na to, že je nezbytné seznámit se s osobou Madame a jejím životem. Datum jejího narození, 7. července 1652 je chybné stejně jako u předchozích autorů, v předmluvě z roku 1807 se uvádí 7. květen, ale v nejnovějších studiích je to 27. květen 1652.¹⁴⁰ Další

---

¹³⁷ ORLÉANS, Elisabeth Charlotte: *Briefe der Prinzessin Elisabeth Charlotte von Orléans an die Raugräfin Louise 1676–1722*. MENZEL, Wolfgang (ed.): Stuttgart 1843.

¹³⁸ ORLÉANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. X.

¹³⁹ ORLÉANS: *A Women's Life*. 1997, s. 28.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. V.

chybnou informaci, kterou podávají všichni autoři všech předchozích předmluv, je její pobyt v Hannoveru u tety Sofie. Liselotte do Hannoveru odjela již ve věku, kdy byla schopna psát svému otci dopisy ohledně průběhu cesty (1659), ale do Heidelbergu se vrátila již v roce 1663. Všichni autoři s touto informací pracují stejně. O Liselottině návratu do Heidelbergu hovoří až edice z roku 1880.¹⁴¹ Jak připomíná Brooks ve svém článku *Nostalgia in the letters of Elisabeth Charlotte, the second Madame*, pro francouzské autory jako by Liselotte začala existovat až v době, kdy nasedla do kočáru směr Francie.¹⁴² Její vzdělání, výchova či příbuzenské vztahy s Friedrichem Falckým a Alžbětou Stuartovnou nejsou autory brány v potaz, přitom se podle Van der Cruysseho jedná o zásadní informace, které vysvětlují mnoho z Liselottina života, ať už se jedná o vazby na Anglii a Nizozemí, či její věrnost germánským kořenům.¹⁴³

Podle Bruneta neexistoval v dějinách sňatek, který by byl více motivován politickými cíli, než ten mezi Liselotte a Filipem Orléanským. „Konvertovala ke katolicismu velmi překotně, protože velice horlivě zastávala novou víru.“¹⁴⁴ Více k celé situaci autor nenapsal. Její manželství s Filipem je shrnuto do krátké věty ohraničené datem jejich sňatku a Filipovým úmrtím. Velice úsečné informace jsou podány také o jejich potomcích. Jedna dcera, syn, co se stal slavným Regentem a syn co zemřel ve 3 letech. Co se týče dcery, vybral autor do poznámek pod čarou citaci ze Saint-Simona podle níž byla Mademoiselle „nadšená, že se

---

¹⁴¹ ORLEANS: *Correspondance de Madame*. 1880, s. VI.

¹⁴² BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 8.

¹⁴³ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 10.

¹⁴⁴ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. X.

vymaní ze jha své přísné matky.¹⁴⁵ Rozdílně představoval Liselotte v roce 1807 Maubuy, který vévodkyni popisoval jako velmi dobrou a starostlivou matku, která se svědomitě starala i o své nevlastní potomky z Filipova prvního svazku.¹⁴⁶

„Proti své vůli byla donucena mít za snachu Mademoiselle de Blois, dceru Ludvíka XIV. a Madame de Montespan,¹⁴⁷ uvozuje odstavec týkající se jednoho velkého neštěstí, které Madam na francouzském dvoře potkalo. V poznámce pod čarou, která se váže ke sňatku syna Filipa a Františky-Marie Bourbonkové, se poprvé objevila zmínka o příhodě, která se stala v další literatuře velmi známou, opakovanou a populární, neboť má dokazovat vévodkyninu prudkou neotesanou povahu. Když v zrcadlovém sále ve Versailles přistoupil Filip ke své matce, aby jí mohl políbit ruku, tak ho Liselotte na místě zfackovala. Madame a její pádná ruka zřejmě Bruneta zaujala natolik, že připojil ještě jeden příběh, který citoval z publikace z roku 1823. Podle něj měla Liselotte ušetřit unáhlenou facku i Dauphinovi, kterýžto měl ve zvyku strkat ruku se zdviženým palcem na židle, na které si zrovna někdo sedal. Liselotte vzpomíná, že ji vytáčelo k nepřičetnosti, když jí někdo sahal na pozadí a v záchvatu zuřivosti praštila i Dauphina.¹⁴⁸

Oproti ostatním biografickým předmluvám, které čítaly kolem třiceti stran, je ta Brunetova z roku 1853 takřka o polovinu kratší. Jak zmiňoval na

---

¹⁴⁵ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. X.

(...)ravie de se voir délivrée de la rude férule de Madame.

SAINT-SIMON: *Mémoires*. Tome 12. <http://rouvroy.medusis.com/docs/0214.html>. [cit. 1. 8. 2017].

¹⁴⁶ ORLÉANS: *Mélanges historiques, anecdotes et critiques*. 1807, s. XVII.

¹⁴⁷ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. X.

¹⁴⁸ ORLÉANS: *Mémoires de la cour de Louis XIV*. 1823, s. 180.

začátku, období vlády Ludvíka XIV. bylo v 50. letech 19. století předmětem studií. Byly publikovány dopisy a paměti dalších významných dam „Velkého Století“, či všechny díly Saint-Simonových Pamětí.¹⁴⁹ „Není třeba zde opakovaně vypisovat detailní informace o intrikách na dvoře, o nichž Madame píše a do kterých byla často zapletená, ty které nalezneme všude.“¹⁵⁰ Přesto Brunet nezapomněl zmínit vévodkyninu ukrutnou nevráživost vůči Madame de Maintenon, protože podporovala vévodu de Maine, legitimizovaného syna Ludvíka XIV., kterého se snažila prosadit do čela vlády v období Regentství Filipa II., kterého Liselotte s mateřskou láskou podporovala. Vévodkynino nepřátelství vůči madame de Maintenon se řadí mezi jeden z nejvýraznějších prvků v její korespondenci, ale žádný z autorů analyzovaných předmluv se nezabýval tím, jestli se o Liselotte ve své korespondenci zmiňuje Madame de Maintenon, a jak případně hodnotí jejich vztah ona.

Na rozdíl od předchozích autorů Brunet upozorňuje na vícero textů, které vyšly po vévodkynině úmrtí v roce 1722. Pohřební kázání v Saint-Denis pronesl Masillon, ale během dne zaznělo více proslovů. Brunet do seznamu zařadil i projev *Discours prononcé dans l'église de Saint-Denis, en présentant le corps de Madame, avec l'abrégé de sa vie*, který napsal Saint-Gery de Maynas a který vyšel tiskem v Paříži v roce 1723, stejně jako pohřební kázání otce Cathalana, *L'Oraison funèbre prononcée dans l'église de Laon, le 18 mars 1723*, které vyšlo tiskem v tomtéž roce.

---

¹⁴⁹ SAINTE-BEUVE: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. 42.

¹⁵⁰ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, XI.

I když bylo v předmluvě poznamenáno, že budou čtenáři seznámeni s životem Madame, jedná se zatím o nejomezenější biografii, která se ve sledovaných publikacích jejích dopisů objevila. Tento trend se projevuje i v následujících dvou edicích, Rollandově a Jaeglého. Na druhou stranu věnoval Brunet větší pozornost osudům korespondence. V textu upozorňuje na fakt, že z tušeného ohromného množství dopisů byl vytištěn pouhý zlomek. Stav, který trvá ve francouzském prostředí takřka doteď.¹⁵¹ Brunet čtenáře informuje, že je známo, že si Liselotte dopisovala se slavným Leibnitzem, či abbém de Polier, ke kterým měla veškerou důvěru. Na základě poznámky pod čarou se dozvíme, že v době vzniku Brunetova textu panovaly domněnky o tom, že se v Mnichově nacházejí kopie těchto dopisů, ale že o tom nejzajímavějším, tedy o korespondenci s tetou Sofií Hannoverskou zatím neexistují zprávy. Jak Brunet předpokládal, a jak se později doopravdy prokázalo, tvoří Liselottiny dopisy psané Sofii nejzajímavější pramen ze všech. Brunet toto usuzoval na základě velice blízkého vztahu, který si Liselotte se svou tetou vybudovala a také na faktu, že vévodkyně poté, co Sofie Hannoverská zemřela, doporučovala své sestře, aby řečené dopisy spálila, především ty, v nichž se řešila obvinění vznesená vůči Filipovi II. Orléanskému, podle nichž měl údajně otrávit všechny následníky trůnu, aby mohl uzurpovat korunu pro sebe.¹⁵²

K dalším zajímavým korespondentkám patřily i Liselottiny dvě nevlastní dcery z Filipova prvního manželství s Jindřiškou Stuartovnou. Jak Brunet poznamenal, jedna z nich se provdala za Karla II., nejsmutnějšího a

---

¹⁵¹ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 3.

¹⁵² ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. XII.

nejhoršího panovníka Španělska, druhá za prince Piemontského, který se následně stal králem Sicílie a Sardinie. „Neustále psala své dceři do Lotrinska, potom své sestřenicí, Šarlotě-Félicité, která byla vévodkyní Modenskou, a spoustě příbuzným, kteří žili na druhém břehu Rýna. Pruské královně, která byla její sestřenicí, vévodovi Brunšvickému, své bývalé vychovatelce Madame de Harling do Hannoveru a tak podobně.“¹⁵³ Po vyjmenování zlomku osobností, se kterými si Madame dopisovala, je jasné, že Brunet byl s korespondencí nejen dostatečně kvalitně seznámen, ale že se čtenářům snažil předejít, jakým způsobem byla vévodkyně schopna takovou rozsáhlou korespondenci udržovat. Za svědka této neúnavné práce si vzal samotnou Liselotte, která v jednom ze svých dopisů vysvětlovala, který den píše do jakého koutu Evropy. Podobný text byl otištěn již v předmluvě z roku 1823, v té jej Depping uchoval celý, na rozdíl od Bruneta, který ho pouze parafrázoval. Každopádně nezapomněl čtenáře upozornit na to, že vévodkyně napsala za den šedesát až sedmdesát stran a nevzdala se psaní ani přes veškerou únavu, kterou jí způsobovalo.¹⁵⁴ Podle těchto informací vytvořil svůj odhad profesor Van Der Cruysse, který stanovil počet vévodkyniných dopisů na přibližně 60 000, z nichž byla jedna třetina francouzsky psaných a dvě třetiny německy psaných. Těch se do dnešních dnů zachovalo poměrově více.¹⁵⁵ Oficiální web zámku ve Versailles toto číslo dokonce povýšil na 90 000 dopisů,¹⁵⁶ ale mezi historiky

---

¹⁵³ Tamtéž, s. XII.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. XII.

¹⁵⁵ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 11.

¹⁵⁶ *Madame Palatine*. In: <http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/histoire/madame-palatine>. [cit. 10. 8. 2017].

se k tomuto číslu nikdo nepřiklání a volí variantu kterou nabídl Van der Cruysse.

Velice zajímavé je, že se ani jeden z autorů předmluv obdivně nepozastavil nad ohromným množstvím dopisů, které vévodkyně napsala. Stejně tak je neudíval ani fakt, že vévodkyně musela být velmi dobře informovanou osobou na dvoře, neboť musíme předpokládat, že na každý dopis, který napsala, dostala i odpověď. O kolik pozoruhodnější by potom její korespondence byla, kdyby se zachovaly i některé z odpovědí, které vévodkyně obdržela. Jen pro srovnání, v korespondenci Madame de Sévigné, která je považována za slavnou a uznávanou francouzskou literátku nalezneme 1200 uchovaných dopisů.¹⁵⁷

Následně Brunet vysvětluje, že měla vévodkyně ve zvyku informovat většinu svých korespondentů o stejných událostech a ve stejnou dobu jim posílala velice podobné dopisy. Měla ve zvyku psát velice rychle, což je patrné z jejího rukopisu,^(c) který se nevyznačuje ani úhledností ani bezchybností. „Přeskakovala z tématu na téma, kupila na sebe plno zbytečných, podivných a bezvýznamných slov, které by bylo absurdní reprodukovat. Výrazy lítosti nad úmrtími rozličných příbuzných, nekonečné projevy přátelství, opakování nudných pasáží dalece přerůstaly délku textů, kterých se ujal Manzel, který vyškrtl více než dvě třetiny textu a zachoval jen to, co mělo obecný význam, či historickou hodnotu.“¹⁵⁸ Všechny následující francouzské edice se držely tohoto vzoru a objevovaly se v nich jen zkrácené přepisy dopisů, kterým většinou chyběl konec i začátek.

---

¹⁵⁷ VAN DER CRUYSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 10.

¹⁵⁸ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. XIII.

William Brooks na tento fakt upozornil ve svém článku *Nostalgia in the letters of Elisabeth Carlotte, the second Madame*, v němž spočítal, že se ve Francii neustále dokola vydává asi šestistovka upravených a zkrácených dopisů pořád dokola, aniž by bylo bráno v potaz, že v němčině bylo publikováno přes 4 000 dopisů a toto číslo se pořád zvyšuje.¹⁵⁹

V Brunetově textu to není poprvé, co je upozorňováno na Liselottin pravopis a jazykové znalosti, o gramatických pochybeních se zmiňoval již Depping v předmluvě z roku 1823, ten měl ale jakožto rodák z Münsteru na mysli především německy psané texty. Brunet naopak upozorňoval čtenáře na francouzské pasáže, které v textu zanechal i se všemi gramatickými chybami. „Madame byla ve francouzštině velmi špatná, (...) sotva se naučila svoji mateřštinu. Její pravopis je plný chyb, vůbec se nestará o interpunkci, někdy napíše velké písmeno uprostřed slova, spousta podivných výrazů původem z Palatinátu jí halabala vycházelo z pera bez jakýchkoli pravidel.“¹⁶⁰ Jazykové stránce dopisů se ve své edici věnuje i Elborg Forsterová, která vévodkynin jazyk hodnotí jako němčinu protkanou výrazy pocházejícími z falckého nářečí. Liselottin jazyk je podle ní výrazně ovlivněn místními pořekadly či úslovími, které často mohly působit na editory z 19. století vulgárně a nevhodně, jako například to, když svou snachu přirovnávala k „myším bobkům, které se rády míchají s pepřem“¹⁶¹, což mělo vyjadřovat její odpor k mesaliancím. Co se týče jakýchkoli dalších chyb ve vévodkyniných dopisech, napsala Forsterová, že

---

¹⁵⁹ BROOKS. *Nostalgia*. 2006, s. 3.

¹⁶⁰ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. XIII.

¹⁶¹ ORLÉANS: *A Woman's Life*. 1997, s. XXIII.

„je třeba poukázat na to, že ve chvílích, kdy byla frustrovaná či rozhněvaná, trpěla i větná skladba,“¹⁶² ale že jsou tyto chvíle slabosti pro Liselottinu korespondenci natolik typické, že je považuje za nutné zachovat. Na chyby a nesrovnalosti v textu by se tedy spíše mělo nahlížet jako na momenty, během nichž byla autorka v určitém pohnutí a v textu se díky tomu zachovala i autentičnost dané chvíle.

Poté, co se Gustav Brunet vyjádřil ohledně Liselottiny korespondence, uzavřel oddíl věnující se přímo jí a zaměřil se na její potomky. V této části nalezneme jména vnuků a vnuček, data jejich narození, úmrtí a případné další potomstvo. K Liselottině vnučce vévodkyni de Berry připsal lakonickou poznámku, že zemřela v roce 1719 poté, co se proslavila svým nezřízeným chováním. Zmíněn je například i Regentův nevlastní syn, kterého legitimizoval, nebo bezpočet jeho dalších nemanželských potomků, kteří zůstali neznámí.

Ani v této předmluvě autor neopomněl upozornit na poznámky pod čarou, které jsou dle jeho slov delší a početnější než ty, které se objevily v publikacích z roku 1823 a 1832. Brunet považuje poznámky pod čarou za nevyhnutelně nutné. Zařadil do nich i verše dobových písní, které opsal z rukopisů knížete de Maurepas,¹⁶³ který vytvořil sbírku čítající více než

---

¹⁶² Tamtéž, s. XXXI.

¹⁶³ Jean-Frédéric Phélypeaux de Maurepas, státní sekretář vlády Ludvíka XV. a vedoucí královské rady během prvních sedmi let panování Ludvíka XVI. Byl zodpovědný za vládní krizi, která byla jednou z příčin vypuknutí Velké francouzské revoluce. Některé z popěveků a vtipů které de Maurepas sesbíral vyšlo ve sbírce pod názvem *Étrennes de la Saint Jean*. Mimo něj se na sbírání textů podílela i Madame de Caylus, nebo baron de Montesquieu.

čtyřicet svazků. Zařazení dobových písní je novinkou, předchozí překladatelé zachovali text nějakého popěvku jen tehdy, pokud jej Liselotte ve svém dopise přímo citovala. Brunetovy poznámky díky tomu někdy čítají i několik stránek, když například cituje celý kuplet, který vznikl proti maršálovy de Villeroi a který čítal více než patnáct slok. Brunet sice poznamenal, že těmto popěvkům nepřisuzuje žádnou historickou hodnotu, protože svým obsahem přehánějí, ale je si jist, že spousta z nich bude v jeho publikaci otištěna vůbec poprvé.

Stejně jako v publikaci z roku 1823 se v závěru Brunetovy předmluvy (1853) řeší otázka pravosti celé Liselottiny korespondence. V roce 1823 Depping hovořil o pochybnostech ohledně souboru dopisů nalezených v Brunšviku. Brunet informuje, že se tyto pochybnosti vztahují na všechna vydání od roku 1788 až do roku 1833 (1832 byla vydána publikace, kterou sestavil Busoni). Existovalo podezření, že by se mohlo jednat o vymyšlené dopisy sepsané pro pobavení, nebo že jsou dopisy velmi silně proloženy nepůvodním textem, podobně jak tomu bylo známo z děl Gabriela Sénaca de Meilhan.¹⁶⁴ Brunet přiznává, že jeho edice, která obsahuje zkrácené a rozkouskované dopisy, může podezření ohledně nepravosti vzbuzovat, ale

---

Jean-Frédéric Phélypeaux de Maurepas. In: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Frederic-Phelypeaux-comte-de-Maurepas>. [cit. 11. 8. 2017].

¹⁶⁴ Gabriel Sénac de Meilhan (1736–1803). Jednalo se o francouzského romanopisce, který byl autorem korespondencí vydaných pod názvy jako *Lettre à Mme de ****, nebo *Lettre de M. de M*** à M. l'abbé Sabatier de Castres sur la République française*. Gabriel Sénac de Meilhan. In: https://fr.wikipedia.org/wiki/Gabriel_Sénac_de_Meilhan. [cit. 11. 8. 2017].

věrná publikace, kterou sestavil Menzel,¹⁶⁵ už nikoho nenechá na pochybách ohledně autentičnosti dopisů.¹⁶⁶

Závěr Brunetova textu tvoří citace článku, který vyšel v *Journal de l'Empire* v roce 1807 a v němž je podpořena autenticita dopisů. Podle autora, kterého Brunet neuvádí, není pochyb, že dopisy napsala vévodkyně Orélanská, protože text odpovídá její povaze tak, jak ji popsal vévoda de Saint-Simon. „Své rozhořčení vyjadřuje s upřímností, která může působit obhrouble a drsně. Zatímco její nároky utrpěly šok a její pýše nebylo učiněno zadost, zabývala se malichernostmi a prováděla zavrženíhodné excesy. Zjištění, že na skvělém dvoře Ludvíka XIV. není zachována dostatečná etiketa a obřadnost, muselo dceři falckého kurfiřta připadat jako jeho veliká slabina.“¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ ORLÉANS, Elisabeth Charlotte: *Briefe der Prinzessin Elisabeth Charlotte von Orléans an die Raugräfin Louise 1676–1722*. Menzel, Wolfgang (ed.): Stuttgart 1843.

¹⁶⁶ ORLEANS: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. XV.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. XVI.

Obsah Brunetovy edice a následujícího vydání, které vyšlo v roce 1855 ve dvou svazcích pod titulem *Correspondance complète de Madame duchesse d'Orléans, née princesse Palatine, mère du Régent*, obsahovalo kritiku vlády Ludvíka XIV. přesně takovou, jakou vyžadoval režim Napoleona III.¹⁶⁸ Sainte-Beuvův text, ve kterém Brunetovu edici doporučuje, vyšel ve státních propagandistických novinách *Le Moniteur*, které byly založeny v roce 1789. Brunetovy edice se těšily veliké oblibě, byly několikrát opětovně vydány, hlavně v dobách vyostřování vztahů mezi Francií a Pruskem.¹⁶⁹ Brunetova nová edice z roku 1855, navzdory tomu, že se jmenuje „Úplná korespondence“, neobsahuje ani všechny tehdy dostupné dopisy. Navíc v ní nenalezneme ani jeden z dopisů adresovaných Sofii Hanoverské,¹⁷⁰ které tvoří nejpodstatnější část Liselottiny korespondence. Obsahuje prakticky totožnou předmluvu jen se vsuvkou, týkající se edice vydané v roce 1853. Brunet označuje svůj text jako překlad edice Wolfganga Menzela. V roce 1853 ovšem napsal, že dopisy obsažené v Menzelově edici zkrátil, a proto mohou působit nevěrohodně (viz výše). Nová edice z roku 1855 je každopádně rozšířená o další dopisy, neboť byl o toto dílo veliký zájem a Brunetovi se od mnoha renomovaných spisovatelů dostalo povzbuzení k práci na dalších překladech. Brunet zmiňuje Sainte-Beuvův článek, který vyšel v říjnu roku 1853 a díky němuž se tato korespondence značně zpopularizovala. Dalšími autory, které Brunet

---

¹⁶⁸ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 4.

¹⁶⁹ BROOKS: *Madame Palatine, ignorée en France*. 2011, s. 126.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 126.

zmiňuje, byl François Barrière, který v *Journal des débats* publikoval o Brunetově edici článek stejně jako Guillaume Depping v časopise *Athenaeum français*.

Co nová edice přináší, rozepsal Brunet na několik stran. Edice z roku 1855 obsahuje některé fragmenty dopisů z Brunšviku, které editoval Carl von Praun na konci 18. století. Praunův výběr, stejně jako všechny francouzské publikace před Brunetem, řadily výtahy z dopisů tematicky, popřípadě se snažily o vytvoření dojmu jakýchsi pamětí sepsaných přímo Liselotte (1823, 1832). Tento systém Brunet zamítl a jeho edice je řazena chronologicky, protože si uvědomuje, že toto pořadí čtenářům umožní lépe sledovat, jakými událostmi byly vévodkyniny dopisy ovlivněny. Toto je oproti předchozím publikacím novinkou, neboť se dřívější autoři nesnažili texty vévodkyně zasazovat do kontextu doby. Brunet také upozornil na to, že se snažil o nový překlad, v němž se pokusil zachovat Liselottinu původní dikci. Ačkoli si je vědom toho, že je její styl těžkopádný, neelegantní a je v něm jen trocha umění, nechce opakovat chyby, které udělali předchozí překladatelé, když se snažili text uhladit. Jako chybu v překladu například uvádí fakt, že Liselotte nikdy ve své korespondenci nepoužila titul Ludvík XIV. o králi vždycky mluvila jako o „našem králi“, „nebožtíkovi králi“ či jen jako „králi“ (také používala výraz *grand homme* „velký/skvělý muž“). Šokující zpráva, která se objevila v Brunetově předmluvě (1855), hovořila o požáru, během kterého měla všechna korespondence shořet, a tudíž už by neexistovala šance na její věrnou reprodukci.¹⁷¹ O tu se nesnažil ani Menzel

---

¹⁷¹ ORLEANS, Elisabeth Charlotte d': *Correspondance complète de Madame duchesse d'Orléans née princesse Palatine, mère du Régent*. BRUNET, G. (ed.): Paris 1855. XII.

ani von Praun, podle Bruneta byly však originály plné zbytečných detailů a projevů přátelství či zbožnosti.

V předmluvě 1855 se dále dočteme, že byl prováděn výzkum v různých městech v Německu a doufalo se, že budou nalezeny originální dopisy, ale badatelé se nedočkali očekávaného výsledku. Ve vídeňském archivu bylo nalezeno několik dopisů z lotrinské pozůstalosti a v Paříži objevil Brunet amatérského sběratele, který vlastnil některé z dopisů, které posílala vévodkyně panu a paní de Harling. Některé z dopisů adresovaných těmto dvěma osobám bylo publikováno v roce 1792 v Dantzigu, ale tato kniha byla v podle Bruneta v polovině 19. století ve Francii prakticky nedostupná a v německých oblastech jen s obtížemi. O korespondenci mezi vévodkyní a madame de Harling se Brunet více rozepsal, protože hned první dopis otištěný v jeho nové edici je adresován právě jí, Liselottině bývalé vychovatelce. Od svých devíti let si s ní mladá Alžběta- Šarlota dopisovala a poslední známý dopis Brunet datuje do roku 1687. Madame de Harling ovšem zemřela až o patnáct let později a je velmi pravděpodobné, že v těchto letech mezi nimi kontakt neustal. Elborg Forsterová má například ve své edici zařazený dopis pro Madame von Harling z prosince roku 1693. Ve stejný den Liselotte psala i jejímu manželovi, se kterým udržovala kontakt až do své smrti v roce 1722. Brunet klade počátky kontaktů mezi Liselotte a panem de Harling až do roku 1702, tedy do období po smrti Madame de Harling, zřejmě tedy v jeho době nebyly dřívější dopisy známy, což je logické vzhledem k tomu, že byly

nejnovější, dosud neznámé dopisy vydány například až v roce 2003.¹⁷² Brunet dopisy adresované panu de Harling hodnotí jako mnohem zábavnější než ty, které Liselotte adresovala jeho choti. Vysvětlení je pro Bruneta jasné, po smrti Ludvíka XIV. a po konci „nadvlády“ madame de Maintenon přestala vévodkyně myslet na to, že jsou její dopisy před odesláním čteny, ne zřídka samotným králem, a vyjadřovala se o všem svobodně a bez skrupulí. Sama ve své korespondenci zmiňuje, a Brunet to připomíná, že i za období Regentství jejího syna byly dopisy otevírány, tentokrát spíše ze zvyku, a Liselotte tomu nevěnovala nejmenší pozornost.¹⁷³

Brunetovy poznámky pod čarou mají čtenáře seznámit s osobnostmi, o kterých se Liselotte v korespondenci zmiňuje. K tomu jsou používány citace z děl vévody de Saint-Simon, či madame de Sévigné. Brunet do poznámek zařadil i odkazy na další díla, v nichž je možné dohledat více informací a Liselottinu korespondenci tak více zasadil do kontextu doby, ovšem jen pouze co se týkalo situace ve Francii. Podle Wiliama Brookse se jinak francouzští autoři situací německou nezajímali a místo toho se začali posmívat vévodkynině ignoranci,¹⁷⁴ kterážto situace vyvrcholila především v biografích vydaných ve Francii po roce 1900.

---

¹⁷² BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 3.

¹⁷³ ORLEANS: *Correspondance complète*. 1855, XIV.

¹⁷⁴ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 4.

Druhá edice dopisů editovaných Gustavem Brunetem byla rozšířena a vydala na dva svazky. Dozajista k tomu přispěl i fakt, že se o Brunetově prvním překladu z roku 1853 pochvalně zmínil Sainte-Beuve. Z jeho eseje se dozvíme, že se jednalo o jednu z mnoha vydaných ženských korespondencí, které se v té době na knižním trhu objevovaly. Sainte-Beuve Liselottinu korespondenci přirovnává k Saint-Simonovým pamětem, kdy se v obou dílech objevují pasáže vyprávějící o stejných událostech jen s tím rozdílem, že vévodkyniny popisy jsou barvitější, naivní a obhroublé.

„Už od mládí se Alžběta-Šarlota vyznačovala otevřeným, upřímným a energickým charakterem,“ píše Sainte-Beuve a své tvrzení podporuje ukázkou Liselottiny dětské vzpurnosti. „Naše první guvernánka, moje a mého bratra, byla mademoiselle de Quadt. Už byla stará a jednou mi chtěla dát výprask, protože jsem v dětství byla velmi svéhlavá. Jenže jsem se tak moc vzpouzela a tolikrát ji svýma malýma nohama kopla do břicha až se mnou upadla a málem se zabila. Od té doby už se mnou nechtěla zůstat.“¹⁷⁵ Sainte-Beuve dodává, že se druhou Liselottinou vychovatelkou stala mademoiselle d'Offelen (Offeln, Uffeln), provdaná de Harling a že mezi oběma dámami probíhala velice zajímavá korespondence, která byla publikována formou výtahů, v roce 1791 v Dantzigu. „Proč nejsme ve Francii lépe informovaní?“ ptá se Sainte-Beuve. Jako první z francouzských autorů si pokládá tuto otázku a je si vědom toho, že bylo

---

¹⁷⁵ SAINTE-BEUVE: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. 42.

vhodné zaměřit se v biografiích už na Liselottino mládí. „Když jsem přijela do Francie, byla jsem již příliš stará na to, abych změnila svůj charakter,“ cituje Sainte-Beuve vévodkyni. „S rozvážností a odvahou se podrobila všem novým úkolům náležejícím jejímu postavení, ale zachovala si svůj německý vkus, přiznává to a dává najevo před všemi ve Versailles a v Marly, před dvorem, který udával tón celé Evropě a kterému se ráda vysmívala.“¹⁷⁶

Sainte-Beuvův text je vystavěný lépe než všechny předchozí biografické předmluvy. Čtenáři jsou mnohem lépe informováni o Liselottině mládí v německých zemích, což je ilustrováno na vybraných příkladech z její korespondence, kde nostalgicky vzpomíná na všechno, co bylo v její domovině pozitivní a ve Francii špatné.

U tématu vzpomínání na „staré dobré časy“ se ve svém článku z roku 2006 pozastavil i William Brooks, ve němž rozebírá, že Liselottina láska k vlasti je nezbytnou součástí její osobnosti, ale že to nestačí k dostatečnému objasnění jejích životních postojů.¹⁷⁷ Jak Brooks připomíná, nejednalo se o jedinou princeznu, která byla navždy poslána do zahraničí, Liselottina jedinečnost spočívala v tom, že prožila šťastné dětství a měla dostatek schopností, entusiasmů a požehnání dlouhého života, aby o všem mohla podat písemné svědectví.¹⁷⁸ A Liselotte podávala svědectví o všech aspektech života, počínaje jídlem, na které si ani po padesáti letech života ve Francii nezvykla, a konče pro ni nepochopitelným, francouzským lékařstvím.

---

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 43.

¹⁷⁷ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 8.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 8.

Sainte-Beuve vybral z vévodkyniných dopisů právě ty nejpoetičtější pasáže a v duchu romantismu je představil i svým čtenářům. Vytvořil portrét hrdinky, která ze všeho nejraději procházela po loukách a lesích, která si více vážila zeleninových zahrádek než těch nejupravenějších parků s fontánami ve Versailles, a která ze všeho nejraději v pět ráno, v kopcích nad Heidelbergem, snídala krajíc chleba a čerstvě natrhané třešně. Přesto Sainte-Beuve nezapomněl připomenout, že ač takto vychována, byla si Liselotte vědoma svého postavení a roli Madame přijala bez jakéhokoli údivu nad svým společenským vzestupem tak, jak to, podle Sainte-Beuva, chybně zaznamenala ve své korespondenci Madame de Sévigné.

Stejně jako všichni předchozí autoři s Gustavem Brunetem v čele, který se o motivaci sňatku mezi Liselotte a Filipem Orleánským vyjádřil jako o nejvíce politicky motivovaném sňatku v historii, i Sainte-Beuve zařadil do svého textu pasáž věnující se tomuto tématu. Cituje část vévodkynina dopisu, v němž se měla vyjádřit, že se stala beránkem, který se obětoval pro svou vlast.¹⁷⁹ Většinou se v textech tento sňatek prezentuje jako jednostranně prospěšný, a to vůči Ludvíkově zahraniční politice, Sainte-Beuve přidává pohled i ze strany Falce. Motivace Liselottina otce měla být v tomto případě snaha uchránit zemi dalších válečných konfliktů a zajistit spojenectví s Francií. „V tomto ohledu Madame neuspěla a způsobilo jí to hlubokou bolest. Dokonce se, zcela nevinně, stala příčinou nových utrpení pro zemi, které se vážila. Po smrti otce a bratra, který nezanechal žádné potomky, Ludvík XIV. jejím jménem vznesl nároky na Palatinát. Místo toho aby byla zárukou míru, stala se záminkou a důvodem k válce. Plenění a

---

¹⁷⁹ SAINTE-BEUVE: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. 46.

požáry, které doprovázely tuto válku ambicí, ji naplňovaly nepředstavitelnou bolestí.¹⁸⁰ Kromě Deppinga a jeho předmluvy z roku 1823 je to do této doby jediný text, v němž je válka o dědictví falcké zmíněna více než jednou větou. Oba texty se shodují v tom, že byla vévodkyně nevinnou obětí a že všechno zlo způsobily nezřízené ambice francouzského krále a ministra markýze de Louvois. Sainte-Beuve doplňuje, že se Liselotte nikdy nepřestala zajímat o situaci ve své rodné zemi, a že se do poslední chvíle snažila hájit její politické zájmy.

Sainte-Beuve je do této doby rovněž první, kdo se vůbec zmínil o vévodkynině nesouhlase v otázce náboženství, nezmínil se ovšem o jejím nesouhlase se situací ve Francii nýbrž ve Falci. Liselotte mohla jen bezmocně sledovat, jak jsou lidé v její vlasti sužováni, neboť novým falckým kurfiřtem se stal Filip Vilém z katolické větve Pfalz-Neuburg.

O její konverzi ke katolictví zanechal Sainte-Beuve rovněž mnohem podrobnější zprávy než předchozí autoři. Je první, kdo zmínil, že byla kalvinistka, nikoli luteránka. Na tuto skutečnost ho ale musel upozornit jeden z bedlivých čtenářů (kterého nejmenuje), o němž se zmínil v poznámce pod čarou. V té také rozebírá osud Friedricha Falckého a jeho nešťastného kralování v Čechách. Na konci poznámky však Sainte-Beuve Liselottinu „osobní“ víru, kterou udržovala po konverzi ke katolicismu, hodnotí jako mnohem liberálnější v interpretacích, a tudíž ji připodobňuje k jakési formě luteránství, nikoli k přísné formě kalvinismu. Podle něj ovšem Liselotte bez výhrad přijala katolicismus, i když stále udržovala některé

---

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 46.

s předchozích zvyků, jako bylo čtení Bible v němčině. „S údivem zjistila, že ve Francii není takřka nikdo, kdo by četl Písmo svaté.“¹⁸¹

Když Sainte-Beuve zmiňuje, že si Madame dopisovala s Leibnitzem a ten chválil její němčinu, nezpochybňuje toto tvrzení tak, jak to o deset let později ve své předmluvě učinil Rolland. Sainte-Beuve pouze vyjádřil přání, aby se tyto vzácné dopisy našly a byly publikovány.¹⁸² Díky jejich vzájemné komunikaci si Liselotte vytvořila určitou představu o náboženství, kterou Sainte-Beuve představuje jako myšlenku na jakési sjednocení všech křesťanských nauk, kdy by každý z věřících mohl náboženství praktikovat podle své vůle.¹⁸³ Pasáž o těchto myšlenkách je svázána s tou, která se týká Liselottina názoru na revokaci Nantského ediktu. O této situaci se v žádné z předmluv nedočteme. „Trápit lid kvůli náboženství není vůbec křesťanské a považuji to za otřesné. Když se ale na věc podíváme do hloubky, zjistíme, že víra je jen záminka, všechno se děje jen pro politické účely a kvůli zisku. Všichni slouží Mamonu a ne našemu Pánu.“ Během Regentství se potom snažila o osvobození reformovaných, kteří byli posláni na galeje, dodává Sainte-Beuve. Nezapomene však poukázat i na druhou stránku vévodkyniny osobnosti, která dokazovala, že má její tolerance jisté meze a že by byla nejraději, aby byli nevinní na galejích nahrazeni španělskými mnichy, především těmi, kteří v Barceloně protestovali proti vnukovi Ludvíka XIV., španělskému králi, Filipovi V.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Tamtéž, s. 49.

¹⁸² Tamtéž, s. 50.

¹⁸³ Tamtéž, s. 50.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 50.

Těmito příklady se Sainte-Beuve rozhodl nastínit vévodkyninu osobnost, přemýšlivou, ovšem velmi naivní, která i po přesídlení do Francie žila svými vzpomínkami na mládí a částečně mimo realitu. To v jejích dopisech vyzoroval i William Brooks a vzpomínání na mládí hodnotí jako snahu o vytěžení maxima z neradostné přítomnosti.¹⁸⁵

Jako ostatní i Sainte-Beuve se v popisu vévodkyniny osobnosti obrací na Saint-Simona. Využívá stejnou pasáž z jeho pamětí jako předchozí autoři o tom, že byla Liselotte princeznou ze starých časů a velmi „německá“. Navíc je zde část, v níž Saint-Simon popisuje vévodkyninu vášeň ke psům, koním, honu a taky to, že ji nebylo možno spatřit v ničem jiném než ve velké róbě, nebo pánské paruce a jezdeckém oděvu. Tímto tématem a její možnou příslušnost k ženám takzvaného třetího pohlaví, které chtěly být definovány svým intelektem a charakterem, nikoli krásou, se ve svém článku *Elisabeth Charlotte, Duchesse d'Orléans: Portraits of a Modern Women* zaměřila Elise Goodman.¹⁸⁶ Sainte-Beuve v tom viděl pouhou ironii osudu, že byla Liselotte sňatkem spojena s mužem, který byl jejím opakem, už jen co se jeho změkčilého a zženštilého stylu oblékání a chování týkalo. Od ostatních žen na francouzském dvoře se lišila tím, že se neměla potřebu líbit se ani koketovat, a když se jí zeptali, proč při procházení kolem zrcadla ani koutkem oka nezavadí o svůj odraz, pravila, že má k sobě samé dostatek úcty, než aby se dívala na to, jak je ošklivá.¹⁸⁷ Podle Sainte-Beuva to nebyl její vzhled, ale její nátura, která se

---

¹⁸⁵ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 11.

¹⁸⁶ GOODMAN, Elise: *Elisabeth Charlotte, Duchesse d'Orléans: Portraits of a Modern Women*. *Seventeenth-Century French Studies*, 29, 2007, s. 125–139.

¹⁸⁷ SAINTE-BEUVE: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. 53.

natolik zalíbila králi. V textu nalezneme několik výtahů z jejích dopisů, na nichž Sainte-Beuve ilustruje jejich vztah. Vévodkyně vzpomíná, že byla často jediná, se kterou při večerích král rozmlouval, a že pro ni bylo největším neštěstím, když král onemocněl a posléze i zemřel. Jen málo z toho špatného, co se za poslední roky králova života událo, přičítala jemu. Všechno měla na svědomí Madame de Maintenon, která byla pro Madame zlým duchem a ztělesněním ďábla. A ve vévodkyniných očích i příčinou toho, že byla po smrti Filipa Orléanského kompletně vyloučena z rodinného kruhu kolem krále. Toto nepřátelství, tak často přítomné v Liselottině korespondenci, Sainte-Beuvovi připadalo komické. Nevraživost Liselotte vůči Ludvíkově druhé manželce si autor vysvětluje nejen vévodkyniným odporem k mesaliancím, ale i tím, jakou roli měla madame de Maintenon sehrát ve věci zrušení Nantského ediktu, což byla podle Liselotte především její zásluha. V neposlední řadě i kvůli tomu, že se podle Liselotte vévodkyně de Maintenon, kterou ve svých dopisech neoznačuje jinak než jako stařenu, snažila o smazání rozdílů ve společenském postavení a nutila vévodu a vévodkyni de Bourgogne, aby jí pomáhali s odíváním a nalévali víno při večeri v jejích komnatách. Když byla Liselotte vyzvána, aby také madame de Maintenon asistovala, odpověděla, že je na učení se nových způsobů až příliš stará a vše pozorovala z pohovky. Sainte-Beuve zmiňuje další epizodu ze života Liselotte, když ji madame de Maintenon ponížila tím, že s sebou donesla dopis, který byl adresován Sofii Hannoverské a v němž Liselotte popisovala situaci mezi ní a králem. Tato epizoda byla následována dvěma dopisy, které Liselotte madame de Maintenon poslala a v nichž prohlašuje, že jsou přítelkyněmi. U těchto dopisů, které měl

Sainte-Beuve možnost vidět osobně v muzeu v Louvre a které byly psány francouzsky, autor prohlašuje, že jsou psány se stejnými chybami jako dopisy jiných dam, Francouzek, v dané době. Například dopisy madame de Montespan se vyznačují stejnými chybami v pravopise a jazykové znalosti Liselotte nebyly o nic horší. Toto prohlášení je zajímavé, neboť se předchozí autoři vždy snažili poukazovat na Liselottinu neznalost jazyka a tím pádem na její ignoranci a nevzdělanost.

Sainte-Beuve vyjádřil nutnost vytvořit překlad větší části jejích dopisů, než pouhých fragmentů, jak to učinil Brunet. Vévodkyni Orléanskou považuje spolu se Saint-Simonem za dva upřímné hlasy na dvoře Ludvíka XIV. a kompletní vydání obou děl, by dle jeho názoru, vydalo na skutečnou kroniku mravů 17. století.¹⁸⁸

Sainte-Beuve se v textu, který vyšel na pokračování a jehož druhý díl byl otištěn 17. října 1853, věnuje aspektům Liselottina života, o kterých se autoři předmluv nezmiňují vůbec. Jeho článek je podstatně delší než předmluvy, které se nacházejí v publikacích dopisů. Ve své eseji například hovoří o Liselottině zálibě v divadle, což je téma, kterému se rovněž velice rozsáhle věnuje William Brooks a který vévodkyniny divadelní kritiky, které zahrnovala do své korespondence, považuje za velmi důležitý pramen k dějinám divadla přelomu 17. a 18. století.

V posledních letech jejího života Liselottin pobyt na dvoře připomínal živoření poustevníka. Byla uzavřená ve svých komnatách, protože jí madame de Maintenon nemohla vystát a Dauphinka měla ráda jen ty, které

---

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 62.

měla ráda i madame de Maintenon. Liselotte psala dopisy, četla a pletla košíky, stejné jako posílala dříve i své tetě Sofii Hannoverské. Jakmile se její syn stal regentem, začaly k ní na návštěvy chodit různé vévodkyně, což se Liselotte nelíbilo, neboť prázdnou zdvořilostní konverzaci neměla vůbec v lásce. Podle Sainte-Beuva ale byla v těchto věcech mnohem přístupnější, když se jednalo o návštěvy z německých zemích. To byla schopna přijmout i třicet dam a pánů naráz.¹⁸⁹

Sainte-Beuvova předmluva se ještě dotkne období Regentství a stáří Liselotte. V posledních odstavcích eseje autor hodnotí tuto korespondenci jako nenahraditelný pramen pro období vlády Ludvíka XIV. po roce 1670. Její korespondence má čtenářům odhalit a osvětlit tuto část dějin a představit ji jinak, než jsou na to lidé zvyklí například z pamětí markýzy de Caylus.¹⁹⁰

Sainte-Beuve ve své eseji shrnul všechny informace, které se v průběhu dalších více než sta let objevovaly v textech a studiích věnovaných její osobě. Podle Dirka Van der Cruysseho neexistuje v dějinách vlády Ludvíka XIV. osobnost, jejíž osud by byl tak dobře zdokumentován v pramenech, ale tak málo prostudován.¹⁹¹ O jejím dětství a mládí před odjezdem do Francie existuje spousta pramenů, neboť je častým námětem v dopisech, které psali lidé v jejím okolí. Sofie Hannoverská popisovala v dopisech svému bratrovi, jejímu otci, jak postupuje ve studiu a ve svých francouzských dopisech se o ní zmiňoval i

---

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 69.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 79.

¹⁹¹ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 10.

baron von Speinheim, který byl učitelem jejího bratra.¹⁹² Přesto to byl teprve až Van der Cruysse, který ve své monografii *Madame Palatine* vůbec poprvé Speinheimovu korespondenci využil. Tématem jejího mládí se ve svých textech zabýval, a to nijak do hloubky, pouze Sainte-Beuve, Madame Vincens, která psala eseje o francouzských literátkách pod pseudonymem Arvède Barine¹⁹³ a Franz Funck-Brentano.¹⁹⁴ Když na počátku dvacátého století v roce 1909 Arvède Barine napsala: „ve Francii známe jen zlomky,“ neztratila podle Van der Cruysseho její slova svou trefnost a výstižnost až do roku 1988.¹⁹⁵ Všechny tři francouzské edice druhé poloviny 19. století, Brunet, Rolland a Jaeglé, které přispěly k vybudování Liselottiny pokřivené reputace jako „klepny Velkého Století“¹⁹⁶ obsahovaly pouze 15% procent z dopisů vydaných v té době v němčině.¹⁹⁷ Po Brunetově edici *Correspondance complète de Madame duchesse d'Orléans* z roku 1855, která nebyla kompletní ani náznakem, vyšly dopisy, nově přeložené Abrahamem-Augustem Rollandem,¹⁹⁸ pod názvem *Lettres inédites de la princesse Palatine* (1863).

---

¹⁹² Tamtéž, s. 10.

¹⁹³ BARINE: Arvède: *Madame, mère du Régent*, Paris 1909.

¹⁹⁴ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 8.

¹⁹⁵ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 11.

¹⁹⁶ *commère du Grand Siècle*.

¹⁹⁷ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 11.

¹⁹⁸ *Abraham-August Rolland (1823 – 1905)*. In: [http://www2.assemblee-nationale.fr/sycomore/fiche/\(num_dept\)/11020](http://www2.assemblee-nationale.fr/sycomore/fiche/(num_dept)/11020). [cit. 12. 8. 2017].

Abraham-August Rolland (1823–1905), poslanec, člen francouzského Národního shromáždění za stranu Montagne. Po návratu z exilu vydával během císařství Napoleona III. v západní Francii bonapartistické noviny.

„Už více než půl druhého století si archivy hannoverské žárlivě střeží nepřeborné množství dopisů napsaných princeznou palatinskou¹⁹⁹ Sofii Hannoverské. Historikové literáti i nadšenci ze všech zemí opakovaně bušili na vrata, ukrývající tento poklad opředený tajemstvími, ale ta se otevřela jen nemnohým privilegovaným, kterým bylo dovoleno přečíst pouze některé z dopisů, aniž by si je mohli přepsat.“ Pak ale o přístup zažádal Leopold von Ranke, který připravoval velkou práci o dějinách Francie v 16. a 17. století a Jiří V., král Hannoverský ve jménu vědy svolil, protože věděl, že Ranke není jeden z nadšenců, kteří pátrají po skandálech a historkách z budoárů.²⁰⁰ Těmito dramatickými slovy začíná předmluva k první edici, která ve Francii seznámila čtenáře s dosud nepublikovanými dopisy vévodkyně Orléanské, korespondencí mezi Liselotte a Sofií Hannoverskou. Rolland ji označuje za velice zajímavou, plnou detailů o dvoře Ludvíka XIV. ale i informací o válce, politice a náboženství během Velkého Století. Přisuzuje jí výjimečnou hodnotu, neboť velká část dopisů byla psána a posílána za „bezpečných okolností“, tedy prostřednictvím důvěryhodných osob, aby se dopisy nedostaly do rukou „černému kabinetu“, úřadu, který se zabýval vyhledáváním případných „nebezpečných“ informací v poště. A protože byla Sofie Hannoverská jednou z Liselottiných nejbližších přítelkyň, svěřovala se

---

¹⁹⁹ Novější badatelé, zejména Van der Cruysse je proti tomu, aby byla vévodkyně Orléanská titulována jako princezna Palatinská, protože je takto titulována i Anna Gonzaga (1616–1684), její teta. Van der Cruysse nabídl alternativu, titul Madame palatinská.

²⁰⁰ ORLEANS: *Lettres inédites*. 1863, s. II.

jí se svými hříchy s mnohem větší upřímností, než svému zpovědníkovi otci Jourdanovi (v tomto textu je jeho jméno napsáno Jordan, tedy chybně).²⁰¹

Rolland cituje Brunetovu předmluvu, v níž si stěžuje, že se ty nejzajímavější dopisy ztratily a dodává: „skvěle, tyto dopisy se opět našly. Vybrali jsme bezpochyby ty nejzajímavější pasáže, vždyť výběr učinil muž s dobrým vkusem a znalostmi.“ Následuje poděkování panu Rankemu, že umožnil přeložit nejen tyto dopisy, ale i svou knihu *Französische Geschichte vornehmlich im 16. und 17. Jahrhundert*, která byla v době sepsání Rollandovy předmluvy připravována k francouzskému vydání. A protože se Sofii Hanoverskou a jejím vztahem k Liselotte nezabýval žádný z předchozích editorů, je Rolland první, kdo se pokusil objasnit vazby těchto dvou žen, tentokrát již na základě seznámení se s Liselottinými dopisy.

Je otázkou, zdali si Rolland přečetl s předmluvy vydané v edicích předchozích autorů, protože hned v úvodu vévodkyniny biografie sdělil několik chybných informací. Jako jméno jejího otce uvádí místo Karel-Ludvík, Georges-Louis a Liselottino narození přesunul až na září roku 1652. Depping (1823), Busoni (1832) a Brunet (1853) uvádějí datum 7. července a Maubuy v roce 1807 napsal 7. květen. Jako předchozí autoři i on píše o tom, že Liselotte opustila dvůr v Hannoveru až ve chvíli odjezdu do Francie. Rolland se tedy zřejmě neseznámil ani s textem Sainte-Beuvovým, který tento omyl napravil, a který byl ignorován většinou francouzských autorů po další desetiletí s výjimkou Arvède Barine a Franz Funck-Brentana, jak je rozebíráno výše.

---

²⁰¹ Tamtéž, s. III.

„U příležitosti sňatku konvertovala ke katolicismu, ale víra otců nepřestala vládnout jejímu srdci.“²⁰² Stejně jako u ostatních autorů předmluv lze předpokládat, že si byli jistí pouze tím, že před svou konverzí nebyla katoličkou. Jediný Sainte-Beuve ve svém eseji konkretizuje a uvádí, poté, co byl na danou skutečnost upozorněn jedním ze svých čtenářů, že byla vychována v duchu kalvinismu.²⁰³

V textu předmluvy jsou dále zahrnuta data narození a úmrtí třech jejích potomků, dvou synů a jedné dcery. „Co se týče princezny palatinské, zemřela ve svých sedmdesáti letech 8. prosince 1722, jeden rok po Regentovi.“²⁰⁴ Zde je opět třeba upozornit na další chybu. Alžběta-Šarlota zemřela rok před svým synem. Regent skonal 2. prosince roku 1723. V předchozích předmluvách byl tento údaj uveden správně. Dokonce se o tom, že ji syn přežil o necelý rok, zmiňuje v předmluvě z let 1853/1855 i Gustav Brunet, jehož předmluvu na některých místech Rolland přímo ve svém textu cituje.

V následujícím odstavci se opět setkáme se stejnou citací od Saint-Simona jakou použil i Busoni (1832) a Brunet (1853) a která Madame představuje jako tvrdou, drsnou, samotářku podobající se spíše muži než ženě, s postavou a venkovským vystupováním, které je vlastní Švýcarům. S takovýmto popisem se podle Rollanda Liselotte řadila mezi nejoriginálnější postavy oslnivého dvora Ludvíka XIV. Rolland čtenáře nabádá, ať si jen představí: „takovouto mužnou ženu po boku toho

---

²⁰² Tamtéž, s. IV.

²⁰³ SAINT-BEUVE: *Nouvelles lettres de Madame*. 1853, s. 48

²⁰⁴ ORLEANS: *Lettres inédites*. 1863, s. IV.

nejzženštilejšího muže své doby, šeredu, která uprostřed nádhery ve Versailles postrádala nakládané zelí, klobásy a prostoduchost své vlasti. Tu tvrdohlavou patriotku, která skákala radostí, když se dozvěděla o porážce Francouzů u Consarrebrücku²⁰⁵ a řekněme, že ve Francii musela působit podivným dojmem, zejména v době, kdy na dvoře svrchovaně panovala krása dam de La Vallière a de Montespan. Kde byla jemnost a vybrané chování samozřejmostí, jak během stolování, tak dalších radostí, a francouzský patriotismus povzbuzován vítězstvími toho, který byl v té době ještě velkým králem.“²⁰⁶ Podle Rollandova popisu si čtenář nutně musí vévodkyni představit jako nevzdělanou barbarku. Aby byl obraz její osoby dokonalý, pokračoval autor v popisu vévodkynina vzhledu. „Jak asi pohlížel na princeznu, která se popsala následujícími slovy, monarcha, který nemohl vystát pohled na Ténierův obraz s opicemi? Je pravda že jsem ošklivá, nemám v obličeji žádné rysy, mám malé oči, krátký tlustý krk, široké a úzké rty, to dohromady nemůže vytvořit žádnou podobu. Mám tlusté povislé tváře a velký obličej, přestože jsem malého vzrůstu. Mám krátké nohy a jsem tlustá, se vším všudy, jsem pěkná šereda. Kdybych nebyla dobrosrdečná, nikdo by nemohl snést mou přítomnost. Aby se zjistilo, jestli mají moje oči jiskru, bylo by třeba je zkoumat pod mikroskopem, jinak by to bylo těžké posoudit. Na světě zřejmě nenajdeme ošklivější ruce než jsou ty moje. Král

---

²⁰⁵ *Bataille de Consarbrück*. In: https://fr.wikipedia.org/wiki/Bataille_de_Consarbrück. [cit. 10. 8. 2017].

Bitva u Consarbrücku se konala 11. srpna 1675 během francouzsko-nizozemské války. Maršál de Créquy byl poražen Liselottiným kmotrem vévodou Georgem Wilhelmem Brunšvicko-Lüneburgským a strýcem Ernstem Augustem Brunšvicko-Lünenburským, manželem tety Sofie.

²⁰⁶ ORLEANS: *Lettres inédites*. 1863, s. V.

si je vždycky prohlíží a to mě srdečně rozesměje, protože když na mě není nic pěkného k lichocení, směju se především své ošklivosti. To má vždy úspěch a mám tedy neustále důvod k smíchu.²⁰⁷ Tato pasáž je typická pro všechny publikace, které byly vytvořeny před rokem 1853 a neobsahovaly dopisy ve formě edice, nýbrž v podobě, která měla vytvářet dojem paměti osobně sepsaných vévodkyní Orléanskou. V těchto textech, které jsou rozebírány výše v této práci, je spousta informací z Liselottina života formulována jako vyprávění v první osobě. Konkrétně tato pasáž se v edicích nenachází v žádném z dopisů, takže ji nelze časově zařadit a je možné, že autorkou vůbec nebyla Madame. Nejblíže tomuto popisu je ten, který v roce 1698 sepsala Liselotte pro svou sestru Amélii. V tomto dopise píše, že ji poznamenaly neštovice, že má šediny, zkažené zuby, vrásky kolem úst a ohromnou postavu. V té době bylo Liselotte čtyřicet pět let a na dvoře strávila již více než dvacet pět let.^(d) Avšak v publikaci z roku 1807 je tato pasáž, citovaná Rollandem, zařazena hned poté, co je popisován vévodkynin příjezd do Francie, jako by rozdíl pětadvaceti let nehrál žádnou roli a bylo nutno předat jen jednu informaci a to, že byla nová Madame ošklivá cizinka.

„Pokud se Madame vysmívala své ošklivosti, už se nesmála když se jednalo o její výsady a společenské postavení,“ upozorňuje Rolland. Vzpomíná vévodkynin odpor k mesaliancím i anekdotu, která pohoršila i samotného krále, když Madame ušetřila synovi facku poté, co se rozhodlo, že bude oženěn s Mademoiselle de Blois, legitimizovanou dcerou Ludvíka XIV. a Madame de Montespan.

---

²⁰⁷ Tamtéž, s. VI.

„Kdo čím zachází, tím také schází.“ Tímto příslovím Rolland uvozuje odstavec v němž poukazuje na to, že se vévodkyni její pýcha vymstila. A že její největší trápení způsobilo právě ono dodržování etikety a společenských postavení. Stala se nechtěnou osobou v králově soukromí, a byla vyloučena ze společnosti kolem Jeho Výsosti. Stalo se tak, když do Francie přijela anglická královna, manželka Jakuba II., Marie Beatrice d'Este. Když se s králem a svou dcerou procházela na zámku v Marly, nebo se projížděli v kočáře, byla pozvána Dauphinka a královské princezny, ale díky své největší nepřítelkyni, Madame de Maintenon (která se důvěrně spřátelila s anglickou královnou), byla Madame Orléanská jediná, kterou z této společnosti vyloučili. „To způsobilo, že se v jejím srdci hromadila zlost vůči té *staré, zlé d'áblici, hulvátce, svráštělé* babici Maintenonové! Činím, jak mi radil můj otec a *v trpělivosti zuřím,*“ cituje Rolland. Tato věta se ovšem objevila v jejím dopise už v roce 1679 a nemohla se tudíž přímo vztahovat k této situaci, protože anglická královská rodina odešla do exilu až v roce 1688. Podle Rollanda měla Liselotte ještě dodat, že ačkoli zuří v tichosti, mstí se tím, že píše. „Ve skutečnosti to jsou dopisy v nichž si vylívá všechnu žluč, a pokud bychom její množství měli porovnat s množstvím inkoustu, které Madame spotřebovala, měla toho v sobě hodně co dusit.“ Prohlašuje Rolland sarkasticky a hned dodává, že Madame své stavy zdůvodňovala stoupáním par ze sleziny do hlavy, což to z ní dělá nesnesitelnou osobu. Madam tento stav ve své korespondenci skutečně popsala,²⁰⁸ ale „stoupání par“ u ní způsobilo smutek a melancholii nikoli to, že se chovala nesnesitelně.

---

²⁰⁸ BAUMGARTNER, Karin: *Illness and Health. Women in Germany Yearbook*. 17, 2001, s. 65.

„Svémi dopisy zaplavila Evropu!“ Podle Rollanda Madame napsala i deset dopisů za den a to se nejednalo o elegantní lístky, jak je Rolland nazývá, ale o: „drsné, prudké, nemilosrdné, oduševnělé a smysluplné, asi jako ona, dopisy, jejichž dvacet až třicet stran nadívala vším co jí zrovna prolétlo hlavou.“ Rolland ve své předmluvě využívá slovo *pâtés*, což tedy v překladu znamená paštiky, nebo kaňky, a právě k nim přirovnává Liselottiny dopisy, které obsahují od každého trochu, třeba kousky odporu.²⁰⁹ Tyto *pâtés*, jak Rolland dopisy opět nazývá, potom posílala dceři do Lotrinska, své sestřenci pruské královně Sofii-Šarlotě, Leibnitzovi a dalším osobnostem. Rolland jich několik zmínil, rozhodně ale neuvedl kompletní seznam všech jejích adresátů.

Otázkou je, jestli je vůbec i v současné době možné sestavit kompletní seznam adresátů. Jak připomíná William Brooks i Dirk Van der Cruysse, všechny dopisy ještě nebyly znovu objeveny a současná situace je dočasná a jejich objem se stále zvětšuje. Van der Cruysse cituje Guillaumea Deppinga,²¹⁰ který se o situaci s dopisy vyjádřil následovně: „když přibude pár, objeví se jich ještě víc,“ a tato situace trvá.²¹¹

Lov a psaní, psaní a lov, to byly dle Rollanda vévodkyniny jediné životní vášně. Vydát její kompletní korespondenci ve dvou svazcích, tak jak to názvem svého díla *Correspondence complète*, hlásá Gustav Brunet

---

²⁰⁹ ORLEANS: *Lettres inédites*. 1863, s. VIII

²¹⁰ *Guillaume Depping*. In: http://data.bnf.fr/13003518/guillaume_depping/. [cit. 11. 8. 2017].

Guillaume Depping (1829–1901). Francouzský historik a zeměpisec, 1864 napsal studii o Falckých knížatech a otci Alžběty Šarloty, Karlu-Ludvíkovi.

²¹¹ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 11.

(1855) by bylo asi tak úspěšné, jak přelit oceán do láhve, komentuje jeho edici Rolland. „Slovo *úplný a princezna palatinská* jsou dva výrazy, které se k sobě hodí asi stejně jako označení *obětní beránek*, jak měla sebe samu Madame nazvat, pro někoho, kdo oplýval jejím fyzickým vzhledem a povahou,²¹² žertuje Rolland. Jeho text se celý nese v duchu sarkasmu a pozorný čtenář by si při pohledu na množství faktografických chyb mohl myslet, že Rolland svou předmluvu snad ani za žádný seriózní počín nepovažuje. „Obětní beránek, který po svém usazení u dvora začal ukazovat drápy,“ dodává Rolland. Na vlastní kůži to například poznala madame de Fiennes, která velice ráda žertovala o ostatních. Liselotte ve své korespondenci vzpomíná, jak dotyčnou madame hned při první příležitosti odvedla z doslechu ostatních a upozornila ji, že když ji svého vtipkování ušetří, bude vše v pořádku, ale pokud se k ní bude chovat jako k ostatním, postará se Liselotte o to, aby její manžel, který byl jejím podkoním, ztratil svou funkci. Madame de Fiennes si pak dávala pozor a už nikdy na účet vévodkyně Orléanské nežertovala. Na základě tohoto příkladu Rolland ve vévodkynině povaze vysledoval hadí opatrnost (*prudence du serpent*), nikoli beránčí mírnost.²¹³

Stejnou opatrnost projevila i ve vztahu k favoritům svého manžela a celé jeho klice (francouzský výraz *cabale*), kteří k ní chovali hlubokou zášť, zejména pak k rytíři de Lorraine a markýzi d'Effiat. Podle Rollanda Liselotte tvrdila, že není možné mít rád každého, jak to hlásá křesťanská nauka, zejména pak ty osoby, které nám činí zle. Nechtěla se účastnit žádného

---

²¹² ORLEANS: *Lettres inédites*. 1863, s. IX.

²¹³ Tamtéž, s. IX.

politikaření a chtěla žít v klidu a pohodlí, píše Rolland, který ukázal vévodkyni jako osobu, která si ráda četla v Bibli, listovala si svou sbírkou známek, zkoumala kolekci medailí a kamejí a sledovala, jak kolem ní procházejí všechny ty osoby, které tak barvitě popsala ve svých dopisech. Její osobnost byla podle Rollanda dokonalou směsí aristokratické pýchy a bezstarostné povahy, lstivosti a nevinnosti zároveň, bezelstné potměšilství a naivní upřímnosti. „Byla dobrou matkou, i když, jak cynicky poznamenává, neměla plození dětí zrovna v lásce.“²¹⁴

V následující části předmluvy se dočteme, že její dopisy vynikaly živostí, otevřeností, ale také volností co se týče pravidel pravopisu. Rolland upozorňuje, že jsou její dopisy plné špatně zvolených slov, archaismů, či slov zkomolených. Dvě ze čtyř posledních stran věnuje Rolland Sofii Hannoverské. Vzpomíná, že její rodiče Friedrich Falcký a Alžběta Stuartovna museli žít v exilu poté, co ztratili korunu českou a titul kurfiřtů. Sofie prožila svá první léta v Haagu (fr. La Haye) a poté byla vychovávána spolu s bratrem, který, po uzavření Vestfálského míru, znovu získal titul falckého kurfiřta. V roce 1658 se provdala za Ernesta-Augusta Brunšvicko-Lüneburského, který se později (1692) stal prvním hannoverským kurfiřtem a jejichž syn Jiří Ludvík se stal po smrti královny Anny prvním Anglickým králem z hannoverské dynastie, Jiřím I. Rolland připomíná, že Liselotte tetě posílala dopisy, které průměrně čítaly více než dvacet pět stran, a že ten úplně poslední odešel z Francie jen tři dny před Sofiinou smrtí a ta si jej nikdy nepřečetla, „protože v tuto dobu by nedoputoval dopis z Paříže do Hannoveru za pouhé tři dny,“ připomíná Rolland. Ačkoli toho bylo řečeno

---

²¹⁴ Tamtéž, s. XI.

jen málo, Rolland nevidí důvod proč se o vztahu mezi Liselotte a Sofií Hannoverskou více rozepisovat a čtenářům doporučuje k přečtení knihu s názvem *La princesse électrique Sophie de Hanovre* (jejíž německý originál vyšel v Hannoveru 1810).²¹⁵

Poslední bod o kterém se Rolland zmiňuje, jsou vévodkynini sourozenci z druhého manželství jejího otce. Tuto pasáž plně čerpá z Brunetovi předmluvy, i když špatně uvádí jejich titul. *Raugraf* (česky křovinný hrabě) napsal *Rangrave*, místo francouzského ekvivalentu *Raugrave*. Také chybně uvádí, že titul kurfiřta po smrti Karla-Ludvíka (jehož jméno na začátku textu zaměnil za jméno *Georges-Louis*), zdědil jeho bratr, namísto aby napsal syn, Karel.

Text dopisů je opatřen poznámkami, které Abraham-Auguste Rolland zařadil na místa, kde mu to přišlo nezbytně nutné. V závěru autor vyjadřuje naději, že se čtenářům jeho dílo bude líbit a pokud tomu tak bude, udělá vše, co bude v jeho silách, aby brzy vydal další edici, tentokrát co možná nejúplnější.

Tato edice, která obsahuje jednu z nejzajímavějších částí Liselottiny korespondence, se vyznačuje silnou kritikou Francie. Vychází z antologie kterou připravil k vydání Leopold von Ranke a která se v němčině během 19. století dočkala několika dotisků. Na základě těchto pramenů se Ranke snažil dokázat svou metodu historické práce, která se zakládala na svědectví současníků sledovaného období.²¹⁶ „Někteří, méně zasvěcení

---

²¹⁵ Tamtéž, s. XIII.

²¹⁶ BROOKS, *Madame Palatine: Ignorée en France*. 2011, s. 126.

komentátoři tohoto pramene se jej zmocnili, jako průkazného díla, které dokazuje nepřátelství ze strany Francouzů vůči jejich krajanům.“²¹⁷ Dílo Madame bylo ve Francii populární, ale útěk císaře po debaklu v roce 1870 a ztráta Alsaska-Lotrinska situaci obrátili.²¹⁸ A právě v této zhoubné atmosféře roku 1880 vydává překladatel Ernes Jaeglé velký výbor z dopisů. To ještě netušil, dle slov Williama Brookse, že tímto dílem udělal finální tečku za diskusí o německých dopisech Madame. Ve společnosti, která se stávala čím dál tím více germanofobní ztratila tato princezna pozornost. Třicet pět let, s výjimkou pěkné publikace od Arvède Barine (1909), nevyšel o Madame žádný text. Všechny edice vydané po roce 1880, či 1890 kdy vyšlo druhé rozšířené vydání Jaeglého výboru, se zakládaly právě na něm, doplněny o vybrané úryvky z Brunetovy edice 1855 a Rollandovy edice 1863.²¹⁹

Během sto dvaceti let od vydání Jaeglého edice se nikdo jiný neujal překladu byt' jen jediného dopisu do francouzštiny, připomíná William Brooks.²²⁰

---

²¹⁷ Tamtéž, s. 126.

²¹⁸ Tamtéž, s. 126.

²¹⁹ Tamtéž, s. 126.

²²⁰ Tamtéž, s. 127.

Poslední francouzská edice vydaná v 19. století vyšla ve dvou svazcích a překladatelem, který se tohoto počinu ujal, byl Ernest Jaeglé, profesor na École spéciale militaire de Saint-Cyr. Mezi jeho další díla například patří překlad dopisů a pamětí maršála von Moltke, překlad pamětí Otto von Bismarcka (1899), a textů s vojenskou tematikou.

Jaeglého edice se zaměřuje na dopisy, které vévodkyně posílala svým bratrům, sestřím a blízkým příbuzným, nikoli však Sofii Hannoverské.²²¹ Paradoxně se tato edice stala ve Francii nejoblíbenější, a Jaeglého překlad se objevil v několika pozdějších francouzských vydáních, doplněn o výběr z Brunetovy edice (1855) a Rollandova překladu dopisů psaných Sofii Hannoverské.²²² Jak připomíná William Brooks, například francouzská historička Arlette Lebigre ve své biografii *La Princesse Palatine* (1986) vycházela pouze z Jaeglého edice z roku 1880, nevyužila ani žádnou z německy psaných kritických edic, které byly publikovány během sta let, dělících její biografii a Jaeglého překlad.²²³

Předmluva k Jaeglého vydání je ze všech předmluv sledovaných v této práci nejkratší. Čítá pouhých deset stran, na nichž se většinou rozebírají předchozí vydání dopisů a nalezneme v ní i odkazy na německá vydání. Jaeglé zmiňuje první edici z roku 1788 a nový překlad, který vyšel 1823. Obsah těchto publikací charakterizuje jako výbor z dopisů řazených

---

²²¹ ORWAT, Florence: *Un genre sous tension: les lettres de Madame Palatine*. Littératures classiques, 71, 2010, s. 258.

²²² BROOKS: *Madame Palatine: Ignorée en France*. 2011, s. 127.

²²³ Tamtéž, s. 129.

nikoli chronologicky, ale tematicky. To, že byly dopisy stylisticky a jazykově upravovány, aby působily jako paměti sepsané Madame v první osobě a občas doplněny o pasáže, které nelze dohledat v následně edičně zpracovaných dopisech, nezmiňuje. Jaeglé informuje čtenáře, že originály dopisů, které v němčině roku 1843 vydal Wolfgang Menzel, jsou v držení knížete z Degenfeldu, potomka jedné z Liselottiných sester. To, že byla tato publikace vydána jen pro výhradní potřeby Stuttgartské literární společnosti, tak jak své čtenáře informoval Brunet (1853, 1855), Jaeglé nezmiňuje.

V textu nalezneme zmínku o Rankeho výboru, který v roce 1863 přeložil Rolland a nové edici, kterou, opět na žádost Stuttgartské literární společnosti, sestavil v letech 1867 – 1881 Wilhelm Ludwig Holland, profesor germanistiky a romanistiky na universitě v Tübingenu. Jednalo se o šestisvazkovou korespondenci mezi Liselotte a jejími sourozenci, čítající dohromady přes 3300 stran textu. V době, kdy Jaeglé sepisoval text předmluvy pro svou edici, Holland publikoval teprve čtyři svazky svého díla, v nichž se nacházely dopisy z let 1676 – 1719. Jaeglé Hollandovu práci velice chválí, neboť všechna vlastní jména, která vévodkyně psala tak, jak slyšela, či dokonce sama vyslovovala úplně po svém, Holland opravil, stejně tak interpunkci. Dokonce zařadil na konec díla index všech osob a vlastních jmen, která se v korespondenci vyskytují.

Jaeglé informuje, že pro svou edici čerpal z Rankeho vydání dopisů, které vyšlo rok před publikací Jaeglého edice již ve třetím rozšíření. Dále použil Hollandovu edici. Skutečnost, že měl Gustav Brunet (1853) před pětadvaceti lety možnost čerpat pouze z edice, kterou sestavil Menzel, a

v níž vynechal spoustu informací týkajících se Evropy a Francie, na úkor informací o panovnických dvorech německých, způsobil, že Jaeglé do své edice takřka žádné z Brunetových dopisů nezařadil.²²⁴

Jaeglé také upustil od publikace dopisů, které posílala vévodkyně princezně z Walesu, manželce jejího bratrance, budoucího anglického krále Jiřího II., protože se neznaly osobně. Jaeglé píše, že po smrti anglické královny Anny Stuartovny a Sofie Hannoverské byla Liselotte princeznou z Walesu několikrát kontaktována, ale neodpověděla dřív, než po smrti Ludvíka XIV., protože měla princezna z Walesu spoustu otázek týkajících se krále, královské rodiny, Ludvíkových metres, paní de Maintenon a dalších. „A Madame důkladně uspokojila její zvědavost,“²²⁵ píše Jaeglé. Nicméně se jedná o informace staré třicet i čtyřicet let, které dříve posílala tetě a sourozencům. Což je zřejmě důvod, proč se Jaeglé rozhodl dopisy princezně Waleské nepublikovat, protože by podle něj obsahovaly to stejné.

Jaeglé je první z editorů, který správně zaznamenal, že se Alžběta-Šarlota vrátila do Heidelbergu, když jí bylo dvanáct let. V novějších studiích se sice objevuje již rok 1663,²²⁶ ale i tak se jedná o úspěšné opravení chyby, kterou ve svém textu zachoval i Rolland (1863), nehledě na to, že v eseji z roku 1853 Sainte-Beuve jasně hovořil o jejím návratu do Heidelbergu. Podle informací obsažených ve všech doposud vydaných publikacích, by to bylo v roce 1859, tedy v jejích sedmi letech, kdy měla Liselotte nadobro odjet do Hannoveru a ten opustit až za účelem cesty do

---

²²⁴ ORLEANS: *Correspondance de Madame*. 1880, s. IV.

²²⁵ Tamtéž, s. IV.

²²⁶ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*, s. 94.

Francie. Jak si tedy překladatelé vysvětlovali neustálou přítomnost vzpomínek na mládí strávené v Heidelbergu, na louky a kopce v okolí zámku a blízké vazby na sourozence z otcova druhého manželství, kteří v době Liselottina odjezdu ještě nebyli na světě, není jasné.

Sofii Hannoverskou Jaeglé charakterizuje jako duchovně založenou filosofku, která se přátelila s Leibnitzem, ale která snadno inklinovala k zášti. „To z ní činilo pravou dceru neštěstím stížené Alžběty Stuartovny a členku této nešťastné rodiny, která byla plna myšlenek, že její královská krev ji staví nad úroveň ostatních lidí.“²²⁷ Pro čtenáře, kteří by měli zájem se dočíst o charakteru Sofie Hannoverské více, doporučuje Jaeglé k nahlédnutí Schaumannovu publikaci z roku 1879. „Všechny tyto vlastnosti nacházíme i u Madame. Jak pan Ranke připomíná, zůstala pravou dcerou Palatinátu, přirozenou, která měla ráda veselí a čilé rozhovory. To je to, co nepřehlédneme v četných pasážích jejích dopisů v nichž s tou největší volností jazyka pomlouvala své nepřátele, či s absolutní nezdvořilostí sdílela detaily o mravech, které dobrý Jean-Jacques nazýval *goûts ultramontains*,²²⁸ a které se týkaly jejích současníků, mezi nimi i těch, kteří jí byli nejbližší.“²²⁹ Na základě toho Jaeglé pochybuje, že vévoda de Saint-Simon viděl byť jediný dopis napsaný vévodkyní. „Protože kdyby ano, nemohl by o ní napsat, že u ní byla decentnost a slušnost v rovnováze.“²³⁰

Co se týče francouzských pasáží, ve kterých Liselotte většinou své

---

²²⁷ ORLEANS: *Correspondance de Madame*. 1880, s. VII.

²²⁸ Jean-Jacques Rousseau označoval homosexuální sklony jako zaalpské, protože ve Francii byli Italové vždy považováni za homosexuály.

²²⁹ ORLEANS: *Correspondance de Madame*. 1880, s. VIII.

²³⁰ Tamtéž, s. VIII.

tetě doslova přepisuje konverzace, které vedla s králem, nebo s manželem, nechává je Jaeglé bez jakýchkoli jazykových úprav. Protože ale nečerpal z originálů, je otázkou, do jaké míry jsou tyto pasáže autentické. Je rovněž prvním z francouzských autorů, kteří neodsuzují vévodkyninu němčinu jako chybnou. Jaeglé správně podotýká, že je plná archaismů a lokálních výrazů, ale že to je němčina běžně užívaná v sedmnáctém století. Na základě toho Leibnitzovu pochvalu vévodkyninu stylu, označuje jako zaslouženou, na rozdíl od Rollanda, který Liselottiny odmítavé díky označuje jako komické.

„Madame si zachovala svůj německý vkus a mravy, a tím se proslavila. Ale ve vztahu k politice se velmi pofrancouzštila.“ Jaeglé sice připomněl stejnou událost jako Rolland, kdy měla vévodkyně skákat radostí, když se dozvěděla o porážce francouzských vojsk u Consarbrücku (bitva u Konzského mostu), ale vysvětluje si tuto nemístnou radostnou reakci jako „klukovinu“, projev náklonnosti k rodině a mládí. O tom, že skákala radostí, se ve svých dopisech z roku 1675 zmiňuje sama Liselotte, ale Jaeglé upozorňuje, že je třeba nahlédnout do korespondence z roku 1709, kdy prožívala nejtísnivější a nejvíce ponižující období svého života a přesto se ukázala být dobrou Francouzskou.²³¹

Na poslední straně své předmluvy Jaeglé doporučuje k přečtení Sainte-Beuvovu esej z roku 1853, Deppingovu předmluvu z roku 1823 a článek o Madame, který se objevil 1. ledna 1879 v časopise *Revue des Deux Mondes*, kterého je rovněž autorem.

---

²³¹ Tamtéž, s. X.

Co se týče Jaeglého předmluvy, je poměrně strohá zejména porovnáme-li ji s Rollandově sarkasticky laděným textem z roku 1863, či chvalozpěvem na vévodkyniny ctnosti, který sepsal Maubuy v roce 1807. Možná k tomu přispěl i fakt, že byl autor profesorem na vojenské škole, nikoli politikem, či literátem jako předchozí autoři. Samotná předmluva toho o Liselotte moc neprozrazuje a autor za sebe nechal mluvit torza vévodkyniných dopisů.

ZÁVĚR

Jak napsal William Brooks, a jak je výše citováno, z Jaeglého textu je znát, že se ve Francii na konci 19. století vytrácel o osobnost vévodkyně zájem. Po dobu celého 20. století francouzská historiografie čerpala z Jaeglého výběru, čítajícího něco kolem 600 stran výborů z dopisů, doplněných o úryvky z Rollandova překladu (1863). „O dopisech publikovaných v Německu po roce 1890 Francouzi nic nevěděli a doteď neví,“²³² napsal Brooks ve svém článku *Nostalgia in the Letters of Second Madame*. Své tvrzení následně vysvětluje. Moderní francouzský překlad, který se objevil v 80. letech v edici sestavené Olivierem Amielem, sice hodnotí Brooks pozitivně, ale za mnohem kvalitnější pokládá anglické překlady, mezi nimi například edici Elborg Forsterové, která byla rovněž užita v této práci. Podle Brooksova osobního názoru, je lepší studovat vévodkyninu korespondenci, pokud ne přímo v němčině, tak alespoň v angličtině, která je, jakožto jazyk germánský, lépe uzpůsobena k tomu, aby věrně zaznamenala její jedinečný styl.²³³

Předložená práce ukázala, jakým způsobem se v průběhu jednoho staletí proměnil a vyvinul pohled na osobnost vévodkyně Orléanské, a jak se vyvíjela rétorika autorů, kteří sepisovali její biografie. Během této doby

---

²³² BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 3.

²³³ Tamtéž, s. 12.

byl na francouzské půdě vytvořen stereotypní pohled, který se přenesl do 20. století. Tato situace vyvrcholila vydáním tří textů v letech 1916 (Augustin Cabanès, *Une princesse allemande à la cour de France. La Princesse Palatine*), 1922 (Henri Leclercq, *Histoire de la Régence pendant la minorité de Louis XV*) a 1934 (Paul Reboux, *Une rude gaillarde : la Princesse Palatine*), v nichž se projevila veškerá nevědomost, ignorance a práce s dopisy, které byly cenzurou, editory a překladateli znetvořeny, během devatenácté století,²³⁴ a které na svou nápravu čekají dodnes.

V důsledku neodborné práce s její korespondencí se francouzské překlady dostaly do takového stavu, že zatím nebylo možno publikovat ucelenou, kritickou edici. V Belgii se některých překladů ujal Van der Cruysse a v 80. letech 20. století vydal kvalitní edici, ve Francii se na novou publikaci stále čeká. Zarážející je skutečnost, že nebylo editováno ani 700 dopisů dochovaných ve francouzštině, které vévodkyně posílala své dceři Alžbětě, svým nevlastním dcerám a přátelům ve Francii. Díky Le Roy Laduriemu, který poukázal na to, že se jedná o velice hodnotný pramen, zájem o korespondenci ve Francii pomalu stoupá.²³⁵

Ve Francii v 19. století nebyla její korespondence považována ani za významný pramen, ani za literární dílo, které by se mohlo rovnat francouzským autorkám, natož Saint-Simonovi. Korespondence byla prezentována spíše jako zábavná četba, jako svědectví o pokleslých mravech, což vedlo k tomu, že o ní ve Francii existuje velice málo

---

²³⁴ Tamtéž, s. 4.

²³⁵ ORWATT: *Un genre sous tension*. s. 255.

seriózních studií.²³⁶

Předmluva z roku 1807 představila čtenářům vévodkyni v duchu pohřebních kázání. Lze předpokládat, že se autor tištěnými texty kázání inspiroval a vykreslil osobnost vévodkyně velmi pozitivně. V předmluvě z roku 1823 je už patrná kritika, která se ovšem více zaměřuje na zhodnocení situace na dvoře Ludvíka XIV. a velice ostře se vyjadřuje proti francouzskému tažení do Falce. Tato skutečnost byla zřejmě příčinou jejího stažení z trhu během vlády Karla X. Po červencové revoluci a nástupu Ludvíka Filipa na trůn se role převrátily a panovník projevoval tendence pozvednout kult vévodkyně, kterou postavil do čela svého rodu. Předmluva k publikaci z roku 1832, kterou sepsal publicista Philippe Busoni, tak vévodkyni představuje jako ctnostnou ženu, která byla schopna zachovat své dobré vychování a mravy i na dvoře tak dekadentním, jako byl ten Ludvíka XIV.

Poté, co se v roce 1853 objevila první chronologicky řazená edice dopisů, byla obliba korespondence na vrcholu a překlad Gustava Bruneta vyšel osmkrát.²³⁷ Bylo to v období vlády Napoleona III., kdy jakákoli kritika největšího z Bourbonů korespondovala s požadavky jeho režimu.²³⁸ Liselotte sice nikdy negativně nehodnotila přímo Ludvíka XIV., kterého nade vše uznávala, ale kritika, či nepochopení tehdejšího systému je z její korespondence patrná. Následovala Rollandova edice z roku 1863, jejíž

---

²³⁶ Tamtéž, s. 255

²³⁷ *Charlotte Elisabeth de Bavière Orléans (duchesse d', 1652–1722) - Auteur du texte* in: <http://data.bnf.fr/documents-by-rdt/11918198/70/page1>. [cit. 15. 8. 2017].

²³⁸ BROOKS: *Nostalgia*. 2006, s. 4.

průvodní biografická předmluva vykazovala rysy, které se staly typickými pro kritické práce francouzských autorů z dvacátého století. Představovala vévodkyni jako ošklivou, nevzdělanou a pyšnou ženu, která ve své zahořklosti pomlouvala všechno kolem sebe. Edice je sestavena z dopisů, které jsou považovány za ty nejzajímavější a to z listů, které posílala tetě Sofii Hannoverské. Vzhledem k tomu, že se v těchto dopisech vévodkyně projevovала nejsvobodněji, vyznačují se silnou kritikou Francie, zejména ve chvíli, kdy se editoři zbavili pasáží, které se jim zdály příliš rozvláčné a historicky nezajímavé. Rollandova edice vychází z antologie kterou připravil k vydání Leopold von Ranke a která se v němčině během 19. století dočkala několika dotisků. O poslední Jaeglého edici z roku 1880 již bylo psáno výše, ta představuje pomyslnou tečku za edicemi 19. století.

Skutečnost, s jakou bylo s dopisy během 19. století také výstižně popsal Dirk Van der Cruysse: „Pro Madame mohla začít cesta očištěm. První dopisy, anekdoty vytržené z její korespondence s Karolinou z Walesu, se objevily ve francouzském překladu v roce 1788 a v německém následující rok. Byly to první z dlouhé řady *Anekdot, Kolekcí, Fragmentů, Pamětí, Zpovědí*, tedy přesněji, fádnic a dehonestujících textů. Toto nepopsatelné znesvěcení korespondence, jejíž hluboká lidská pravda oťrese čtenářem, který se začte bez předsudků se jeví mnohem horší než znesvěcení hrobu Madame v říjnu roku 1793, kdy byla podle dekretu vydaného Konventem nařízena exhumace těl Monsieura a jeho dvou žen, aby mohly být využity jejich olověné rakve. Ostatky byly hozeny do obecního hrobu a olovo odvezeno k roztavení. Současní návštěvníci krypty v Saint-Denis, kteří si přečtou nápis na náhrobním kameni:

ElisabethCharlotte de Bavière, 2e Femme de Philippe de France D. d'Orléans, Monsieur, Frère du Roi Louis XIV. Morte en 1722. Agée 70, nehledají Madame tam, kde se skutečně nachází, a to v jedinečném souboru dopisů, který začíná dopisem z 23. listopadu roku 1659 (Můj milý Papa, královna mi darovala šřeňátko...) a končí tím ze 3. prosince roku 1722 (Milá Louiso, budu vás milovat až do svého konce...)^(e). V souboru dopisů, jehož podstatná část unikla nenávratnému zničení jen proto, aby byla po smrti autorky znetvořena nezodpovědností a nerozvážností překladatelů.²³⁹

---

²³⁹ VAN DER CRUYSSSE: *Madame Palatine*. 1988, s. 621.

RESUMÉ

Elisabeth Charlotte, Duchess d'Orléans (1652–1722), more commonly known as Liselotte, is well known for her extensive correspondence, that contains description of the court life of Louis XIV and the Regency.

The main aim of this work is to prove, how the work of French editors and authors change the way of the perception of her figure during 19th century that led to the stereotypization of her figure in 20th century. Her image that was firstly presented in 1807 was very different from that one presented in the edition of her letters in 1863. This development is pursued and described in presented work. The attention is dedicated to the biographical introductions included in the six editions of her letters that appeared in France from 1807 to 1890. From the previous positive image of the honest women was made caricature of an old hag that hates everything about France and criticises every aspect of her life and people around her. This image that appeared in last published editions led to the loss of the interest of her figure in historiography and ignorance of her correspondence like source for historical studies. The situation is slowly changing, but in French historiography she still occupies less important position than she deserves.

BIBLIOGRAFIE

Prameny:

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques sur la fin du règne de Louis XIV et le commencement de celui de Louis XV Précédée d'une notice sur la vie de cette illustre princesse / par Maubuy*. Paris 1807.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Mémoires de la cour de Louis XIV*. Paris 1823.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Mémoires fragmens historiques et correspondences de la Duchesse d'Orléans*. BUSONI, P. (ed.): Paris 1832.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Nouvelles lettres de Madame la Duchesse d'Orléans : princesse palatine, mère du régent*. BRUNET, G. (ed.): Paris 1853.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Correspondance complète de Madame duchesse d'Orléans née princesse Palatine, mère du Régent*. BRUNET, G. (ed.): Paris 1857.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Lettres inédites de la princesse Palatine*. ROLLAND, A–A (ed.): Paris 1863.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Correspondance de Madame la Duchesse d'Orléans : extraite des lettres p.p. M. de Ranke et M. Holland*, JAEGLE, E. (ed.): Paris 1880.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Lettres de Madame Duchesse d'Orléans née Princesse palatine*. AMIEL, O. (ed.): Paris 2000.

ORLÉANS, Elisabeth Charlotte d': *Women's Life*. FORSTER, E. (ed.): Baltimore 1997.

SAINT-SIMON, Louis Rouvroy duc d': *Mémoires*. In:

<http://rouvroy.medusion.com/> [cit. 11. 8. 2017].

SAINTE-BEUVE, Augustin: *Nouvelles lettres de Madame, mère du Régent, traduites par M. G. Brunet*. In: *Causeries du lundi*. Tome 9e, 3. édition. Paris 1853.

Sekundární literatura:

BLUCHE, François: *Za časů Ludvíka XIV.: král Slunce a jeho století*. Praha 2006.

BROOKS, William: *Artists Images and the Self-descriptions of Elisabeth Charlotte, Duchess of Orléans (1652–1722)*. Lampeter 2007.

BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven 1992.

CABANES, Augustin: *Une Allemande à la cour de France: La princesse Palatine*. Paris 1916.

CENAT, J-P: *Le roi stratege: Louis XIV et la direction de la guerre (1661–1715)*. Rennes 2010.

CORNETTE, Joël: *Le roi de guerre: essai sur la souveraineté dans la France du grand siecle*. Paris 2010.

DUCHENE, Roger: *Etre femme au temps de Louis XIV*. Paris 2004.

DUINDAM, Jeroen: *Myths of Power: Norbert Elias and the Early Modern European Court*. Amsterdam 1994.

KOVAŘÍK, Jiří: *Ludvík XIV.: život, doba a války krále Slunce*. Třebíč 2013.

LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Saint-Simon and the court of Louis XIV*. Chicago 2001.

LECLERCQ, Henri: *Histoire de la Régence pendant la minorité de Louis XV*. Paris 1921.

- LEFEVRE, Michel: *Publications et études existantes du fonds des lettres de Liselotte à Sophie*. In: *L'Allemand de Madame Palatine: Etude de la correspondance allemande (1676–1714) d'Elisabeth Charlotte, Princesse Palatine, à sa tante, Sophie de Hanovre*. Paris 1993.
- PAVLÍČEK, T., PÍŠA, P., WÖGERBAUER, M. (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno 2012.
- REBOUX, Paul: *Une rude gaillarde: la Princesse Palatine*. Paris 1934.
- VAN DER CRUYSSSE, Dirk: *Madame Palatine*. Paris 1988.

Články:

- BAUMGARTNER, Karin: *Illness and Health. Women in Germany Yearbook*. 17, 2001, s. 57–76.
- BROOKS, William: *Madame Palatine, ignorée en France*. *Littératures classiques*, 76, 2011/3. s.123–132.
- BROOKS, William: *Nostalgia in the letters of Elisabeth Charlotte, the second Madame*. *Cahiers du 17e*, 10, 2006. s. 1–17.
- MCCALL PROBES, Christine: *Feminine Friendship at the End of the Century: Testimony from the French Correspondence of Madame Palatine*. *Seventeenth-Century French Studies*. 23, 2001, s. 43–54.
- ORWAT, Florence. *Un genre sous tension: les lettres de Madame Palatine*. *Littératures classiques*. 71, 2010, s. 255–284

Internetové zdroje:

<http://data.bnf.fr>
<http://www.larousse.fr>
<https://www.britannica.com>
<https://www.wikipedia.org>
<http://rouvroy.medusis.com>
<https://archive.org>
<https://books.google.com>
<http://www.assemblee-nationale.fr>

Doplňující literatura:

CORNETTE, Joël: *Na cestě k absolutismu: od roku 1592 do roku 1690.*

Praha 1999.

ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNIKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006).* Pardubice 2006.

ELIAS, Norbert: *La société de cour.* Paris 2008.

ELIAS, Norbert: *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě.* Praha 2008.

LENEROVÁ, M. – KUBEŠ, J. (edd.): *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004.

MCCALL PROBES, Christine: *La Subversion au Sein de la Famille Royale: Les Lettres Françaises de Madame Palatine.* Seventeenth-Century French Studies. 21, 1999, s. 157–164.

OZOUFOVÁ, Mona: *Co prozrazuje román: 19. století - mezi starým režimem a revolucí.* Brno 2009.

VITIS, Mark de: *Sartorial Transgression as Socio-political Collaboration: Madame and the Hunt*. *Konsthistorisk tidskrift/Journal of Art History*. 82, 2013, 3, s. 205–218.

PŘÍLOHY

a) Pierre Mignard 1612–1695.

Alžběta Šarlota se synem Filipem a dcerou Alžbětou. Royal Collection Trust. In: <https://www.royalcollection.org.uk/collection/404410/elizabeth-charlotte-princess-palatine-duchess-of-orleans-with-her-son-philippe> [cit. 11. 8. 2017].

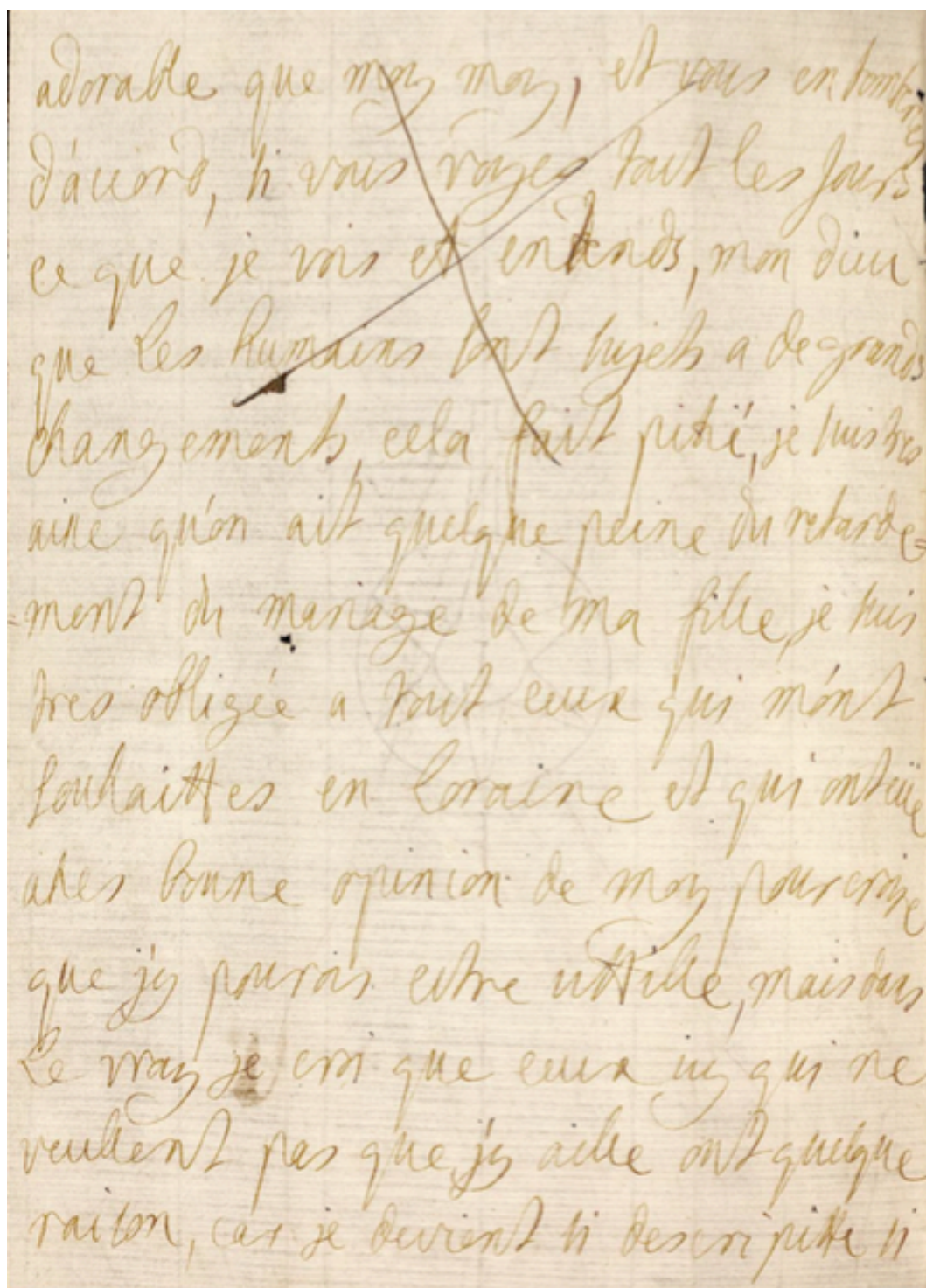
b) David Teniers II. 1610–1690.

Opice v kuchyni. The State Hermitage Museum. In:

<https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/01.+paintings/31352> [cit. 11. 8. 2017].

C) Dopis z 3. 9. 1698 digitalizován univerzitní knihovnou v Heidelbergu. In:
<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/lise> [cit. 11. 8. 2017].

adorable que moy moy, et vous en tombant
d'accord, si vous voyez tout les jours
ce que je vois et entends, mon dieu
que les humains sont sujets a de grands
changements, cela fait pitié, je suis tres
aise qu'on ait quelque peine du retarde-
ment du mariage de ma fille je suis
tres obligie a tout ceux qui m'ont
souhaittes en Lorraine et qui ont eu
une bonne opinion de moy pour croire
que j'y pourrais estre utile, mais des
le moy je crains que ceux icy qui ne
veulent pas que j'y aille ont quelque
raison, car se devient si desesperee si

---

d) Louis Ferdinand Elle.

Alžběta Šarlota v roce 1678. Deutsches historisches museum. In:
<http://www.dhm.de/sammlung-forschung/sammlungen0/bildende-kunst-i/inhalt/elisabeth-charlotte-von-der-pfalz-im-jagdkostuem.html>

Andre Bouys, Alžběta Šarlota v roce 1700. In:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Princess_Palatine_Elisabeth_Charlotte_then_Duchess_of_Orléans_in_1700_by_Andre_Bouys.jpg

---

e) ORLÉANS: *Women's Life*. 1997, s. 275.

Saint Cloud, 3. prosince 1722

Nejdražší Louiso, zprávy o mém současném zdravotním stavu Tě, předpokládám, vůbec nepotěší. Každý den se cítím hůř a může to mít špatný konec, ale jsem, díky Bohu, připravena na všechno. Prosím všemohoucího Boha, aby mi dal trpělivost, přečkat obrovské bolesti, kterými ve dne v noci trpím, nejen protože jsem hrozně zesláblá, ale protože mi je čím dál tím hůř po všech stránkách. Jen Bůh ví, jestli se z toho dostanu, čas to ukáže, ale ještě nikdy jsem nebyla nemocná tak, jako teď. Počasí tady není špatné, dnes se spustil déšť, ale jen mrholilo. Nevěřím, že by mi teď jakékoli počasí pomohlo. Čas, milá Louiso, ukáže, k čemu spějeme. Jestli se z toho dostanu, budu opět taková jakou mě znáš. Jestli mě Bůh zavolá k sobě, musíš hledat útěchu vtom, že umírám bez jakýchkoli výčitek a smutku, jsem šťastná že můžu opustit tento svět v naději, že můj Spasitel, který pro mě zemřel a byl vzkříšen, mě neopustí, protože jsem si v něj zachovala víru. Bude ke mě milosrdný, v mé poslední hodině. V této víře žiji a umírám drahá Louiso! Všechno ostatní bude tak, jak si to Bůh přeje. Mnoho lidí si teď stěžuje na kašel a rýmu, já jsem zdaleka nemocnější a den ode dne se můj stav zhoršuje. (...)

Zrovna mi přinášejí další z Tvých velice vítaných dopisů z 21. listopadu číslo 83, ale zřejmě na něj nebudu moci odpovědět, jsem na to příliš moc nemocná... Ale jestli mi Bůh do pozítří zachová život, odpovím na něj. Vše co teď mohu říct je, že Tě až do svého konce budu vroucně milovat.

Alžběta Šarlota.